

Domácí násilí v kontextu rodiny a práce

Publikace vznikla v rámci projektu
**„Usnadnění vstupu na trh práce osobám z rodin s výskytem
domácího násilí – přenos dobré praxe ze zemí EU pro práci
s celou rodinou jako systémem.“**

Projekt je financován z prostředků ESF prostřednictvím Operačního
programu lidské zdroje a zaměstnanost a státního rozpočtu ČR.

Číslo projektu: CZ.1.04/5.1/77/00290

evropský
sociální
fond v ČR

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Domácí násilí v kontextu rodiny a práce

Vydavatel: Spondea, o. p. s., Sýpka 25, 613 00 Brno
vydání první, Brno, 2014, 128 stran

Autorské zpracování: Mgr. Martina Kotková (Ed.), kolektiv autorů

Odborná recenze: Mgr. Lenka Gulová, Ph.D., Mgr. Jana Levová

Jazyková korektura: Bc. Kateřina H. Hanzlíková

Grafická úprava: Ing. Petr Přenosil

ISBN: 978-80-260-7191-4

Úvod	6
1. Představení projektu a jeho cílů	8
1.1 Cíle projektu	8
1.2 Průběh projektu	9
1.3 Realizátor projektu	10
1.4 Partneři projektu	11
1.4.1 Zahraniční partneři projektu	11
2. Základní informace o domácím násilí	14
2.1 Co je domácí násilí?	14
2.2 Pohled na domácí násilí v České republice	15
2.3 Formy domácího násilí	16
2.4 Dynamika domácího násilí	17
2.5 Příčiny vzniku domácího násilí	19
2.6 Aktéři domácího násilí	21
2.6.1 Ohrožená osoba	21
2.6.2 Násilná osoba	23
2.6.3 Děti jako svědci domácího násilí	26
3. Domácí násilí a rodina: systémový pohled	31
3.1 Funkce rodiny	32
3.2 Procesy a vztahy v rodině	33
3.3 Důležitost systémového pojetí při řešení domácího násilí	35
4. Domácí násilí a trh práce	39
4.1 Vliv domácího násilí na zaměstnance	39
4.2 Vliv domácího násilí na kolegy a zaměstnavatele	43
4.3 Co mohou dělat zaměstnavatelé	44

5. Interdisciplinární přístup k problematice domácího násilí	48
5.1 Spolupráce se zdravotnickými zařízeními	49
5.2 Spolupráce s policií	50
5.3 Spolupráce s justicí	50
5.4 Spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany dítěte	51
5.5 Spolupráce mezi pomáhajícími organizacemi	52
5.6 Příklad fungujícího modelu interdisciplinární spolupráce	53
6. Práce s ohroženou osobou	55
6.1 Kdo je ohrožená osoba?	55
6.2 Kdy se ohrožená osoba stává klientem intervenčního centra	55
6.3 Kdy ohrožená osoba přestává být klientem intervenčního centra	58
6.4 Proces práce s ohroženou osobou	61
6.4.1 Úvod – seznamování	62
6.4.2 Práce s ohroženou osobou	63
6.4.3 Ukončování spolupráce	65
6.5. Témata, která se objevují při práci s osobou ohroženou	65
6.5.1 Akutní řešení násilného vztahu	66
6.5.2 Akutní řešení ukončeného vztahu	67
6.5.3 Psychologická témata	68
6.5.4 Vztah k dětem	68
6.5.5 Finance a práce	69
6.6. Zásady práce s klienty	69
7. Ohrožené osoby a jejich podpora na trhu práce	72
7.1 Jak ohrožené osoby vnímají souvislosti mezi domácím násilím a prací?	72
7.2 Podpora ohrožené osoby na trhu práce	75
8. Práce s dítětem, které bylo/je svědkem domácího násilí	78
8.1 Proces a metody práce s dítětem	79
8.1.1 Úvodní setkání	79
8.1.2 Následná setkání	81
8.1.3 Metody používané při práci s dětmi a jejich rodinami	81
8.1.4 Ukončování spolupráce	88

9. Práce s násilnou osobou:	
Program pro osoby nevládající agresi ve vztazích	91
9.1 Principy práce s osobami nevládajícími agresi ve vztazích	92
9.2 Individuální program pro osoby nevládající agresi ve vztazích	94
9.3 Multidisciplinární spolupráce	96
9.4 První zkušenosti a výstupy	96
10. Porozumění agresi v kontextu psychiatrie	99
11. Podpora osob ohrožených domácím násilím na trhu práce pohledem pracovníků	103
12. Rodina a práce jako součást domácího násilí – pohledem klientů	114
Závěr	125

Domácímu násilí je věnována v posledních letech poměrně velká pozornost a nejedná se tedy již o čistě soukromou věc rodiny, ve které k násilí dochází. Existují legislativa i instituce, které nabízejí pomoc osobám ohroženým. Tato pomoc je však limitovaná, pokud není do ozdravného procesu zahrnuta celá rodina a pokud není zohledněn širší sociální kontext. Vznikla tak potřeba nabídnout pomoc také osobám násilným a dětem, které se ocitají v roli svědků domácího násilí. Dále se ukazuje jako nutné zohlednit komplexitu daného jevu, jelikož důsledky domácího násilí nezůstávají pouze „doma“, ale projevují se i v širším sociálním prostředí. Zvláště důležité je pracovní prostředí, kde zaměstnavatelé i kolegové mohou hrát podstatnou roli v rozpoznávání projevů domácího násilí a mají možnost nabídnout pomoc osobě ohrožené i osobě násilné. Na makrosociální úrovni je pak vhodné, aby orgány a instituce, které se zabývají problematikou domácího násilí, jednaly ve vzájemném souladu a dokázaly spolu v komplikovaných případech efektivně spolupracovat.

Tato publikace vychází z projektu *Usnadnění vstupu na trh práce osobám z rodin s výskytem domácího násilí – přenos dobré praxe ze zemí EU pro práci s celou rodinou jako systémem* a dotýká se tedy tří hlavních oblastí: podpora ohrožené osoby při uplatnění na trhu práce, práce s celým rodinným systémem a podpora rozvoje interdisciplinární spolupráce. Účelem publikace je představit teoretická východiska i praktické zkušenosti včetně hodnocení dosavadní praxe očima pracovníků i klientů služeb.

V úvodní kapitole je popsán projekt, jeho cíle, klíčové aktivity a partneři. Dále jsou definovány základní pojmy týkající se problematiky domácího násilí včetně znaků domácího násilí a dynamiky jeho vzniku. Pozornost je také věnována jednotlivým aktérům a důsledkům domácího násilí pro ně. V další kapitole je představen systémový pohled a jeho aplikace v případech domácího násilí včetně zhodnocení možných výhod a nevýhod, které s sebou tento přístup přináší. Následující kapitola se věnuje souvislostem mezi domácím násilím a trhem práce. Je popsáno, jakým způsobem ovlivňuje domácí násilí osobu ohroženou i osobu násilnou v jejich profesním životě. Důležitou součástí této kapitoly jsou zkušenosti ze zahraničních stáží, především z britské organizace Respect.

Ta vytvořila manuál pro zaměstnavatele o tom, jakým způsobem reagovat v případě podezření, že zaměstnanci či kolegové zažívají domácí násilí. Poslední kapitola teoretické části je věnována interdisciplinárnímu pohledu na problematiku domácího násilí. Jsou v ní představeny důvody k nutnosti komplexního zapojení různých odborníků při řešení případů domácího násilí a zahraniční zkušenosti s interdisciplinární spoluprací.

Druhou část publikace tvoří praktické postupy a zkušenosti, které pracovníci projektu a intervenčního centra získali při své práci s osobami ohroženými, osobami neovládajícími agresivitu a dětmi, které v rodinách s výskytem domácího násilí vyrůstají. Jsou popsány hlavní principy, ze kterých se při této práci vychází, ať už během individuálních konzultací, nebo konzultací společných. Pozornost je věnována také poradenství ohledně trhu práce, které bylo v rámci projektu poskytnuto osobám ohroženým domácím násilím. Pro lepší porozumění jsou čtenářům nabídnuty kazuistiky, ve kterých je ukázáno použití konkrétních metod. Cílem těchto kazuistik je přiblížit reálné situace v jejich komplexnosti.

Třetí, poslední část publikace, pak nabízí kvalitativní a kvantitativní zhodnocení souvislostí mezi domácím násilím, rodinou a prací, a to jak z perspektivy pracovníků intervenčního centra, tak z pohledu samotných klientů. S klienty a pracovníky byly vedeny evaluační rozhovory, klienti navíc vyplňovali dotazníky, které se zaměřovaly primárně na souvislosti domácího násilí s trhem práce.

Věříme, že tento text může být přínosný sociálním pracovníkům, psychologům, právníkům, zástupcům policie, soudcům či státním zástupcům, kteří se s problematikou domácího násilí setkávají dennodenně i zřídka. Doufáme, že i díky této publikaci mohou být podpořeny všechny tři základní pilíře projektu, tedy práce s celým rodinným systémem, podpora na trhu práce a rozvoj interdisciplinární spolupráce.

1. Představení projektu a jeho cílů

Projekt *Usnadnění vstupu na trh práce osobám z rodin s výskytem domácího násilí – přenos dobré praxe ze zemí EU pro práci s celou rodinou jako systémem* (CZ.1.04/5.1.01/77.00290) probíhal od prosince 2012 do listopadu 2014. Hlavním důvodem pro jeho vznik byla potřeba zaplnit mezeru v sociálních službách, která se týká problematiky domácího násilí v souvislosti s uplatnitelností ohrožených osob na trhu práce. Projekt dále reaguje na české i zahraniční zkušenosti, které poukazují na důležitost práce s celým rodinným systémem v rodinách, kde dochází k domácímu násilí, aby byl výskyt tohoto sociálně patologického jevu minimalizován.

1.1 Cíle projektu

Projekt je tak postaven na třech základních pilířích, kterými jsou podpora osob ohrožených domácím násilím na trhu práce, práce s celou rodinou a rozvoj interdisciplinární spolupráce. Inspirace pro změnu a rozvoj těchto oblastí byla nalezena v zahraničí. Tamní zkušenosti byly přeneseny a adaptovány do české praxe a dále byla ověřována jejich účinnost. Jak je zřejmé, cílovou skupinou projektu jsou tak všichni aktéři či svědci domácího násilí bez ohledu na pohlaví, věk, vzdělání či sociální postavení.

Podpora na trhu práce

Domácí násilí představuje rizikový faktor, který může u ohrožené osoby negativně ovlivňovat udržení se na trhu práce. Ohrožená osoba bývá násilím oslabena natolik, že nemá kapacitu, energii ani kompetence pro vstup na trh práce nebo k plnohodnotnému vykonávání pracovní náplně. Snížený pracovní výkon pak může vést až k ukončení pracovního poměru. Domácí násilí má totiž negativní dopady na fyzické a psychické zdraví ohrožené osoby i na její sociální schopnosti (viz kapitola domácí násilí). Ohrožené osoby, které jsou dlouhodobě nezaměstnané, závislé na sociálních dávkách, hlídané a omezované partnerem nebo jinou násilnou osobou, ztrácí potřebný kontakt s vnějším prostředím, a snižuje se tak jejich uplatnitelnost na trhu práce. Témata domácího násilí a trhu práce jsou v České republice řešena odděleně a nezávisle na sobě. Pomoc

ohroženým proto není systematická a v případě řešení otázky nezaměstnanosti není často brán ohled na překážky, mezi které patří i domácí násilí.

Práce s celým rodinným systémem

Mezi důsledky neřešeného domácího násilí může patřit také ztráta kompetencí ohrožené osoby, a to v jejích různých životních rolích, například roli rodičovské. Současný trend v pomáhajících službách je zaměřen převážně na pomoc ohroženým osobám, což není dostačující. Domácí násilí je problematikou, která se dotýká všech členů rodiny, proto není možné ji řešit pouze s jednou stranou a nabízet služby jen ohroženým osobám. V rámci projektu jsou proto poskytovány služby také dětem, které se ocitly v roli svědků domácího násilí, i osobám násilným, aby se naučily zvládat své agresivní chování. Služby mohou probíhat formou individuálních konzultací s jednotlivými členy rodiny, i jako společné konzultace pro více členů nebo celou rodinu.

Rozvoj interdisciplinární spolupráce

Do řešení případů domácího násilí jsou často zapojeny různé orgány a instituce a je proto zásadní, aby jednaly ve vzájemném souladu. Konkrétně se jedná o pracovníky, kteří se přímo věnují problematice domácího násilí, např. pracovníci intervenčních center, neziskových organizací, orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), státní zástupci, policisté, soudci. Zároveň je ale v některých případech možné považovat za vhodné zapojení širšího sociálního okolí, ať už se jedná o zaměstnavatele, školy, školní či poradenské psychology apod. V současné situaci se ukazují určité limity v interdisciplinární spolupráci, a cílem projektu je proto facilitovat vzájemnou kooperaci. V rámci projektu byl proto kladen důraz na šíření nových metod mezi odborníky v České republice, kteří se danou problematikou zabývají. Byly realizovány kulaté stoly s odborníky a konference s mezinárodní účastí.

1.2 Průběh projektu

Začátek projektu byl spojen se získáváním zkušeností z partnerských zahraničních organizací. Byly uskutečněny tři zahraniční stáže, a to v litevském Krizovém centru pro ženy Kaunas, holandské Movieře a britském

Respectu. Na těchto stážích byli pracovníci seznámeni s tamním způsobem práce s cílovou skupinou a byly přivezeny i konkrétní metody jak pro práci s osobami ohroženými, osobami násilnými a dětmi, tak s celým rodinným systémem. Jako velmi inspirující se jevil i způsob, jakým jsou případy domácího násilí řešeny v širším sociálním kontextu včetně interdisciplinárního zapojení. Na základě zahraničních i vlastních zkušeností byla následně vytvořena pilotní metodika pro řešení problematiky domácího násilí v souvislosti s uplatněním na trhu práce a v kontextu práce s celým rodinným systémem. Tato metodika pak byla používána při přímé práci s klienty. Následovala evaluace dosavadní práce, která se zaměřovala na zjišťování úspěšnosti provedené intervence i jejích limitů. Evaluace se účastnili klienti i pracovníci služeb intervenčního centra.

Během projektu byly průběžně kontaktovány organizace a instituce, které se problematikou domácího násilí zabývají, a pracovníci byli s projektem seznámeni. Byly jim představeny hlavní aktivity a principy projektu včetně možností zprostředkování služeb klientům. Finálním výstupem je pak i tato publikace, která by měla zprostředkovat získané zkušenosti dalším odborníkům.

1.3 Realizátor projektu

Projekt proběhl v organizaci Spondea, o. p. s., která je intervenčním centrem pro Jihomoravský kraj a zároveň i krizovým centrem pro děti, dospívající a rodinu. Spondea, o. p. s. pracuje s oběťmi domácího násilí již od roku 2006. Spondea, o. p. s. nabízí sociální, právní a psychologické poradenství, a to ve formě ambulanti, telefonické, internetové nebo v případě potřeby terénní, v podobě výjezdu za klientem. Intervenční centrum získává od Policie ČR informace o vykazání násilné osoby ze společné domácnosti. Intervenční centrum potom následně kontaktuje ohroženou osobu s nabídkou služeb. Intervenční centrum může být kontaktováno i nízkoprahově prostřednictvím telefonu, chatu nebo e-mailu. Kontakty jsou dostupné na webových stránkách organizace, informačních materiálech nebo jsou zprostředkovány jinou institucí.

1.4 Partneři projektu

PSYCHOCENTRUM JIHLAVA

Manželská a rodinná poradna Kraje Vysočina pracuje rovněž prostřednictvím služby intervenčního centra s osobami ohroženými, v jejichž domácnosti došlo k vykázaní. Větší část uživatelů však tvoří ti, u kterých k vykázaní nedošlo. Do intervenčního centra přicházejí bez předchozího kontaktování pracovníkem intervenčního centra, případně kontaktují pracovníky prostřednictvím telefonu nebo e-mailu. Uživatelům je nabízena individuální i skupinová psychoterapie. Minimální věková hranice klientů je 16 let, horní není stanovena. Pracovníci intervenčního centra mají zkušenost, že většina klientů nemá zájem o ukončení vztahu, ale o změnu v komunikaci, v přístupu k řešení konfliktů mezi hlavními aktéry.

ÚSTAV PEDAGOGICKÝCH VĚD FILOSOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY, BRNO

Tento partner se podílel na evaluaci pilotně zaváděných postupů do praxe. Odborní pracovníci vedli rozhovory s klienty a pracovníky intervenčního centra. V rámci kvalitativní studie postihli přínosy nových způsobů práce i jejich případné limity a nastínili tak, jakým způsobem by měl směřovat další rozvoj.

STATUTÁRNÍ MĚSTO BRNO

Statutární město Brno se zapojilo především do šíření získaného know-how a významným způsobem podporovalo rozvoj interdisciplinární spolupráce při řešení problematiky domácího násilí.

1.4.1 Zahraniční partneři projektu

KAUNAS COUNTY WOMEN CRISIS CENTRE (KAUNAS, LITVA)

Kaunas County Women Crisis Centre je nestátní nezisková organizace sídlící v litevském Kaunasu, která vznikla v roce 1999. Posláním organizace je podporovat ženy, které se nachází v obtížné životní situaci bez ohledu na věk, zázemí, národnost nebo sociální status. Ženám, které jsou ohrožené domácím násilím nebo jsou v jiných krizových situacích,

je poskytována komplexní sociální, psychologická a právní pomoc. Organizace pořádá skupinová setkání a kurzy sebeobranu pro ženy.

V rámci ochrany práva žen pořádá organizace konference a semináře, kterých se účastní zástupci parlamentu a vlády, litevské i zahraniční organizace bojující za práva žen. Organizace KCWCC si vytvořila síť spolupracujících organizací, díky kterým je schopna poskytovat komplexní péči o všechny členy rodiny a jejich blízké. Velmi úzce spolupracuje s Krizovým centrem pro muže. V případě, že se žena, využívající služeb KCWCC, rozhodne zlepšovat vztah s partnerem, je možné přizvat ke konzultacím i partnera, který využívá služeb Krizového centra pro muže a je dostatečně motivovaný ke změně svého agresivního chování. Do péče o rodinu s výskytem domácího násilí zapojují i odbornou práci s dětmi v rodině v roli svědků.

MOVIERA (UTRECHT, NIZOZEMÍ)

Tato organizace nabízí už více než 50 let poradenství a pomoc všem lidem, kteří jsou vystaveni domácímu násilí, bez ohledu na pohlaví, věk, náboženskou nebo sexuální orientaci, a jejich blízkým. Cílovou skupinu tvoří nejen lidé, vůči kterým je násilí přímo namířeno, ale také osoby, které se domácího násilí dopouští, svědci a další lidé, kteří jsou do takové situace zapojeni. Mezi násilné osoby mohou patřit nejen partneři z heterosexuálních i homosexuálních vztahů, ale také bývalí partneři, rodinní příslušníci nebo přátelé.

Organizace poskytuje informace, poradenství a pomoc osobně nebo prostřednictvím nonstop telefonní linky. Dále provozuje azylový dům a asistenční službu pro ženy s dětmi, které zažily domácí násilí, a pro nezletilé matky. Organizace poskytuje v akutních případech také krizová lůžka pro ženy a jejich děti. Využití služeb je dobrovolné, v případě zájmu je možné přizvat na konzultace i partnera. Služby je možné využívat anonymně.

Vieja Utrecht se také angažuje ve vzdělávání veřejnosti a pořádá školení odborníků v oblasti prevence domácího násilí. V roce 2006 podepsala organizace pakt za boj proti domácímu násilí, díky kterému spolupracuje s dalšími organizacemi a institucemi na regionální úrovni, například s magistrátem města Utrecht, s policií, organizacemi na ochranu dětí apod. Tento interdisciplinární tým sestavuje aktuální strategii v boji proti domácímu násilí.

RESPECT (LONDÝN, VELKÁ BRITÁNIE)

Organizace Respect vznikla v roce 2000 a je asociací pro odborníky pracujícími s lidmi, kteří mají potíže se zvládnutím agrese. A zároveň sama poskytuje tyto služby. Hlavní myšlenkou organizace Respect je: „Muži a ženy pracují společně na ukončení domácího násilí.“ Služby jsou poskytovány mužům i ženám – pachatelům i obětem domácího násilí, mladým lidem, kteří používají násilí v blízkých vztazích. Organizace provozuje dvě nepřetržité linky, jednu určenou pro ohrožené osoby, druhou pro osoby násilné. Cílem práce s pachateli domácího násilí je, aby tyto osoby dokázaly zastavit své násilné chování. Toto se učí během individuálních konzultací i v rámci skupinových setkání.

Kromě přímé práce s klienty se organizace věnuje vzdělávání dalších odborníků na poli práce s pachateli domácího násilí. Respect nabízí školení v programech pro násilné osoby, zasazuje se o rozšiřování výzkumů zabývajících se domácím násilím. Organizace často vystupuje na veřejnosti a vyjadřuje se k problematice domácího násilí, snaží se podpořit vzájemnou spolupráci mezi výzkumníky, odborníky i politiky.

Respect se společně s organizací Refuge zaměřil také na souvislosti mezi domácím násilím a zaměstnaností. Vyčíslil ekonomické ztráty způsobené výskytem domácího násilí a připravil manuál pro zaměstnavatele. V tomto manuálu jsou zaměstnavatelé seznámeni se způsoby identifikace osob ohrožených i násilných na pracovišti a je jim přiblíženo, jak mohou oni sami pomoci.

2. Základní informace o domácím násilí

MARTINA KOTKOVÁ

2.1 Co je domácí násilí?

Domácí násilí je komplikovaným jevem, a přestože se jedná o téma na veřejnosti již poměrně diskutované, neexistuje jednotná obecně uznávaná definice domácího násilí. Na základě definic různých autorů je však možné nalézt společné body, které jednotliví autoři zmiňují (např. Bednářová, 2006; Buriánek & Podaná, 2006; Čírtková, 2008; Ševčík & Špatenková, 2011). Za domácí násilí je tedy možné považovat fyzické, psychické, sexuální či ekonomické násilí, ke kterému dochází mezi blízkými osobami žijícími společně v jedné domácnosti. Dochází k němu opakovaně a dlouhodobě, zpravidla v soukromí, tedy „za zavřenými dveřmi“, mimo kontrolu společnosti. Pro domácí násilí je charakteristické, že intenzita násilných incidentů se stupňuje a role násilné a ohrožené osoby se nemění. Pojem domácí násilí bývá někdy zaměňován s pojmem partnerské násilí, domácí násilí je však pojmem širším. Domácí násilí se totiž může objevit ve vztahu partnerském, v manželství, mezi sourozenci, mezi dospělými dětmi a jejich rodiči nebo prarodiči. Domácí násilí není možné zaměňovat za partnerskou hádku či manželskou rozepři. Při hádce proti sobě stojí dvě rovnocenné osoby, které jsou v podobném postavení. V případech domácího násilí jsou role nevyvážené a neměnné.

Přestože se o změnu ve vnímání problematiky domácího násilí zasadily především feministické organizace, je důležité si uvědomit, že domácím násilím může být v různých životních situacích ohrožen každý člověk bez ohledu na pohlaví. V odborné literatuře je možné najít různá označení osoby ohrožené domácím násilím i osoby násilné. Často se mluví o oběti a násilníkovi či agresorovi. Tato označení v sobě však implicitně obsahují určité charakteristiky, které jsou jakoby neměnné. Když se mluví o násilníkovi, málokdo si dokáže představit někoho, kdo by mohl v budoucnosti své chování změnit. Zároveň je v daných označeních i jistá asymetrie z hlediska pohlaví – mluví se totiž o „té“ oběti a „tom“ agresorovi. V roli ohrožené osoby se ale mohou ocitnout ženy i muži. Zvláště zranitelnou skupinou jsou děti, senioři a lidé s handicapem.

Podobně i osobou, která se násilí dopouští, může být kdokoli, a to bez ohledu na věk, vzdělání, fyzickou sílu, společenské postavení nebo náboženské vyznání (Brag, 2003).

2.2 Pohled na domácí násilí v České republice

Je zřejmé, že domácí násilí je možné považovat za jednu z nejnebezpečnějších forem agrese, a to jak kvůli jeho skrytosti a obtížné dokazatelnosti, tak kvůli vlivu, který má na děti, které vyrůstají v rodinách, kde k domácímu násilí dochází (Úlehlová, 2009). Rodina, jejíž základní funkcí je vytvořit bezpečné a podnětné prostředí pro rozvoj dítěte, v této primární funkci selhává. Domácí násilí je proto možné označit v kontextu sociálních věd jako závažný sociálně-patologický jev. Ač bylo dříve domácí násilí považováno za věc čistě soukromou, postupně se stávalo veřejným tématem, ke kterému se společnost potřebovala vyjádřit i z hlediska legislativy. V České republice se od roku 2004 poprvé v trestním zákoně objevil trestný čin týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě nebo osoby blízké (§215a zák. č. 140/1961 Sb., trestního zákona; v současné době obdobně trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí podle § 199 zák. č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku). Od roku 2007 pak vstoupil v platnost zákon na ochranu před domácím násilím (zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím), který představoval zcela nový přístup k řešení problematiky domácího násilí. Tento zákon zavedl institut vykázání, kdy může být násilná osoba vykázána Policií ČR ze společného obydlí na 10 dní. Současně byl upraven zákon o sociálních službách a vznikla intervenční centra, která nabízejí pomoc osobám ohroženým domácím násilím (§ 60a zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).

V současné době začínají i v České republice vznikat programy zaměřené na násilné osoby. Účelem těchto programů je, aby se násilné osoby naučily zastavit násilné chování a nahradily jej chováním adaptivnějším. V důsledku by tak mělo dojít k předcházení vzniku dalších incidentů.

2.3 Formy domácího násilí

Existují různé formy domácího násilí, které jsou však často propojené. Domácí násilí se může vyskytovat v podobě fyzického, psychického, sociálního, ekonomického nebo sexuálního násilí (Čírtková, 2008). Zvláštní kategorií je pak stalking neboli nebezpečné pronásledování.

Fyzické násilí znamená použití fyzické síly k ohrožení nebo poškození jiné osoby. Jeho cílem je přivodit oběti bolest nebo tělesné utrpení (Ševčík & Špatenková, 2011). Fyzické násilí se objevuje v podobě fackování, bití, pálení, škracení, svazování, kopání, odpírání spánku a jídla nebo ohrožování zbraní. Násilí může být namířeno přímo proti osobě ohrožené nebo proti osobám jí blízkým, ale také např. vůči jejímu zvířeti či oblíbeným věcem. Stopy fyzického násilí jsou často zjevné (př. monokl, modřiny, odřeniny, zlomeniny), a proto je v porovnání s ostatními druhy domácího násilí relativně snadné jej dokázat.

Psychické násilí bývá nejčastější formou domácího násilí a doprovází jiné formy domácího násilí. Psychické násilí se projevuje ponižováním, obviňováním, zastrašováním, hrubým nadáváním, vyhrožováním fyzickým násilím, psychickým vydíráním (př. vyhrožování rozchodem, sebevraždou, únosem dětí), omezováním svobodné vůle, či zesměšňováním (zejména před jinými lidmi). Je velmi obtížné dokázat, že k psychickému násilí dochází, z tohoto důvodu bývá psychické násilí označováno jako neviditelné násilí (Čírtková, 2008).

Zvláštní formou psychického týrání je sociální izolace. Ohrožené osobě bývá bráněno v kontaktu s rodinou a přáteli, jsou jí kontrolovány SMS zprávy, e-maily i denní aktivity, je jí přikazováno například i to, jak se má chovat a co si oblékat. Tato forma násilí zahrnuje i využívání dětí nebo jiných osob k vytváření nátlaku na ohroženou osobu (Ševčík & Špatenková, 2011).

Sociální izolace a zároveň ekonomické násilí je přítomné v případech, kdy násilná osoba zabraňuje osobě ohrožené chodit do práce, a tím udržuje ekonomickou závislost partnera. Kromě tohoto je ekonomické násilí charakteristické neposkytováním peněz na provoz domácnosti, znemožněním přístupu k rodinným příjmům (příp. nucení žádat o peníze). Objevuje se každodenní kontrola nákupů, nucení k závazkům

v podobě půjček nebo neoprávněné zacházení s majetkem ohrožené osoby (Ševčík & Špatenková, 2011).

Jako poslední forma domácího násilí bývá v odborné literatuře uváděno **sexuální násilí** (Ševčík & Špatenková, 2011). Sexuálním násilím se rozumí znásilnění, sexuální napadání, donucení k používání nebo sledování pornografie či jiné nucení k sexuálním praktikám proti vůli ohrožené osoby. Ševčík a Špatenková (2011) upozorňují, že také vynucený sexuální styk mezi manželi je násilným aktem a nejedná se tedy o „plnění manželských povinností“, jak to některé násilné osoby označují. Sexuální násilí může být formou psychického násilí, kdy nejde ani tolik o sexuální uspokojení násilné osoby, jako spíše o ponížení ohrožené osoby.

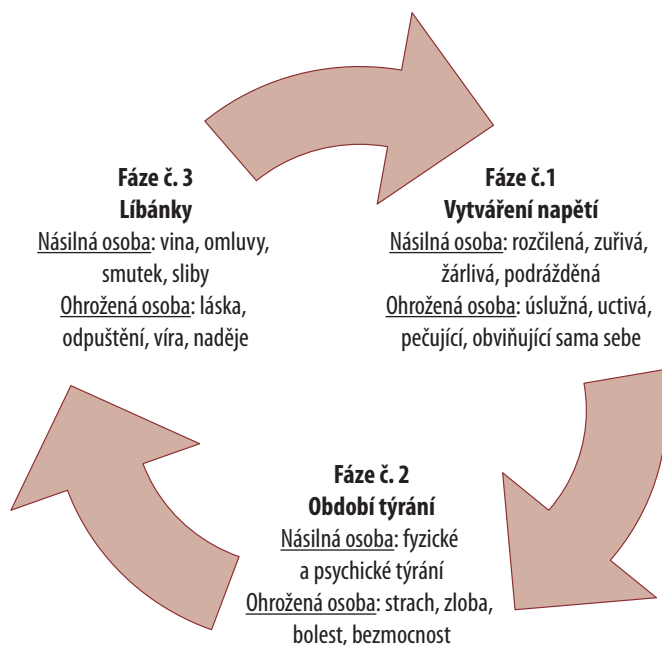
Když se hovoří o domácím násilí, bývá často pozornost věnována i tématu stalkingu, tj. nebezpečnému pronásledování. Po ukončeném vztahu s domácím násilím může pokračovat násilí touto formou. Toto jednání se vyznačuje opakovaným obtěžováním ohrožené osoby formou osobního kontaktu, opakovaných obtěžujících telefonátů či SMS zpráv, zanechávání vzkazů, nechtěných dáreků apod. Kontakty mohou být vyhrožující a nenávislné, ale stejně tak zamilované nebo slibující změnu chování. Podle Levové (2010) je cílem násilné osoby vyvolání strachu a obav o vlastní život nebo o život blízkých a ztráta pocitu soukromí. Nebezpečné pronásledování je trestný čin a lze se proti němu bránit, i když mu nepředcházelo domácí násilí.

2.4 Dynamika domácího násilí

Jak bylo uvedeno výše, jedním ze základních znaků domácího násilí je i jeho eskalace. Domácí násilí tedy není jednorázovým aktem, ale má svoji historii a cyklicky se opakující etapy (Úlehlová, 2009). Prvotní projevy násilí jsou často nenápadné a bývá těžké určit, kdy se násilí ve vztahu vlastně objevilo. Některé projevy pozornosti mohou být dokonce na počátku vztahu vnímány jako důkaz skutečné lásky a mohou tak být i velmi příjemné (např. touha po trávení veškerého volného času pouze s partnerem, vyzvedávání z práce, mírné žárlení). Tyto projevy ale mohou nekontrolovatelně přerůst v omezování partnera ve všem, co dělá, a kontrolu toho, s kým se stýká. Jednoduše tak může dojít k tomu, že je

ohrožená osoba zcela izolovaná od svých příbuzných a známých a že se její program odvíjí od toho, co jí násilná osoba dovolí.

Dochází ke vzniku tzv. kruhu domácího násilí, o kterém mluví např. Bednářová (2006) nebo Marvánová-Vargová s kolektivem (2008). Vzhledem k tomu, že často dochází ke zvýšení brutality útoků, je možné se setkat i s termínem „spirála násilí“. Na obrázku č. 1 je zobrazen tento kruh násilí, kde jsou zřejmé tři základní fáze (Bednářová, Čacká-Pavlíková, Holendová, Macková & Prokešová, 2003).

Obrázek č. 1 – Cyklus násilí (upraveno dle Bednářová et al., 2003)

Během první fáze dochází k hromadění napětí a násilná osoba je podrážděná, rozzlobená, impulzivní, ohroženou osobu kritizuje nebo na ni žárlí. Ohrožená osoba se snaží konfliktu předcházet, a proto násilné osobě často vyhoví ve všem, co si přeje, a bere na sebe vinu za to, jak se násilná osoba cítí (např. „Neuklidila jsem dost dobře, tak je pochopitelné, že se naštvá. Měla jsem to udělat lépe.“). Přes všechnu snahu ohrožená osoba se napětí stupňuje, až dochází k tomu, že násilná osoba ztrácí nad

sebou kontrolu a vzniká konflikt, který má podobu fyzického napadení nebo psychického teroru. Tato fáze se nazývá týrání. Ohrožená osoba je v této fázi často paralyzovaná strachem, je bezmocná a nedokáže bránit sebe a často ani své děti.

Třetí fází pak bývá tzv. období usmiřování nazývané také obdobím lásky nebo líbánek. Násilná osoba se za své chování omlouvá, nosí dárky, vyjadřuje lásku a lítost nad svým chováním a slibuje, že se již nic podobného nebude opakovat. Ohrožená osoba v takovou chvíli věří, že si partner svoji chybu uvědomil, a proto mu odpouští. Tím se kruh uzavírá. Postupem času ale opět začne narůstat napětí a celý kruh se opakuje. Mění se ale intenzita týrání a poměr délky jednotlivých fází. Zkracuje se fáze usmiřování, na druhou stranu se prodlužuje fáze vyváření napětí, po které následují častěji útoky.

Podoba těchto fází se liší podle intenzity násilí, ke kterému dochází. K prvotnímu psychickému nátlaku se pak často po různě dlouhé době přidává také násilí fyzické. Útoky mají stupňující se intenzitu, kdy nejprve dochází k útokům proti lidské důstojnosti, dále k útokům proti zdraví, které mohou vyústit až k útokům proti lidskému životu (Levová, 2010). Cílem útoků proti lidské důstojnosti je sociálně izolovat ohroženou osobu a devalvovat její sebevědomí. Po určité době nestačí násilné osobě ovládat osobu ohroženou pomocí příkazů nebo urážek a začne používat násilí fyzické. Jak ale upozorňuje Bednářová et al. (2003), v některých vztazích se fyzické násilí neobjeví nikdy. V jiných vztazích ale naopak násilí eskaluje. Levová (2010) mluví o tzv. bodu zlomu, kterým je první opakovaný fyzický útok. Ohrožená osoba se již s fyzickým útokem setkala a nejedná se tedy o prvotní šok. Pokud v tuto chvíli ohrožená osoba nezareaguje, je pravděpodobné, že se násilí bude stupňovat. Výsledkem této eskalace mohou být útoky proti životu, kdy jsou zranění ohrožené osoby natolik závažná, že jsou až život ohrožující.

2.5 Příčiny vzniku domácího násilí

Neexistuje jednotná teorie, která by dokázala vysvětlit, proč dochází ke vzniku domácího násilí. Jak upozorňuje Levová (2010), jednotlivé kauzy domácího násilí se od sebe značně liší a ani u konkrétního případu není možné s jistotou identifikovat příčinu domácího násilí, jedná se

totiž vždy o souhrn více vlivů. Z tohoto důvodu se jako inspirující jeví **ekologický model**, který představil Dutton (1995). Základem tohoto modelu jsou čtyři roviny zdrojů a příčin domácího násilí, kterými jsou makrosystém, exosystém, mikrosystém a ontogenetická rovina. Všechny tyto roviny se vzájemně prolínají a ovlivňují.

Makrosystém je tvořen hodnotami, kulturou a postoji obecně uznávanými v dané společnosti. Domácí násilí bývá z hlediska makrosystému vysvětlováno tak, že se jedná o důsledek patriarchální hierarchie hodnot, kdy je násilí na ženách tolerováno. V tomto smyslu se vyjadřují také feministické teorie, které zdůrazňují nerovnoprávnost mezi ženami a muži (Lawson, 2003). Tyto teorie ale nemohou vysvětlit násilí, které probíhá v homosexuálních vztazích, násilí, jehož se dopouští ženy vůči mužům nebo mezigenerační násilí.

Exosystém se týká sociálních struktur, ve kterých jedinec žije (např. pracovní kolektiv, škola, komunita, vrstevnická skupina). Jedná se o formální i neformální struktury a životní situace, které se v daném kontextu objevují. Existují faktory, jako například stres v práci, nezaměstnanost, vztahové problémy nebo nízký příjem, které mohou být rizikovými faktory pro vznik domácího násilí.

Mikrosystém se skládá z rodiny a nejbližšího sociálního okolí jedince. Důvody pro vznik domácího násilí v rámci mikrosystému mohou plynout z konfliktu rolí v rodině i z blízkých intimních vztahů. Jak zdůrazňuje Levová (2010) partneři znají svá citlivá místa a vědí proto přesně, jak se vzájemně utěšit, ale i jak se zranit. Jednou ze základních charakteristik domácího násilí je, že se odehrává v rámci mikrosystému, nad kterým nemá společnost takovou možnost uplatnění mechanismů sociální kontroly. V rovině mikrosystému je možné vysvětlit, jakým způsobem je domácí násilí přenášeno mezigeneračně. Podle Bandurovy teorie sociálního učení (1977) se dítě na základě observace od rodičů učí, jaká pravidla dodržovat a jakým způsobem se chovat. Pokud se dítě ve své nukleární rodině setkává s násilným chováním, může ho přijmout za normu a naučit se ho používat samo. Může ale nastat i scénář, že převezme vzorce ohrožené osoby a ve chvíli, kdy se samo stane objektem násilí, se nedokáže bránit.

Poslední rovinou je rovina **ontogenetická**, kdy je kladen důraz na individualitu jedince, jeho ontogenetický vývoj a charakteristiky

osobnosti. V rovině ontogenetické se mluví o psychiatrickém modelu, kdy je vznik domácího násilí přisuzován osobnostním charakteristikám osoby násilné, někdy i osoby ohrožené (Pikálková, 2004). Často je jako příčina viděna psychopatologie vznikající z deprivace v průběhu raného vývoje násilné osoby, či nedostatek její empatie, emoční regulace a nedostatky ve schopnosti řešení problémů. Je zřejmé, že rovina ontogenetická je do značné míry ovlivněna jak genetickými predispozicemi, tak i mikrosystémem, ve kterém se dítě učí, jak fungovat ve společnosti druhých lidí.

2.6 Aktéři domácího násilí

Za aktéry domácího násilí jsou považováni osoba ohrožená, osoba násilná a děti, případně další členové domácnosti, kteří mohou vystupovat v roli svědků. Násilí ale může být také namířeno přímo na děti, eventuálně i ony mohou být osobou násilnou.

2.6.1 Ohrožená osoba

Osoba ohrožená domácím násilím je každá osoba, která je vystavena násilím ze strany blízké osoby v domácím prostředí. Násilí může mít různé formy a stejně tak osobnost ohrožené osoby může být různá. Zatímco v minulosti byla ohrožená osoba téměř výhradně slučována s ženským pohlavím (např. Buriánek & Pokorná, 2006), v současné době je zřejmé, že tato představa je zastaralá a diskriminující.

Osobou ohroženou domácím násilím může být skutečně kdokoliv. Bez ohledu na pohlaví, ale také bez ohledu na společenské postavení, věk, finanční situaci nebo vzdělání (Bragg, 2003). Domácí násilí je jev objevující se průřezem společnosti. Tato deklarace zaznívá stále častěji mezi pracovníky intervenčních center, neziskových organizací, zástupci policie a orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Stále však zůstává něčím, na co si veřejnost nezvykla, a nutno podotknout, že i někteří odborníci mají tendenci se tomuto přístupu bránit.

Stejně tak jako neexistuje jednotná příčina pro vznik domácího násilí, neexistuje ani jednotný profil osoby ohrožené domácím násilím. Stereotypní představa o osobě ohrožené je, že se jedná o slabou

a submisivní osobu. I když tomu tak někdy je, není výjimkou, že osoba ohrožená domácím násilím je profesně na vysoké pozici a řídí třeba i početný tým osob. Právě u osob ohrožených tohoto typu bývá obtížné si představit, že v osobním životě zastávají tak odlišnou roli jako v životě profesním. Na základě klinické zkušenosti je možné říci, že osoby ohrožené domácím násilím vykonávají často pomáhající profese (př. učitelky, vychovatelky, zdravotní sestry apod.).

Ohrožené osoby mají často v důsledku domácího násilí snížené sebevědomí. Mohou se také potýkat s celou řadou zdravotních potíží, které mohou být přímým důsledkem fyzického násilí nebo nepřímým důsledkem násilí psychického a neustálého stresu, ve kterém osoby ohrožené žijí. Tento stres úzce souvisí se strachem z dalších útoků, ale i se strachem situaci řešit. Ohrožené osoby se obávají, že jim nikdo neuvěří nebo že se jim násilná osoba pomstí, až se dozví, že o situaci někoho informovaly. Zároveň zažívají osoby ohrožené stud. Přestože se násilí dopouští partner nebo dítě, vnímají to jako vlastní chybu. Věří tomu, co jim násilná osoba říká – že ony jsou důvodem konfliktu, že násilnou osobu vyprovokovaly a že si tedy trest zaslouží. Obávají se, že budou odsouzeny známými nebo že se stanou předmětem zájmu a pomluv sousedů či známých. Při úvahách o odchodu od násilné osoby se potýkají s pocity viny, že rozbijí rodinu a že dětem vezmou druhého rodiče. Někdy mají sklony násilného partnera zachraňovat a chtít mu pomoci. Cítí se zodpovědně za zachování rodiny. Domácí násilí má často negativní vliv na rodičovské schopnosti nebo výkon v zaměstnání (více viz kapitola Domácí násilí a trh práce).

Osobnost ohrožené osoby není tedy možné jednoznačně popsat, ale často se ukazuje, že zkušenosti z dětství jsou důležitým formujícím faktorem. Ženy, které jako děti prožívaly citovou deprivaci nebo násilí v rodině, si podle Bednářové (2009) opakovaně vybírají nevhodné partnery, kteří jsou vůči nim násilní. Tato opakující se skutečnost pak může vést až ke vzniku **syndromu naučené bezmoci**. Podle autora tohoto konceptu Martina Seligmana (1992) vzniká tento syndrom na základě klasického podmiňování, kdy vedou opakující se zkušenosti k rezignaci na odpor vůči násilnému jedinci. Jako jediná efektivní strategie se ohrožené osobě jeví vyhovění a přizpůsobení se násilnému jedinci. Ohrožená osoba nemá naději, že by se situace mohla změnit,

a není schopná se o změnu pokusit. Má pocit, že nemá kontrolu nad svým životem.

S naučenou bezmocí pak velmi úzce souvisí **syndrom týrané ženy** (Walker, 1977) a zřídka zmiňovaný **syndrom týraného muže** (Steinmetz, 1978). V mezinárodní klasifikaci nemocí se hovoří obecně o **syndromu týrané osoby** (WHO, 2004). Tyto syndromy se vyznačují tím, že týrané osoby zůstávají v násilném vztahu, přestože násilí v něm eskaluje. Často vnímají, že je násilí jejich chyba. Násilí se objevuje v jednotlivých fázích, které se opakují a intenzita násilí se stupňuje. Ohrožená osoba ve vztahu zůstává, přestože je mnohdy ohrožen její život. Agresor je vnímán jako všemocný. Strach ze změny, ze samoty a neznámého představuje něco bolestivějšího než bití, na které jsou ohrožené osoby již zvyklé.

V kontextu problematiky domácího násilí se odborná literatura také často zmiňuje o tzv. **Stockholmském syndromu**. Stockholmský syndrom popisuje situaci, kdy si týraná osoba vytvoří kladný vztah k osobě násilné (Bednářová, 2009). Syndrom vzniká ve chvíli, kdy je osoba ohrožená odříznuta od okolního světa a ohrožení je velké. V násilném vztahu však někdy dochází k tomu, že se násilná osoba chová laskavě, čímž podněcuje naději na změnu i náklonnost osoby ohrožené. Změna ve vnímání ohrožené osoby je možná pouze na základě delší psychologické práce. Podobně je tomu i u osoby násilné. Aby byly změněny destruktivní vzorce, je potřeba cíleného úsilí a vlastní motivace.

2.6.2 Násilná osoba

Za násilnou osobu je považována každá osoba, která se dopouští domácího násilí na svých blízkých, ať už se jedná o jakoukoli formu násilí. Většina osob si pod označením násilná osoba představí muže, ale násilné bývají i ženy. Oficiální statistiky z 90. let hovoří o cca 5 % násilných žen (Čírtková, 2003). Podle Čírtkové (2010) se však v současnosti tyto statistiky proměňují a poměr mužů a žen jako pachatelů domácího násilí se podle jednotlivých výzkumů a statistik značně liší. Tento velký rozptyl je podle zmíněné autorky způsoben rozdílností definic domácího násilí. Strausová (2010) shrnuje, že se poměr mužů a žen jako agresorů proměňuje v závislosti na druhu násilí. K fyzické agresi se podle autorky muži

i ženy uchylují stejně často. Psychické agrese se ženy dopouštějí stejně, nebo dokonce více než muži. V případě sexuální agrese je jednoznačná převaha agresorů mužů. Podobné je to i u stalkingu, muži pronásledují své expartnerky častěji než ženy expartnery. Také Levová (2010) upozorňuje, že přestože jsou to především muži, kteří jsou výrazně častěji označováni jako pachatelé domácího násilí, domácího násilí se dopouští i ženy. Forma násilí, které se dopouští, je však do značné míry odlišná – objevuje se především násilí psychické. Stejně tak motiv bývá u žen jiný. Důvodem k násilnému chování pro ně bývá především potřeba uvolnit se, vybití vztek a ublížit partnerovi než zajistit si dominanci ve vztahu.

Odborníci se snaží vytvořit typologii násilných osob, ale žádná z vytvořených klasifikací není považována za všeobsahující. Typologie násilných osob není ani tak důležitá kvůli tomu, aby byly násilné osoby označeny konkrétní nálepkou, ale může pomoci při porozumění příčinám domácího násilí a následného plánu pro redukci násilí. Základní dělení násilných osob podle míry jejich sociálního ukotvení provedli již v roce 1982 Sherman a Berk (1982). Podle něj existují dva hlavní typy: násilník dvou tváří a sociálně problémový pachatel domácího násilí. **Násilník dvou tváří** je agresorem pouze doma, ale pro okolí je konformní. Klientky ho často popisují jako zábavného, okouzlujícího a šarmantního jedince, u kterého by nikdo neodhadoval, že za zavřenými dveřmi domova může být schopen násilného chování. Naproti tomu **sociálně problémový pachatel** je agresivní i mimo domov. Jak upozorňuje Čírtková (2003), tato typologie odpovídá dělení pachatelů na pachatele z vyšších a nižších sociálních vrstev. Je obtížné odhadnout poměr reálného výskytu těchto pachatelů, protože v rodinách ze středních a vyšších vrstev se domácí násilí hůře odkrývá.

Čírtková (2003) shrnuje výsledky různých psychologických výzkumů, které se zaměřují na psychiku osoby násilné. Jako důležité se zde jeví příčinné a spouštěcí faktory domácího násilí. Na jejich základě je možné rozlišovat:

- **specialista či čistý domácí agresor** (již zmíněný pachatel s dvojitou tváří, který dokáže být ve společnosti konformní a slušný a násilný je pouze ve své rodině)
- **generalista** (ten používá násilí v intimním vztahu i mimo něj)

- **situační domácí agresor** (k násilí nedochází často, např. jen 1x do roka, ke vzniku násilného incidentu vedou situační okolnosti jako obtížná finanční situace v rodině, nezaměstnanost, nevěra)
- **na droze/alkoholu závislý pachatel domácího násilí** (k domácímu násilí dochází po požití alkoholu či po užití drogy)
- **sadistický agresor** (dělá mu potěšení mučit svoji oběť, psychopatologie je na úrovni psychiatrické diagnózy).

Čírtková (2003) upozorňuje, že přesná čísla ohledně výskytu jednotlivých typů nejsou k dispozici, ale podle neoficiálních statistik se zdá, že v České republice dominuje čistý domácí agresor a agresor závislý na alkoholu.

Jako inspirativní se mohou jevit dimenze násilného chování, o kterých hovoří Holtzworth-Munroeová a Stuart (1994). Za základní dimenze vnímají obecnost násilí (zda je namířeno pouze proti jedné osobě, všem členům rodiny, nebo obecně i na vnější okolí), vážnost násilí (jak vážné důsledky násilí má) a psychopatologie (existence náhledu na násilí, nebo naopak psychiatrické zatížení osoby násilné).

Jak již bylo řečeno, důvody pro vytváření typologie a hledání kořenů násilí jsou důležité především kvůli potenciální nápravě. Jiná pomoc může být nabídnuta násilné osobě, která se dopouští situačního násilí, a jiná osobě s psychiatrickou diagnózou. Formy pomoci mohou být různé, od individuálních konzultací po skupinová setkávání. Jak upozorňuje Čírtková (2003), změna chování může nastat, ale záleží na tom, zda násilná osoba přijímá zodpovědnost a chce své chování změnit. V zahraničí jsou nápravné programy běžnou praxí a účast v nich je nařizována soudy. Přes počáteční nízkou vnitřní motivaci k účasti na programu se však ukazuje, že jsou tyto programy efektivní a že se po jejich absolvování snižuje riziko recidivy násilného chování (Fantania, 2010).

Při práci s agresivními jedinci bývá v mnohých programech s jedinci pracováno v rámci tzv. **Duluth přístupu**. Gondolf (2007) považuje Duluth model za nejvhodnější a nejefektivnější přístup při řešení problematiky domácího násilí. Jedná se o kognitivně-behaviorální přístup v poradenství a edukaci násilným mužům vycházející z nerovnosti pohlaví ve společnosti. Jak je zřejmé z popisu programu, rozchází se se základní premisou, ze které se vychází v rámci projektu a této publikace – tedy, že domácího násilí se dopouští i ženy. V rámci Duluth přístupu se násilní

muži učí rozvíjet takové schopnosti, které jim pomohou vyhnout se násilnému chování. Toto se děje primárně díky kognitivní restrukturační postojů a názorů, které k násilnému chování vedou. Účast v programu bývá nařizována soudem a je součástí rozsáhlejšího intervenčního systému (tzn. pomoc a bezpečnostní plánování ohrožených osob a dětí; léčení závislostí, psychiatrická péče). Například v Nizozemí je při odkrytí domácího násilí podmíněn styk s dítětem účastí v takovémto programu. Ukazuje se zde tedy velký význam interdisciplinární spolupráce při řešení problematiky domácího násilí (více viz kapitola Interdisciplinární spolupráce). V České republice podobné programy a projekty vznikají (např. SOS Diakonie, kde probíhají skupinová setkání; Spondea, o. p. s. a Kerit, kde jsou násilným osobám nabízeny konzultace individuální). Nařizování účasti v těchto programech však není doposud běžné.

2.6.3 Děti jako svědci domácího násilí

Rodiče dětí, které vyrůstají v rodině zasažené násilím, mají často tendenci podceňovat důsledky násilí na vývoj dětí. A to především tam, kde děti násilí přímo nevidí. Děti, které se ocitají v roli svědků domácího násilí, jsou Světovou zdravotnickou organizací považovány za osoby ohrožené (WHO, 2010). Děti jsou ale velmi citlivé vůči negativní atmosféře v rodině a vnímají nerovnováhu ve vztahu rodičů. Mohou cítit naštvání vůči rodiči, který ubližuje druhému, i vůči rodiči, který násilím trpí, že nedokáže svoji situaci řešit. Pokud je násilí namířeno také přímo na dítě, může dítě prožívat vztek na rodiče, který mu ubližuje, i na toho, který ho nedokáže před násilím ochránit. Jak upozorňuje Wünschová (2009) bývají pocity vůči rodičům značně rozporuplné. Pro dítě je těžké pochopit, jak je možné, že rodič, kterého má rádo, se chová takto hrubě. Zmatek, se kterým se dítě potýká, je o to větší, pokud si rodiče dělají z dítěte prostředníka pro své vzkazy (tzv. **triangulace**; Charles, 2001) nebo pokud se před ním vzájemně očerňují, aby získaly jeho sympatie. Manipulace s dítětem tak může být ve výsledku také určitou formou domácího násilí, kdy se ohrožená osoba snaží vyhovět požadavkům násilné osoby, aby o dítě nepřišla.

V rodinách, kde dochází k domácímu násilí, mají děti často strach o zdraví, nebo dokonce i o život rodiče. Zároveň se cítí bezradné a neví,

jakým způsobem situaci vyřešit. Mohou se proto také cítit zodpovědné za to, co se děje. Grych, Fincham, Jouriles a McDonald (2000) upozorňují, že někdy je pro dítě přijatelnější přijmout vlastní zodpovědnost než se potýkat s bezmocí. Děti si pak vyčítají, že se měly chovat jinak, učit se lépe, pomáhat doma více apod. v domnění, že by pak ke konfliktům mezi rodiči již nedocházelo. Někdy jsou pocity viny tak intenzivní, že si dítě přeje, aby se nikdy nenarodilo, protože pak by rodiče neměli důvod se hádat. Domácí násilí v rodině je pak jednoznačně spojeno se **ztrátou pocitu bezpečí v rodině**. S těmito pocity často zůstávají děti samy, protože nechtějí rodičům přidělovat starosti a svěřovat se jim. K tomuto dochází především při tzv. **parentifikaci**, při které dítě plní roli náhradního partnera, se kterým rodič sdílí svoje starosti a pocity (Chase, 1999). Tyto nezpracované emoce pak mohou vést až ke vzniku psychických či zdravotních problémů vážnějšího rázu.

Jak již bylo uvedeno, rodiče si často neuvědomují, jaký efekt může domácí násilí mít na dětskou psychiku, a proto si někdy ani nespojují potíže dítěte v jiných oblastech s tím, co se děje v rodině. Podle různých výzkumů (např. Stiles, 2002; Osofsky, 1999) se u dětí mohou objevit **potíže internalizovaného typu**, kdy zůstává negativní energie uvnitř jedince (často i zablokovaná), i externalizovaného typu, kdy je energie naopak nasměrována ven do okolí. Dítě může být depresivní nebo trpět úzkostmi, které se mohou projevat zamlklostí, plačtivostí, preferováním samoty a ztrátou životní radosti. Některé důsledky však nemusí být vůbec viditelné, např. pokud má dítě myšlenky na sebevraždu nebo pokud dochází k sebepoškození na skrytých místech. Dítě také může trpět nespavostí, mít noční můry, nebo se může začít pomočovat. Někdy také dochází k regresi, tzn. návratu do nižšího vývojového stádia, kdy se dítě cítilo bezpečně. Toto se děje často u mladších dětí, ale i u starších dětí nebo dospívajících dochází ke vzniku somatických problémů (jako jsou bolesti hlavy, břicha, nechutenství, přejídání, nebo jiné poruchy příjmu potravy).

Potíže externalizovaného typu jsou takové potíže, kterých si okolí daného jedince většinou snadno všimne, např. záškoláctví, zhoršení školního prospěchu, potíže ve vrstevnických vztazích (agresivita nebo naopak výrazné stranění).

Pro budoucnost dítěte pak může zkušenost z primární rodiny znamenat určitý posun v tom, co je vnímáno jako normální a jakým způsobem fungují mezilidské vztahy. Dospělý jedinec, který se jako dítě setkal s domácím násilím, se může sám ocitnout v roli osoby ohrožené domácím násilím, kdy si i opakovaně bude vybírat násilného partnera (Bednářová, 2009). Nebo se u něj mohou naopak projevit potíže se zvládnutím vlastní agrese ve vztazích s blízkými lidmi, protože se naučilo, že agrese je způsob, jak si zajistit bezpečí pro sebe. Pomoc, kterou dítě může dostat od profesionálů, není důležitá tedy pouze z hlediska aktuálního psychického stavu dítěte, ale může hrát zásadní roli i při redukci mezigeneračního přenosu agrese či domácího násilí.

LITERATURA:

- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press.
- Bednářová, Z., Čacká-Pavlíková, I., Holendová, O., Macková, K., & Prokešová, H. (2003). *Domácí násilí. Manuál ke kurzům*. Praha: Acorus.
- Bednářová, Z., Macková, K., & Prokešová, H. (2006). *Studijní materiál o problematice domácího násilí pro pracovníky OSPOD*. Praha: MPSV ČR.
- Bednářová, Z. (2009). Osobnost oběti domácího násilí a její prožívání. In Z. Bednářová, K. Macková, P. Wünschová & K. Bláhová, *Domácí násilí: Zkušenost z poskytování sociální a terapeutické pomoci ohroženým osobám*. Praha: Acorus.
- Bragg, H.L. (2003). *Child protection in families experiencing domestic violence*. U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Administration on Children, Youth and Families, Children's Bureau, Office on Child Abuse and Neglect.
- Buriánek, J., & Podaná, Z. (2006). Úvod. Domácí násilí jako společenský problém a výzkumné téma. In Buriánek, J. et al., *Domácí násilí - násilí na mužích a seniorech*. (pp. 12–13). Praha: Triton.
- Charles, R. (2001). Is there any empirical support for Bowen's concept of differentiation of self, triangulation, and fusion? *American Journal of Family Therapy*, 29, 279–292.
- Chase, N. D. (1999). Parentification: An overview of theory, research, and societal issues. In N. D. Chase (Ed.), *Burdened children: Theory, research, and treatment of parentification* (pp. 3-33). Thousand Oaks, CA US: Sage Publications, Inc.
- Čírtková, L. (2003). Zatím víme více o ohrožených osobách. *Zpravodaj BKB*, 1.
- Čírtková, L. (2008). *Moderní psychologie pro právníky*. Praha: Grada.
- Čírtková, L. (2010). Muži jako oběti domácího násilí. *Právo a rodina*, 7.
- Dutton, D.G. (1995). Male abusiveness in intimate relationships. *Clinical Psychology Review*, 15, 567-581.
- Fatania, R. (2010). *Treatment, assessment and Typologies of Intimate Partner Violence*. Birmingham: The University of Birmingham.
- Gondolf, E. (2007). Theoretical and research support for the Duluth Model: A reply to Dutton and Corvo. *Aggression and Violent Behavior*, 12(6), 644–657.
- Grych, J. H., Fincham, F. D., Jouriles, E. N., & McDonald, R. (2000). Interparental conflict and child adjustment: Testing the mediational role of appraisals in the cognitive contextual framework. *Child Development*, 71, 1648–1661.
- Holtzworth-Munroe, A. & Stuart, G. L. (1994). Typologies of Male Batterers: Three Subtypes and the Differences among Them. *Psychological Bulletin*, 116 (3), 476–497.
- Lawson, D. M. (2003). Incidence, explanations, and treatment of partner violence. *Journal of*

Counselling and Development, 81, 19–32.

Levová, J. (Ed.) (2010). *Metodika pro práci s cizinci žijícími v České republice, kteří jsou ohroženi domácím násilím*. Brno: Spondea, o. p. s.

Marvánová-Vargová, B., Pokorná, D., & Toufarová, M. (2008). *Partnerské násilí*. Praha: Linde.

Osofsky, J. D. (1999). The effects of exposure to violence on young children. *Domestic Violence and Children*, 9 (3), 33–49.

Pikálková, S. (Ed.) (2004). Mezinárodní výzkum násilí na ženách – Česká Republika/2003: *příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.

Seligman, M. E. P. (1992). *Helplessness: On Depression, Development, and Death*. San Francisco: W. H. Freeman & Company.

Sherman, L. W. & Berk, R. A. (1982). The Minneapolis Domestic Violence Experiment. *Police Foundation Reports*, 1–13.

Straus, M. A. (2010). Thirty Years of Denying the Evidence on Gender Symmetry in Partner Violence: Implications for Prevention and Treatment. *Partner Abuse*, 1 (3), 332–362.

Steinmetz, S. (1978). The battered husband syndrome. *Victimology*, 2, 499–509.

Stiles, M. M. (2002). Witnessing Domestic Violence: The Effect on Children. *American Family Physician*, 66 (11), 2052–2067.

Ševčík, D., & Špatenková, N. et al. (2011). *Domácí násilí*. Praha: Portál.

Úlehlová, D. (2009). *Domácí násilí jako etopedický problém*. Brno: MU.

Walker, L. E. (1977). Who Are the Battered Woman. *Frontiers: A Journal of Women Studies*, 2 (1), 52-57.

World Health Organisation (WHO) (2004). *International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems: Tenth Revision*. Geneva: WHO.

World Health Organisation (2010). *Preventing intimate partner and sexual violence against women: Taking action and generating evidence*. Staženo 14.11.2013 z http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241564007_eng.pdf.

Wünschová, P. (2009). Práce s dítětem ohroženým domácím násilím. In Z. Bednářová, K. Macková, P. Wünschová & K. Bláhová. *Domácí násilí: Zkušenost z poskytování sociální a terapeutické pomoci ohroženým osobám* (pp. 65–67). Praha: Acorus.

3. Domácí násilí a rodina: systémový pohled

MARTINA KOTKOVÁ

Systémový přístup při práci s rodinou, kde se vyskytuje domácí násilí, není v prostředí České republiky obvyklý, přestože jsou jeho výhody nesporné. Péče je nabízena především osobám ohroženým, a případně dětem jako svědkům násilí, ale na osoby násilné se trochu zapomíná. Místo prevence a práce na změně chování jsou používána spíše represivní opatření. Zahraniční zkušenosti ale ukazují, jak velká změna může nastat, pokud je problematika domácího násilí řešena z perspektivy systémového přístupu (např. Cooper & Vetere, 2005).

Jak popisují Simon a Stierlin (1995), základní premisou systémového pohledu je, že celek je víc než jen pouhá suma jeho částí. To znamená, že i když je rodina tvořena jednotlivými členy, je nutné ji vnímat v kontextu všech vztahů a procesů, které se mezi těmito členy odehrávají. Kratochvíl (2005) zase zdůrazňuje význam **cirkulární kauzality**, která je pro systémový přístup základní, a liší se od kauzality lineární, která převládá v jiných modelech. Lineární kauzalita vysvětluje děje jen na základě principu příčina–následek. Oproti tomu podle cirkulární kauzality následky zpětně ovlivňují původní děje. Přeneseno na problematiku rodiny, v centru zájmu jsou reakce jednotlivých členů rodiny na chování jedince a zpětný vliv těchto reakcí na toto chování. Pokud má dojít k eliminaci domácího násilí v rodině, nestačí tedy, aby došlo ke změně chování jednoho člena rodiny, ale aby i ostatní změnili své zažitě vzorce.

Simon a Stierlin (1995) zmiňují, že v rámci rodinného systému je užitečné rozlišovat i mezi jednotlivými subsystemy (např. rodičovský, sourozenecký). V rámci těchto subsystemů totiž platí jiná pravidla než v systému celé rodiny. Rodiče se k sobě chovají jinak než děti a i jejich komunikace je na jiné úrovni. Problémy mohou nastat, pokud nejsou hranice subsystemů jasně definovány a dochází k jejich prolínání. Konkrétními příklady jsou již zmíněné koncepty parentifikace a triangulace (viz kapitola Základní informace o domácím násilí). Rodičovský subsystem si neudrží svoje hranice a dítě je do něj začleněno, ať už v roli prostředníka (triangulace; Charles, 2001) nebo náhradního partnera (parentifikace; Chase, 1999). Aby mohlo být skutečně dosaženo změny, je nutné zapojit všechny členy rodiny.

Problematika domácího násilí je někdy vnímána jako problematika patologie osobnosti (např. Pikálková, 2004) a v centru pozornosti je jedinec. Toto pojetí je však do značné míry omezené. Domácí násilí totiž jednoznačně negativně ovlivňuje celý rodinný systém a naplňování jednotlivých funkcí rodiny.

3.1 Funkce rodiny

Plaňava (2000) popisuje základní funkce, které by měla každá rodina naplňovat. Jedná se o funkci sociálně-ekonomickou, reprodukční a výchovnou a konečně funkci sociálně-psychologickou a emociální. Je zřejmé, že pokud v rodině dochází k výskytu domácího násilí, nemohou být všechny tyto funkce naplňovány v dostatečné míře.

Sociálně-ekonomická funkce se týká běžného provozu rodiny (zdali má rodina dostatek finančních prostředků na bydlení, stravování, odívání apod. a jak je rodina začleněna do širšího sociálního prostředí). Někdy bývají finanční potíže rodiny viděny jako jeden z důvodů pro vznik domácího násilí – finanční tíseň přináší velký stres, který může vyústit až v nevládnutý afekt (WHO, 2010). Jiným případem může být skutečnost, kdy je ohrožené osobě zakázáno pracovat, protože násilný partner nad ní chce mít absolutní kontrolu. V takovém případě nemůže ohrožená osoba přispět do rodinného rozpočtu a rodině mohou tyto peníze chybět. V praxi se ale ukazuje, že domácí násilí se vyskytuje i v rodinách, které finanční potíže nemají. To znamená, že ekonomická funkce nemusí být nutně narušena ve všech rodinách, kde k domácímu násilí dochází. Sociální funkce rodiny však bývá v případech domácího násilí narušena vždy, i když v různé míře. V některých případech je domácí násilí i jeho následky dovedně skrývány a kontakty s dalšími lidmi rodina udržuje. V takových případech je však probíhající domácí násilí tabu, o kterém se nemluví a které tvoří bariéru v komunikaci. Jindy je naopak sociální funkce rodiny zcela neuspokojena, a to v případech, kdy násilný partner zcela izoluje osobu ohroženou od jakýchkoli kontaktů s druhými lidmi.

Reprodukční a výchovnou funkcí se rozumí narození dítěte, jeho zajištění a následná výchova v rámci dané společnosti. Rodiče jsou těmi, kteří tvoří základní normativní pojetí vztahů v rodině i v širším sociálním prostředí dítěte. Na jejich příkladech se dítě učí, jaké chování je

vhodné, akceptovatelné a co se naopak dělat nesmí. Rodina, kde dochází k násilí, ponižování, vyhrožování a k neustálým kontrolám, je pro dítě nevhodným příkladem toho, jak mají vypadat mezilidské vztahy. Některé výzkumy (např. Hines & Saudino, 2002) poukazují na mezigenerační přenos násilí – dítě, které vyrůstá v rodině, kde dochází k násilí, zažívá ve svém budoucím životě násilí častěji než dítě, které tuto zkušenost nemá. Role, kterou si dítě do svých budoucích vztahů přináší, může být role ohrožené osoby, ale i osoby násilné. Může se totiž v rámci své nukleární rodiny naučit, že je lepší ubližovat někomu, než aby bylo ubližováno jemu samotnému.

Poslední funkcí, o které mluví Plaňava (2000) je **funkce sociálně psychologická a emocionální**. Ta je naplňována v rodině, kde si jednotliví členové pomáhají, vzájemně se podporují a plánují společnou budoucnost (samozřejmě s ohledem na role v rodině a konkrétní věk jednotlivých členů rodiny). Jako primární je zde pocit vzájemné lásky a příslušnosti k rodině. V případě krizové situace se na sebe mohou jednotliví členové rodiny obrátit a sdílet společně smutek i radost. V rodině s výskytem domácího násilí však tento pocit chybí – násilná osoba není plně emočně dostupná a naopak vzbuzuje v ostatních členech rodiny strach. Přestože se stává, že násilná osoba vyjadřuje v usmiřovacích fázích lásku, omlouvá se a slibuje změnu, není zcela možné zapomenout na násilí, ke kterému došlo. Ohrožená osoba chce věřit, že dojde ke změně, zároveň ale o slibech a lásce pochybuje.

3.2 Procesy a vztahy v rodině

V rámci systémového přístupu je kromě naplňování funkcí rodiny nutné prozkoumat i vztahy a procesy, ke kterým v rodině dochází. Tato potřeba vychází spíše než z potřeby diagnostikování a pojmenování z nutnosti znalosti aktuálního stavu pro případnou změnu. Domácí násilí, přestože má určité zákonitosti, se projevuje v každé rodině unikátně, a proto i způsob intervence musí být nastaven tak, aby byl co nejefektivnější pro dané skutečnosti.

Centrálním procesem v rodině je, ve shodě s názorem Plaňavy (2000), komunikace. Prostřednictvím komunikace se totiž realizuje veškeré soužití v rodině. V praxi je možné setkat se s tím, že v rodinách, kde

dochází k domácímu násilí, je komunikace mezi jednotlivými členy rodiny na velmi špatné úrovni. Komunikace mezi osobou ohroženou a osobou násilnou je probíhajícím násilím vážně narušena a není dostatečně otevřená a symetrická, jak by zdravý vztah vyžadoval. Pokud se jedná o **vztah partnerský**, chybí v něm důvěra a naopak se objevuje ostražitost, strach a nechuť ke sdílení a tělesnému kontaktu. Ohrožená osoba má obavy vyjádřit svůj názor i v oblasti výchovy dětí a svým mlčením a poslušností se snaží předcházet možným konfliktům. Vztah je výrazně asymetrický.

Domácí násilí, ke kterému dochází mezi partnery/rodiči, jednoznačně ovlivňuje i jejich **vztah s dětmi**. Ačkoli se rodiče často domnívají, že děti o probíhajícím domácím násilí neví, opak je pravdou. Děti jsou velmi citlivé vůči rodinné atmosféře a dovedou vycítit, že se mezi rodiči něco děje, a to ani nemusí být přímými svědky incidentů. A i zde hraje centrální roli komunikace. Jak upozorňují Humphreys, Thiara, Skamballis a Mullender (2006), komunikace o probíhajícím násilí i konfliktech minulých v rodinách často chybí. Ohrožené osoby neví, jak s dětmi o tom, co se v rodině děje, mluvit, a proto raději volí mlčení. Dítě se pak někdy obviňuje za konflikty rodičů nebo může podobně jako ohrožená osoba pocítovat strach z osoby násilné. Jindy chce zase dítě ohroženému rodiči pomoci a funguje jako jeho utěšitel a zpovědník. Existují ale také případy, kdy se dítě přidává na stranu násilného rodiče. Uznává jeho sílu a jistotu a naopak odsuzuje druhého rodiče za jeho slabost.

Není výjimkou, že je v rodině více dětí, které násilí mezi rodiči přihlíží. Toto násilí má pak vliv i na **vztahy mezi sourozenci**. Domácí násilí může sourozence paradoxně stmelit tím, že společně prožívají vše špatné, co se v jejich rodině odehrává. Někdy se dokonce starší sourozenec pasuje do role jakéhosi ochránce, který mladšímu pomáhá se s danou situací vyrovnat. Někdy se ale také stává, že jeden ze sourozenců začne napodobovat násilné chování, kterého je doma svědkem. Jeho obětí se pak může stát vlastní sourozenec nebo osoba mimo rodinu (např. spolužák ve škole, dítě sousedů atd.).

Dítě může být ale **násilnou osobou** i vůči vlastním rodičům, v takovém případě je vztah rodič–dítě hluboce narušen. Násilné dítě, a to nezletilé i zletilé, využívá své fyzické převahy i skutečnosti, že rodič nedokáže přestat milovat své vlastní dítě a dává mu nové a nové šance.

Rodič má často tendenci dítě omlouvat a zlehčovat projevy domácího násilí. Pokud je násilí směřováno na oba rodiče, mohou rodiče společně hledat možná řešení a být si vzájemně oporou. Často se ale děje to, že si rodiče navzájem vyčítají chyby ve výchově (př. „Za to můžeš ty tou svojí liberální výchovou.“). Někdy nejsou tyto výčitky směřovány na partnera, ale rodič se jimi trápí sám. Situace bývá o to horší v případech, kdy má rodič zdravotní potíže či postižení a je na svém násilném dítěti závislý. Prognóza není v takových případech příliš optimistická, protože možnosti, jak by se o násilí mohlo dozvědět okolí, jsou velmi limitované.

Ať už je násilnou osobou partner nebo dítě, není výjimkou, že **širší rodina** o této skutečnosti neví a nemůže tedy pomoci situaci zlepšit. Ohrožená osoba má často zákaz své příbuzné kontaktovat, ať už osobně nebo prostřednictvím telefonu, a je tak odříznutá od svých blízkých. Zároveň je však pro ni velmi obtížné představit si, že by se se svým trápením svěřila komukoli jinému, i kdyby byl z rodiny. Ohrožená osoba prožívá pocity studu, viny a v neposlední řadě i strachu z případné reakce násilného partnera.

Jak je tedy vidět, domácí násilí hluboce zasahuje do všech vztahů v rodině i mimo ni. A stejně tak, jako jsou důsledky domácího násilí patrné u všech jedinců a na všech vztazích v rodině, měla by být poskytovaná péče nabízena komplexně všem aktérům domácího násilí.

3.3 Důležitost systémového pojetí při řešení domácího násilí

Pokud se vychází z předpokladu, že rodina je jedinečný systém, v rámci kterého fungují vzájemné interakce a vazby, potom jakákoli změna jedince podnítl změnu i u ostatních členů rodiny. Pokud však na změně pracuje pouze jedna osoba a ostatní členové rodiny se této změně brání, je naděje na změnu malá. Zautomatizované vzorce chování, i když jsou patologické, není možné bez vědomé snahy změnit. Pokud se tedy o změnu snaží pouze ohrožená osoba, ale osoba násilná není schopná změnu akceptovat, bývají takové pokusy neúspěšné a pro ohroženou osobu značně frustrující. Stejný princip ale platí i v případě, kdy se o změnu chování snaží osoba násilná. Pokud navštěvuje program pro osoby nevládající agresi a mění své chování, ale jeho okolí stagnuje a není schopné tuto změnu přijmout, je těžké prolomit patologický vzorec, na který jsou je-

dinci zvyklí. V praxi to pak může vypadat tak, že ohrožená osoba je natolik navyklá na násilné chování, že ho může do jisté míry i sama podnitit. Pro násilného partnera, který na sobě pracuje, je pak o mnoho obtížnější aplikovat to, co se naučil v rámci nápravného programu.

Výzkumně se tomuto tématu věnovali holandsí odborníci Kuijpers, Van der Knaap a Winkel (2012), kteří zjistili, že násilí v rodině není ovlivňováno vždy jen vlastnostmi agresivního člena rodiny, ale také vlastnostmi oběti. Na základě těchto zjištění vznikl názor, že pro prevenci opakovaného násilí je důležité zabývat se osobními charakteristikami oběti i agresora. Práce s vlastnostmi oběti jí může pomoci lépe zvládat podobné situace a celkově ji posílí. Smysl práce s ohroženou osobou na jejich vlastních charakteristikách a způsobech chování potvrzuje i Bednářová (2009), podle které dochází u osob ohrožených domácím násilím k opakovanému vstupu do násilných vztahů.

Ze zkušeností s prací s touto cílovou skupinou v rámci Spondea, o. p. s. bylo zjištěno, že členové rodin s výskytem domácího násilí mají zájem o následnou péči o celou rodinu, a to včetně služeb pro osobu násilnou. Jako zásadní se jeví motivace osoby násilné k práci na sobě. Konkrétní formy pomoci mohou nabývat různé podoby – od individuálních konzultací, kdy jsou však konzultanti koordinovaní a pracují na tom, aby změny, které nastanou, byly přijaty i dalšími členy rodiny; až po společná setkání, párové či rodinné terapie, kdy se konzultací účastní více osob a dynamika vztahů se tak projevuje přímo v rámci konzultace a ne jen zprostředkovaně z vyprávění. Tyto formy odborné pomoci je však možné doporučit pouze v takových případech, kdy má ohrožená osoba zájem na udržení vztahu s osobou násilnou a kdy není paralyzována strachem z ní.

Jak bylo uvedeno v tomto textu, systémový přístup přináší novou perspektivu, jak je možné nahlížet na problematiku domácího násilí a jak efektivně nastavit systém odborné pomoci. Domácí násilí narušuje jednotlivé funkce, které by měla rodina plnit, a negativně ovlivňuje vztahy v rodině i mimo ni. Vážně je narušen proces komunikace mezi partnery i mezi rodiči a dětmi, následkem čeho vznikají další maladaptivní potíže dětí, svědků domácího násilí. Systém pomoci by měl proto nabízet služby všem aktérům domácího násilí a tyto služby by měly být vzájemně

koordinované, aby mohly být patologické vzorce, které se v rodině objevují, skutečně prolomeny.

LITERATURA:

- Bednářová, Z. (2009). Osobnost oběti domácího násilí a její prožívání. In Z. Bednářová, K. Macková, P. Wünschová & K. Bláhová. *Domácí násilí: Zkušenost z poskytování sociální a terapeutické pomoci ohroženým osobám* (pp. 15–21). Praha: Acorus.
- Charles, R. (2001). Is there any empirical support for Bowen's concept of differentiation of self, triangulation, and fusion? *American Journal of Family Therapy*, 29, 279–292.
- Chase, N. D. (1999). Parentification: An overview of theory, research, and societal issues. In N. D. Chase (Ed.), *Burdened children: Theory, research, and treatment of parentification* (pp. 3–33). Thousand Oaks, CA US: Sage Publications, Inc.
- Cooper, J. & Vetere, A. (2005). *Domestic Violence and Family Safety: A systemic approach to working with violence in families*. London: Whurr Publishers.
- Hines, D. A. & Saudino, K. J. (2002). Intergenerational Transmission of Intimate Partner Violence: A Behavioral Genetic Perspective. *Trauma, Violence & Abuse*, 3 (3), 210–225.
- Humphreys, C., Thiara, R. K., Skamballis, A., & Mullender, A. (2006). *Talking about Domestic Abuse: A Photo Activity Workbook to Develop Communication between Mothers and Young People*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Kratochvíl, S. (2005). *Manželská terapie*. Praha: Portál.
- Kuijpers, K.F., Van der Knaap, L.M., & Winkel, F.W. (2012). Victim's Influence on Intimate Partner Violence Revictimization: An Empirical Test of Dynamic Victim-Related Risk Factors. *Journal of Interpersonal Violence*, 27 (9), 1716–1742.
- Pikálková, S. (Ed.) (2004). *Mezinárodní výzkum násilí na ženách – Česká Republika/2003: příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Plaňava, I. (2000). *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk.
- Simon, F. B. & Stierlin, H. (1995). *Slovník rodinné terapie*. Praha: Konfrontace.
- World Health Organisation (2010). *Preventing intimate partner and sexual violence against women: Taking action and generating evidence*. Staženo 14. 11. 2013 z http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241564007_eng.pdf.

4. Domácí násilí a trh práce

TEREZA VYCHOPŇOVÁ, IVANA TARGOŠOVÁ

Domácí násilí je považováno za celospolečenský fenomén. V posledních několika letech se objevují studie, v nichž je domácí násilí dáváno do souvislostí se zaměstnáním, resp. trhem práce. Na něm mají ohrožené osoby, kterými jsou podle statistik nejčastěji ženy, složitější postavení. Přestože se v roli osoby ohrožené domácím násilím mohou ocitnout i muži, výzkumy zaměřující se na hledání souvislostí mezi domácím násilím a trhem práce se soustředí především na ženy (viz dále).

4.1 Vliv domácího násilí na zaměstnance

Průkopníky v oblasti zkoumání vztahu domácího násilí a zaměstnanosti byli Friedman a Couper (1987), kteří na základě rozhovorů s padesáti týranými ženami zjistili, že 56 % dotázaných žen ztratilo práci v důsledku své zkušenosti s násilím a 54 % z nich přiznalo, že násilí bylo důvodem jejich častých pracovních absencí. Výzkumníci Shepard a Pence (in Lloyd, 1997) se pokusili o podobně orientovaný výzkum, ve kterém zjistili, že 58 % dotázaných týraných žen přiznalo, že jejich pracovní výkon byl negativně ovlivněn následky fyzického násilí a udržení jejich pracovního místa bylo výrazně ohroženo častými absencemi podmíněnými domácím násilím. 62 % žen jako další důsledek násilného chování uvedlo pozdní příchody a brzké odchody z práce. 24 % z nich dokonce kvůli násilí přišlo o práci.

Lloydová (1997) ve svém výzkumu o efektech domácího násilí na zaměstnanost žen porovnávala pracovní situaci žen, které zažily a které nezažily domácí násilí. Podle jejích výsledků byly ženy, které zažily domácí násilí častěji nezaměstnané, častěji střídaly zaměstnání, měly více zdravotních problémů, vykazovaly nižší finanční příjmy, a také byly častěji odkázány na veřejnou podporu. Tyto ženy zároveň vykazovaly problémy psychického rázu, jakými jsou deprese či úzkost. Výzkum Coultera (2004) zase ukázal, že ženy ohrožené domácím násilím byly v práci více nervózní, rozrušené, pociťovaly hanbu, zoufalství

a stres a v důsledku těchto pocitů nebyly schopné zvládat své povinnosti na požadované úrovni.

Ve výzkumu Lloydové (1997) popisovaly ženy další konkrétní překážky ve svém pracovním působení, které byly zapříčiněné chováním partnerů (např. zákaz chodit do práce, pronásledování v práci, telefonování do práce apod.). Ženy, které od násilného partnera odešly, pak zdůrazňovaly, že partnera opustily díky práci a vlastnímu finančnímu příjmu. Také zdůrazňovaly význam pomoci blízkého okolí, které jim svou emocionální, materiální a sociální podporou (např. hlídání dětí) pomohlo udržet si zaměstnání a být tak samostatnou a schopnou odejít z násilného vztahu.

Jedinečným z výzkumných šetření zabývajícím se tímto tématem je kvalitativní výzkum Loganové a Swanbergové (2005). Studie byla zaměřena na detailní poznání toho, jak domácí násilí ovlivňuje pracovní uplatnění žen, jakými způsoby do něj násilní partneři zasahují, jaký je kontext odhalení domácího násilí v práci a jaká je následná pomoc pracoviště po jeho odhalení. Šetření ukázalo, že partneři projevovali násilné chování vůči ženám před, během i po jejich pracovní době. Násilí před pracovní dobou mělo nejčastěji podobu zákazů a zabraňování odchodu žen do práce, a to fyzickým ubližováním (aby nebyly schopny do práce jít), bráněním ve spánku během noci (aby byly příliš unavené a nebyly schopné práce), nepůjčováním auta (aby se neměly do práce jak dopravit) či ničením pracovních oděvů. Násilí během pracovní doby se projevovalo příchodem partnerů na pracoviště, výstražnými telefonáty ženám i kolegům a nadřizeným či pronásledováním. Tyto zásahy považovaly ženy za velmi rušivé a zahanbující, přičemž nejhorší na tom byla jejich nepředvídatelnost, která držela ženy v neustálém napětí a nervozitě. Násilí po pracovní době mělo převážně formu výčitek a útoků za něco, co ženy během práce udělaly a co se pachatelům nelíbilo.

Loganová a Swanbergová (2005) se tázaly také na důsledky domácího násilí, kterými byly především časté absence žen, jejich únava, snížený pracovní výkon, přerušení pracovního poměru či jeho ukončení. Pracovní absence byly v případě respondentek přímé nebo nepřímé. Přímé spočívaly v reálné neschopnosti dostavit se do práce (např. v důsledku zranění či bránění v opuštění domu), zatímco nepřímé měly původ v momentálním špatném psychickém rozpoložení žen

(nedokázaly se soustředit na práci). Ukončení pracovního poměru bylo většinou přímým důsledkem častých absencí. Respondentky uvedly, že po čase přestaly zvládat neustálé vymlouvání se a lhaní ohledně své nepřítomnosti v práci, za svou osobní situaci pociťovaly stud, a tak se k podání výpovědi uchýlily samy. Mnohé však byly z práce propuštěny proti své vůli (ze strany zaměstnavatele nebo byly k podání výpovědi donuceny partnerem). Důvody propuštění zaměstnavatelem byly většinou nízký počet odpracovaných hodin, slabé pracovní výkony, ale i ohrožující aktivity ze strany muže, který svými zásahy narušoval pracovní působení také ostatních členů pracoviště. Reakce respondentek na výpovědi ze zaměstnání byly různé, některé byly hluboce zasaženy (práce i kolegové pro ně měli velký význam), jiné to vnímaly realisticky (věděly, že nepodávají dostatečné pracovní výkony) a další měly na věc optimistický pohled (uvědomovaly si, že existují i jiná zaměstnání, v nichž by se mohly uplatnit).

Jiným významným výzkumem byla studie trojice autorek Lindhorstové, Oxfordové a Gillmoreové (2007), ta se zaměřovala na zkoumání dlouhodobých vlivů domácího násilí na zaměstnanost žen. Autorky dospěly k závěru, že následky domácího násilí mají dlouhodobý efekt a jednoznačný negativní vliv na schopnost ženy být ekonomicky soběstačná. Efekty násilí na ekonomickou kapacitu žen se tedy podle jejich názoru mohou projevovat nejen během setrvávání v násilném vztahu, ale i mnohá léta poté, co ženy násilí zažívaly. Autorky tvrdí, že špatná finanční situace žen je jedním z hlavních důvodů jejich setrvání v násilném vztahu. Zaměstnání by pro ně mohlo znamenat cestu k samostatnosti a osvobození se od násilí, ale zároveň je často záležitostí, která nemůže být realizována kvůli násilí a jeho důsledkům.

Jiným šetřením, zohledňujícím nejen osobnostní, ale i sociální a ekonomické důsledky domácího násilí jak na jednotlivce, tak i na společnost, je studie Mátela (2009), realizovaná ve slovenských zařízeních sociálních služeb. Podle výsledků jeho výzkumu bylo až 80 % domácím násilím ohrožených klientek ekonomicky neaktivních. 22,6 % respondentek uvedlo přítomnost sociálního a 31,3 % ekonomického násilí ze strany jejich partnera, přičemž téměř pětina z nich se později k násilnému partnerovi vrátila právě z důvodu ekonomické nouze. Tyto výsledky opět ukazují na klíčový význam práce pro schopnost žen

opustit násilné vztahy a být nezávislími. Autor ve své studii blíže popisuje sociální i ekonomické násilí a jejich následky. Mezi důsledky sociálního násilí řadí práceneschopnost a dlouhodobou nezaměstnanost žen. Jako důsledky ekonomického násilí vnímá finanční nouzi žen, vedoucí k chudobě. Zároveň upozorňuje, že sociální a ekonomická nouze jsou rizikovými faktory ovlivňujícími propuknutí a eskalaci domácího násilí. Autor ve svém výzkumu plynule přechází od popisu individuálních důsledků domácího násilí k důsledkům společenským, které jsou mimo jiné i ekonomického charakteru a je možné je (přibližně) vyčíslit.

Ekonomické dopady domácího násilí na společnost se odrážejí ve výši finančních výdajů státu, zaměstnavatelů a dalších relevantních institucí spojených s péčí o oběti násilí. Mátel (2009) uvádí, že podle studie generálního tajemníka OSN o všech formách násilí na ženách z roku 2006 lze v tomto směru rozlišit přímé a nepřímé náklady. Přímé náklady představují výdaje na služby pro ženy ohrožené domácím násilím, nepřímé se týkají ztráty zaměstnání a snížené produktivity. Dalšími jsou také náklady spjaté se zdravotními potížemi obětí domácího násilí. Autor v této souvislosti přináší přehled vyčíslení ekonomických dopadů násilí ve Velké Británii, kde se roční náklady státu na soudy, zdravotní péči, sociální služby, bydlení či ztrátu produkce vlivem domácího násilí pohybují ve výši 23 miliard liber (Walby in Mátel, 2009) a v Nizozemsku, které stojí pomoc ženám ohroženým domácím násilím ročně přibližně 142 milionů dolarů (Korf in Mátel, 2009).

Stejně zaměřenou studií mapující ekonomické dopady domácího násilí disponuje i Česká republika. Studii realizovala organizace *proFem* (Kunc et al., 2012). Ukazuje se, že pracovní neschopnost či ztráta práce žen zapříčiněna domácím násilím se promítá do výdajů na podporu v nezaměstnanosti a na nemocenské dávky. Podle výsledků ztratily 4 % respondentek zaměstnání kvůli domácímu násilí (což činí cca 8000 žen). Na základě těchto údajů bylo vyhodnoceno, že odhadovaná roční výše vyplacené podpory v nezaměstnanosti v důsledku domácího násilí tvoří přibližně 210,2 milionů Kč. Výsledky průzkumu také ukázaly, že u 6 % respondentek vedly násilné incidenty k jejich dočasné pracovní neschopnosti, z níž jim vyplynul nárok na pobírání nemocenských dávek. V tomto směru autoři vyčíslili, že roční náklady na vyplácení nemocenských dávek v důsledku domácího násilí jsou přibližně 25,6

milionů Kč (Kunc et al., 2012). Uvedené finanční ztráty rozhodně nejsou zanedbatelnými a jejich výše poukazuje na vážnost problematiky domácího násilí a široký záběr jeho dopadů, přesahující úroveň jednotlivce.

4.2 Vliv domácího násilí na kolegy a zaměstnavatele

Kromě zjevného negativního vlivu na pracovní výkon se domácí násilí často dotýká i kolegů a nadřízených osob ohrožené osoby. Jak uvádí studie Swanbergové a Loganové (2005), mnohé z respondentek se rozhodly se svým osobním problémem svěřit kolegům či nadřízeným, přičemž se většinou setkaly s jejich podporou. Pomoc, která byla ženám po odhalení přítomnosti domácího násilí nabídnuta, měla buď formální, nebo neformální charakter. Formální pomoc měla podobu poskytnutí dovolené, flexibilní pracovní doby či zprostředkování kontaktu příslušných pomáhajících organizací. Neformální pomoc představovala poskytnutí emocionální podpory, vykazování násilného partnera z pracoviště či přebírání partnerových telefonátů v práci. Díky pomoci pracoviště ženy následně dosahovaly vyšší pracovní výkonnosti, měly větší pocit bezpečí a byly loajálnější k zaměstnavateli a k organizaci. Některé respondentky se však k přiznání domácího násilí neodhodlaly, ať už ze strachu o ztrátu pracovního místa, kvůli hanbě nebo pocitu, že svou osobní situaci zvládnou i samy. Autorky výzkumu se domnívají, že i když je práce důležitou podporou pro ohroženou ženu, může paradoxně i zvyšovat nebezpečí, které ženě hrozí – práce totiž může být vnímána násilným partnerem jako místo, nad kterým nemá plnou kontrolu.

Autorky O'Leary-Kellyová, Leanová, Reevesová a Randelová (2008) poznamenávají, že ačkoli domácí násilí není tradičně považováno za záležitost týkající se pracoviště, výsledky jejich studie jednoznačně dokazují jeho dopady na zaměstnance (oběť násilí i její spolupracovníky) i na ekonomické výstupy celé organizace. Ve svém výzkumu se autorky zaměřily na identifikaci projevů domácího násilí na pracovišti, jeho rozšířenost a náklady s ním spjaté. Dále popisují, jak může domácí násilí překročit hranice domácnosti a ovlivňovat oběť v práci a s ní i celé pracoviště. Násilná osoba může přímo vstupovat na pracoviště či používat různé komunikační kanály na obtěžování ohrožené osoby

v práci. Jeho zásahy mohou být fyzického i psychického rázu, avšak se stejným cílem – kontrolovat ženu během jejího pracovního působení. Ohroženým osobám v důsledku jejich násilných vlivů vznikají mnohé pracovní problémy. Výzkumnice také zdůrazňují, podobně jako i jiní autoři, že zaměstnání ohrožených osob není „jen prací“, ale mnohdy představuje záchranné lano z násilných vztahů a domácností.

Problematika domácího násilí a pracovního uplatnění je předmětem zájmu i v Austrálii (McFerrana, 2011). Ukázalo se, že domácí násilí zasahuje v pracovní sféře nejen samotnou ohroženou osobu, ale i její kolegy, kteří v důsledku pracovní neschopnosti či absencí týrané ženy na sebe často musí přebírat její pracovní povinnosti. Téměř 50 % respondentek poznamenalo, že se se svým problémem svěřily někomu blízkému v práci, doufajíc v nalezení podpory a pomoci z jejich strany. Výzkum tím pádem poukázal na potřebu existence informovaného a podporujícího pracoviště, které by pomohlo odhalit oběti domácího násilí a pomoci jim udržet se v jejich současném zaměstnání. Šetření v tomto ohledu zdůrazňuje, že dopad domácího násilí je i záležitostí pracoviště.

4.3 Co mohou dělat zaměstnavatelé

Pokud je domácí násilí také záležitostí pracoviště, co mohou zaměstnavatelé udělat, aby tento jev minimalizovali? Coulterová (2004) zdůrazňuje význam podpory zaměstnavatelů i kolegů při zvládání pracovních činností a udržení si zaměstnání týraných žen. Zaměstnavatel může ohroženým osobám zprostředkovat pomoc několika formami, např. nabídnutím pracovní asistence, možnosti flexibilní pracovní doby, poskytnutím emocionální podpory či udělením placeného volna, které ohrožená osoba potřebuje k řešení své osobní situace (návštěva lékaře, soudních jednání apod.). Autorka na závěr shrnuje, že úspěch ohrožených osob jako obětí domácího násilí v pracovní oblasti je podmíněn zejména dobrým fyzickým a psychickým stavem, dostupností sociální pomoci i přítomností pomoci ze strany pracoviště.

Podobně jako McFerran (2011), uvádí Hobday (2010), že domácí násilí zasahuje oběť i na jejím pracovišti. Autor poukazuje na to, že zaměstnavatelé mohou hrát významnou roli v boji proti domácímu

násilí a v pomoci ohroženým osobám udržet si zaměstnání. Stabilní práce a ekonomická nezávislost je pro ohrožené osoby klíčová. Tímto je zdůrazňována nutnost adekvátní reakce pracoviště na domácí násilí, odborníci jsou totiž přesvědčeni, že je v jeho moci pomoci řešit pracovní i osobní situaci ohrožených osob domácím násilím. Praxe však často zaostává za teorií, mnohé instituce se totiž neodvážejí zasahovat do něčeho, co je stále považováno za soukromou záležitost. Právě pasivní reakce zaměstnavatelů jsou předmětem kritiky O'Leary-Kellyové a jejích kolegyně (2008). Autorky doporučují šířit osvětu o této problematice a možnostech jejího řešení v organizacích tak, aby členové organizací věděli přesně, jaká jsou jejich práva a možnosti, jak osobě ohrožené pomoci.

O naprosto zásadní změnu přístupu se v tomto ohledu zasloužily organizace Respect a Refuge, které vytvořily manuál pro zaměstnavatele (Sharp, King & Blacklock, 2010). V tomto manuálu jsou zaměstnavatelé seznámeni s projevy domácího násilí, se způsobem, jak nabídnout pomoc osobě ohrožené domácím násilím i osobě násilné a v neposlední řadě i s možnostmi, jak začlenit boj proti domácímu násilí do firemní politiky.

Jak tedy ukazují zmíněné výzkumy, přestože bývá domácí násilí vnímáno jako jev týkající se soukromí, jeho projevy jsou velmi patrné i na pracovišti. Důsledky násilí se mohou projevovat jak v individuální, tak i ve společenské rovině. Individuální dopady mohou mít různé podoby, od pracovních absencí, přes snížený pracovní výkon až po ztrátu zaměstnání. Také mohou vést k finanční nouzi obětí, a tím i k jejich zvýšené závislosti na násilném partnerovi a k jejich setrvání v násilném vztahu. Práce může zároveň představovat jakýsi únik od osobních problémů (změnou prostředí a soustředěním pozornosti na pracovní činnosti) a také může být prostorem pro nalezení pochopení a pomoci (emocionální a jinou podporou ze strany kolegů a nadřízených).

Společenské dopady se týkají širšího pracovního okolí násilím ohrožených osob, tedy jejich spolupracovníků a zaměstnavatelů, zároveň celých organizací, v nichž tyto osoby pracují, ale také státu, který, podobně jako zaměstnavatelské organizace, doplácí na domácí násilí zejména z ekonomického hlediska. Je proto i v zájmu zaměstnavatelů

a státu podílet se na řešení problémů s domácím násilím, protože i oni jsou jeho existencí zasaženi. Do popředí vystupuje zejména potřeba pomoci obětem ze strany pracoviště, které může plnit významnou roli při odhalování přítomnosti domácího násilí i při jeho řešení.

LITERATURA:

- Coulter, M. (2004). *The Impact of Domestic Violence on the Employment of Women on Welfare*. U.S. Department of Justice. Staženo 15.9. 2014 z <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/205294.pdf>.
- Friedman, L. & Couper, S. (1987). *The costs of domestic violence: A preliminary investigation of the financial costs of domestic violence*. New York: Victim Services Agency.
- Hobday, M. (2010). *Domestic Violence Comes to Work: The Need for a Work-Related Response*. *Bench & Bar of Minnesota*, 67 (3). Staženo 11.8. 2014 z <http://mnbenchbar.com/2010/03/domestic-violence-comes-to-work/>.
- Kunc, K. et al. (2012). *Ekonomické dopady domácího násilí v ČR*. Příbram: profem o.p.s.
- Lindhorst, T., Oxford, M., & Gillmore, M. R. (2007). Longitudinal Effects of Domestic Violence on Employment and Welfare Outcomes. *Journal of Interpersonal Violence*, 22 (7). 812–828.
- Lloyd, S. (1997). The Effects of Domestic Violence On Women's Employment. *Law & Policy*, 19 (2), 139–167.
- Mátel, A. (2009). Sociálne poradenstvo a pomoc ženám, ktoré prežili domáce násilie. In Hejdiš, M., & Kozoň, A., *Sociálna a ekonomická núdza – bezpečnosť jedinca a spoločnosti: zborník príspevkov z konferencie konanej v dňoch 22.–23. mája 2009*, (pp. 454–464). Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety.
- McFerran, L. (2011). *National Domestic Violence and the Workplace Survey*. Australian Domestic and Family Violence Clearinghouse. Staženo 15. 8. 2014 z http://www.adfvc.unsw.edu.au/PDF%20files/domestic_violence_and_work_survey_report_2011.pdf
- O'Leary-Kelly, A., Lean, E., Reeves, C., & Randel, J. (2008). *Coming Into the Light: Intimate Partner Violence and Its Effects at Work*. National Institute of Justice and University of Arkansas. Staženo 13. 8. 2014 z http://annualfund.uark.edu/Partner_Violence-AMPFY04.pdf.
- profem (2012). *Průzkum o domácím násilí v ČR 2012*. Staženo 12. 8. 2014 z <http://www.profem.cz/clanek.aspx?a=84>.
- Sharp, N., King, L., & Blacklock, N. (2010). *Domestic violence resource manual for employers*. London: Refuge & Respect.
- Swanberg, J. E., & Logan, T. K. (2005). Domestic violence and Employment: A Qualitative Study. *Journal of Occupational Health Psychology*, 10 (1). 3–17.

5. Interdisciplinární přístup k problematice domácího násilí

MARTINA KOTKOVÁ

Problematika domácího násilí zasahuje do oblasti trestního i občanského práva, sociální politiky a péče a ovlivňuje fyzické i psychické zdraví jedinců. Je proto zřejmé, že se do jejího řešení zapojuje velké množství institucí a organizací. Ostatně i skutečnost, že domácí násilí se vždy do určité míry dotýká všech členů rodiny, poukazuje na potřebu interdisciplinární spolupráce, aby byla pomoc poskytnuta všem zasaženým a aby byly jednotlivé kroky prováděny ve vzájemné koordinaci.

Jak uvádí Federová (2013), domácí násilí, jemuž nebylo v minulosti věnováno dostatek pozornosti, se v dnešní době stalo předmětem zájmu mnoha oborů. Není ale možné na něj pohlížet jako na doménu jediné disciplíny. Pod termínem interdisciplinární přístup je tedy chápána mezioborová spolupráce, kdy se na problematiku domácího násilí nahlíží jako na problém právní, kriminologický, sociologický i psychologický. Každá z těchto vědních disciplín dokáže přispět k hlubšímu porozumění tomu, jakým způsobem domácí násilí vzniká a jaké kroky jsou potřeba udělat k jeho minimalizaci. Zároveň, jak upozorňují Witwerová a Crawfordová (1995), se tyto disciplíny liší jak způsobem, kterým na problematiku domácího násilí nahlíží, tak následnými postupy a v neposlední řadě i jazykem.

O jaké instituce a organizace se vlastně jedná? Jde o Policii ČR a městskou policii, probační a mediační službu, nemocnice a další zdravotnická zařízení, státní zastupitelství, soudy, orgány státní správy a samosprávy, orgány sociálně-právní ochrany dětí, manželské a rodinné poradny, intervenční centra, neziskové organizace pro osoby ohrožené domácím násilím a pro oběti sexuálního zneužívání a znásilnění, azylové domy atd. Je zřejmé, že každá z daných organizací hraje svoji roli v různé fázi řešení problematiky domácího násilí (např. zdravotníci mají nezastupitelnou roli při identifikování osob ohrožených domácím násilím). Na druhou stranu jsou i takové fáze, kdy je činných více orgánů najednou a je potřeba se domlouvat na společné strategii.

Otázka, která se v tomto kontextu také řeší, jsou nově vznikající programy pro násilné osoby a jejich zařazení do stávající struktury. Podle Ligy otevřených mužů (2013), aby mohlo být řešení domácího násilí

efektivní, měly by být programy pro násilné osoby nedílnou součástí intervenčního systému. Jako zásadní se jeví především spolupráce se službami pro ohrožené ženy a jejich děti. Ale i spolupráce s dalšími službami, institucemi a odborníky pracujícími v oblasti domácího násilí (tj. soudní systém, sociální služby, zdravotnické služby a ochrana dítěte) jsou podle zmíněných autorů taktéž důležité. Výzkumy provedené v USA ukázaly, že efektivita práce s pachateli domácího násilí je do značné míry závislá na tom, jak se daří spolupracovat mezi organizacemi pracujícími s pachateli, policií, soudy, sociálními úřady, centry pomoci ženám a dalšími místními a obecními organizacemi (Gondolf, 2002). Podle Levové (osobní sdělení, 12. 9. 2014) mohou být formy interdisciplinární spolupráce různé – od prosté informovanosti, které organizace se v rámci daného regionu podílí na řešení problematiky domácího násilí, a předávání těchto kontaktů klientům přes vzájemné konzultace až po případová setkání, kde je na konkrétní případ nahlíženo celistvě a do strategického řešení je zapojeno více organizací či institucí.

V následující části budou představeny jednotlivé organizace či instituce a jejich význam při řešení domácího násilí.

5.1 Spolupráce se zdravotnickými zařízeními

Zdravotnický personál se setkává s osobami ohroženými domácím násilím častěji, než odpovídá oficiálním statistikám (McCaw, Berman, Syme, & Hunkeler, 2001). Důvod je prostý – ohrožené osoby lžou o původu svých zranění, ať už kvůli studu či strachu. Zdravotníci ale mají výlučnou pozici v tom rozpoznat, kdy daná zranění odpovídají podaným vysvětlením. V případech, kdy jsou rozpory evidentní, mohou jako první nabídnout osobě ohrožené vyslechnutí či předání kontaktů na pomáhající organizaci. Wright, Wrightová a Isaacová (2005) ale upozorňují na nedostatečný trénink lékařů v tom, jak rozpoznat osobu ohroženou domácím násilím a jakým způsobem jí pomoc nabídnout.

Zvláště důležitá role zdravotnického personálu je v případech týraných seniorů, do jejich domácností se nikdo jiný než lékař nedostane. Izolovat seniora ze strany rodiny je velmi snadné.

Spolupráci se zdravotnickým personálem je dobré rozvíjet i kvůli klientům (ať už osobám ohroženým, tak i osobám násilným), kteří

mohou být v péči psychiatra. Funkčním modelem pak mohou být i návštěvy psychologa, odborníka na problematiku domácího násilí, na psychiatrickém oddělení, pokud byl mezi klientem s psychologem již navázán určitý vztah.

5.2 Spolupráce s policií

Policisté bývají často prvními osobami, které se dostanou do kontaktu s osobou ohroženou i násilnou. Jejich úkolem je vyhodnotit vážnost situace a možná rizika pro zdraví a život ohrožené osoby. Policisté proto musí být seznámeni s tím, jak reaguje osoba, která je v akutní krizi (např. poté, co byla napadena), a jakým způsobem s ní jednat. Např. v rámci interdisciplinárního týmu Brno jsou ve spolupráci s intervenčním centrem pořádána školení pro policisty, která probíhají v prostorách připomínající reálné podmínky a reálnou situaci (více www.idtbrno.cz). Spolupráce mezi intervenčními centry a policií pak vyplývá ze zákona, kdy je v případech vykazání intervenčního centra daného kraje informováno a má povinnost ohroženou osobu oslovit a nabídnout pomoc.

Policisté ale mohou hrát nezastupitelnou roli i v péči o násilné osoby. Mohou násilným osobám předat kontakt na centra nabízející programy pro pachatele domácího násilí. Pracovní skupina BAG TÄHG (2007) zdůrazňuje význam včasného zapojení do programu co nejrychleji po činu.

5.3 Spolupráce s justicí

Domácí násilí spadá do oblasti občanského i trestního práva. Cílem soudních rozhodnutí je zabezpečení ochrany osobě ohrožené a zároveň potrestání násilné osoby, které by mělo vést k prevenci před dalšími násilnými incidenty. Ne vždy však mají daná restriktivní opatření potřebný efekt, především pokud nedojde k nějaké formě resocializace. Zkušenosti z Německa dokládají, že možnosti zařazování pachatelů domácího násilí do intervenčních programů by měly být využívány (BAG TÄHG, 2007), jsou totiž významným rozšířením stávajících možností trestu. Praxe je taková, že pokud je účast násilné osobě nařízena soudem, informuje organizace, která program zajišťuje, úřady o začátku, přerušení,

vyloučení a dokončení programu. V prostředí České republiky ale není zatím ustálenou praxí soudů nařizovat takovéto alternativní tresty a preventivní opatření. Přestože již programy pro násilné osoby v některých regionech existují, není účast v nich soudy nařizována, pravděpodobně kvůli prozatímní nedostatečné zkušenosti s nimi.

Podobně i spolupráce s probační a mediační službou je v českých podmínkách teprve na začátku, přestože je možné nařídít účast v takovém programu v rámci individuálního plánu daného násilného jedince. Zahraniční zkušenost ukazuje, jak může být spolupráce mezi soudy, probační a mediační službou a organizacemi poskytujícími programy násilným osobám přínosná (Tsai, 2000). Přestože je platnou námitkou, že motivace pro vstup do nápravného programu hraje velkou roli pro celkovou úspěšnost intervence, výzkumy (Gondolf, 2002; Debbonaire, 2004) ukazují, že i v případech nařízené účasti jsou programy efektivní.

5.4 Spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany dítěte

V případě, že v rodině dojde k vykázaní a v této rodině žijí děti, je v České republice o vykázaní informován i orgán sociálně-právní ochrany dítěte (OSPOD). Ten je pak povinen provést šetření a zjistit, zda je prostředí, ve kterém dítě žije, vhodné pro jeho další zdravý rozvoj. Jak již bylo uvedeno, v případech vykázaní, je vždy informováno i intervenční centrum, které má podle zákona povinnost kontaktovat všechny osoby ohrožené (v případě nezletilých dětí jsou služby nabízeny jejich zákonným zástupcům). Ale i v případech, kdy v rodině k vykázaní nedojde a sociální pracovník nabude dojmu, že v rodině k domácímu násilí dochází, může předat kontakty na intervenční centrum nebo se sám poradit, jak v daném případě postupovat.

Nezbytná je pak informovanost sociálních pracovníků o vykázaní či předběžném opatření, kterým se zakazuje styk násilné osoby s osobou ohroženou, především v případech, kdy si mají rodiče dítě předávat. Jak uvádí pracovní skupina BAG TäHG (2007), v Německu je účast násilných osob v nápravném programu součástí výchovného plánu. Autoři ale upozorňují na to, že pouhá účast v programu bez snahy o změnu vlastního chování, která je motivována obnovením kontaktů s dítětem, není rozhodně dostačující.

5.5 Spolupráce mezi pomáhajícími organizacemi

S problematikou domácího násilí se setkávají i další organizace než jen intervenční centra. Často přicházejí do manželských a rodinných poraden páry, které řeší velké množství konfliktů, a během prvních konzultací se zjistí, že se nejedná o běžné hádky, ale o domácí násilí. V takových případech musí pracovník zvážit, zda je práce s partnerskou dvojicí vůbec možná.

Nezanedbatelný význam mají i poradny pro léčbu závislostí. Některé ohrožené osoby utlumují svoje problémy prostřednictvím zvýšené konzumace alkoholu, drog nebo léků na zklidnění. Stejně tak je možné se v praxi často setkat s osobami nevládajícími svoji agresi, které jsou závislé na alkoholu nebo psychoaktivních látkách (Stuart et al., 2009). Volní vlastnosti jsou po užití alkoholu či drog inhibovány a násilné chování se objevuje častěji. Užívání některých typů drog navíc umocňuje žárlivost a paranoidní chování. V rámci práce s násilnou osobou, která má potíže s psychoaktivními látkami, bývá proto řešení závislosti na prvním místě.

Zvláštní kapitolou je pak nastavení spolupráce mezi centry pomáhajícími osobám ohroženým domácím násilím a centry nabízejícími intervenční programy pro osoby násilné. Jak bylo předestřeno v předchozí kapitole, je obtížné dosáhnout změny v rodinném systému, pokud se o to snaží pouze jeden člen a ostatní pokračují ve svých naučených reakcích a vzorcích. Z tohoto důvodu je nutné, aby došlo ke komunikaci a koordinaci způsobů práce jednotlivých pomáhajících, aby nešly cesty klientů proti sobě, ale stejným směrem. Zároveň, jak upozorňuje pracovní skupina BAG TäHG (2007), má spolupráce zamezit tomu, aby násilná osoba využila svoji účast v programu pro pokračování v manipulaci ohrožené osoby (např. podáváním nepravdivých informací o náplni a ujednáních programu pro pachatele).

Vzhledem k tomu, že se při řešení problematiky domácího násilí může klient za pomoci pomáhajícího pracovníka dostat k hlubším tématům, která se týkají spíše osobnosti klienta než aktuální situace mezi partnery, bývá vhodné nabídnout klientovi dlouhodobější terapii. Z tohoto důvodu je zřejmé, že i spolupráce s psychoterapeuty, má při řešení problematiky domácího násilí význam.

5.6 Příklad fungujícího modelu interdisciplinární spolupráce

Zkušenosti z holandského Utrechtu ukazují funkční model řešení problematiky domácího násilí (R. Schoemaker, osobní sdělení, 15. 4. 2013). Tamní případy domácího násilí jsou řešeny ve spolupráci s policií a starostou obce. Policie může jedince, podobně jako v České republice, vykázat na 10 dní, starosta pak tuto dobu může prodloužit o dalších 18 dní. Do rozhodovacího procesu jsou tedy zapojeny i místní úřady. Zároveň jsou automaticky kontaktovány orgány ochrany dítěte, které dohlíží na to, že styk mezi násilnou osobou a jejími dětmi probíhá pouze za předpokladu, že na změně svého chování začne násilná osoba pracovat v rámci nápravného programu. Dále probíhá zpětnovazebná komunikace mezi pracovníky pomáhajícími ohrožené osobě, osobě násilné a dětem. Tato spolupráce dokáže zajistit, že všechny strany jsou seznámeny s jednotlivými kroky, které se dějí.

Jinou formu interdisciplinární spolupráce představuje britská organizace Respect, která považuje za nutné zahrnout do řešení problematiky domácího násilí také zaměstnavatele (Sharp, King, & Blacklock, 2010). Ve spolupráci s organizací Refuge proto vytvořili vzdělávací kurzy a manuál, jak rozpoznat v pracovním prostředí osobu ohroženou domácím násilím i osobu násilnou. Zároveň jsou v manuálu obsaženy strategie, jakými může zaměstnavatel pomoci řešit problematiku domácího násilí na úrovni jednotlivých případů i na úrovni politiky organizace.

V prostředí České republiky má interdisciplinární spolupráce stále své limity a existují i velké rozdíly mezi jednotlivými kraji. Například v Brně vznikl interdisciplinární tým v roce 2006 a jeho koordinace je v gesci Odboru zdraví Magistrátu města Brna. Na začátku byly součástí policie, sociální služby, soud, státní zastupitelství, školství a orgány sociálně-právní ochrany dětí. V roce 2012 se jako aktivní člen přidal i sociální odbor zaměřený na péči o seniory v městě Brně. Kromě běžné práce členů týmu jsou dobrou praxí pravidelná setkání členů týmu, která se zaměřují výhradně na řešení případů týraných seniorů.

Jak je však vidět z uvedených argumentů a zahraničních výzkumů, interdisciplinární přístup k řešení problematiky domácího násilí je zásadní pro zajištění bezpečí ohrožené osoby i pro možnou nápravu osoby násilné.

LITERATURA:

- Bundesarbeitsgemeinschaft Täterarbeit HG (BAG TäHG) (2007). *Standardy a doporučení pro práci s mužskými pachateli pro sdružení institucí spolupracujících v boji proti domácímu násilí*. Staženo 20. 6. 2014 z <http://www.muziprotinasili.cz/wpcontent/uploads/2012/08/Standardy-prace-s-pachateli-domaciho-nasili.pdf>
- Debbonaire, T. (2004). *Evaluation of work with domestic abusers in Ireland*. Bristol: Domestic Violence Responses: Training, Prevention, Research.
- Feder, L. (2013). *Women and Domestic Violence: An Interdisciplinary Approach*. New York: Haworth Press.
- Gondolf, E. W. (2002). *Batterer Intervention Systems: Issues, Outcomes, and Recommendations*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Liga otevřených mužů (2013). *Práce s původci násilí v rodinách: příklady zahraniční dobré praxe*. Staženo 20. 6. 2014 z http://www.muziprotinasili.cz/wpcontent/uploads/2013/04/Prace_s_puvodci_nasili_v_rodinach_LOM.pdf
- McCaw, B., Berman, W. H., Syme, S. L., & Hunkeler, E. F. (2001). Beyond Screening for Domestic Violence: A Systems Model Approach in a Managed Care Setting. *American Journal of Preventive Medicine*, 21 (3), 170–176.
- Sharp, N., King, L., & Blacklock, N. (2010). *Domestic Violence Resource Manual for Employers*. London: Respect & Refuge.
- Stuart, G. L. et al. (2009). Examining the Interface Between Substance Misuse and Intimate Partner Violence. *Substance Abuse: Research and Treatment*, 3, 25–29.
- Tsai, B. (2000). The Trend Toward Specialized Domestic Violence Courts: Improvements on an Effective Innovation. *Fordham Law Review*, 68 (4), 1285–1327.
- Witwer, M. B. & Crawford, C. A. (1995). *A Coordinated Approach to Reducing Family Violence: Conference Highlights*. Washington, DC: Department of Justice, National Institute of Justice. Staženo 1. 9. 2014 z <http://www.ncjrs.gov/pdffiles/redfam.pdf>
- Wright, R. J., Wright, R. O., & Isaac, N. E. (2005). Response to Battered Mothers in the Pediatric Emergency Department: A Call for an Interdisciplinary Approach to Family Violence. *Pediatrics*, 99, 186–192.

6. Práce s ohroženou osobou

VERONIKA KOZLOVÁ

6.1 Kdo je ohrožená osoba?

Téma ohrožené osoby bylo již otevřeno v předcházejících kapitolách (viz kapitola Základní informace o domácím násilí). Zopakujme tedy pouze to, že za ohroženou osobu lze považovat kteréhokoliv člověka, který je vystaven násilí v okruhu blízkých osob. Vyjmeme z této kapitoly pouze nezletilé děti, jelikož práce s nimi je specifická a tomuto tématu se věnujeme v samostatné kapitole této publikace (viz kapitola Práce s dítětem, které bylo/je svědkem domácího násilí).

Teoretická premisa rovnosti mužů a žen, bohatých a chudých, vysokoškolsky vzdělaných a osob se základním vzděláním, má svůj zásadní odraz v přístupu ke klientům v praxi. Není možné připravit jednotnou metodiku přístupu k ohrožené osobě, která by byla univerzální pro celé spektrum klientů intervenčních center a neziskových organizací. Je nutné zohlednit nejen různá přání, ale také různé potřeby a možnosti ohrožených osob nacházejících se v jinak obdobných situacích. V projektu, ze kterého vzniká tato publikace, bylo zásadní vnímat ohroženou osobu jako člověka zažívající násilí v rodinném prostředí bez ohledu na jeho status.

6.2 Kdy se ohrožená osoba stává klientem intervenčního centra

Při práci s ohroženou osobou rozlišujeme dva základní typy klientů. Toto rozlišení má v některých aspektech význam pro proces práce s danou ohroženou osobou, a proto je nezbytné si tyto aspekty uvědomit.

- a) **Klienti nízkoprahoví**, tj. ti, kteří kontaktují intervenční centrum sami.

Tito klienti mohou intervenční centrum kontaktovat osobně, telefonicky, e-mailem nebo prostřednictvím chatu. Ve všech případech je takovému klientovi nabídnuta možnost vystupovat anonymně. Tito klienti jsou si ve většině případů vědomi toho, že jejich rodinná situace

není v pořádku. A vzhledem k tomu, že kontaktují právě centrum pro osoby ohrožené domácím násilím, zpravidla se považují za osobu ohroženou domácím násilím. Ne vždy však vědí, jaké je jejich očekávání. A také ne vždy vědí, jak danou situaci chtějí řešit.

Mezi nízkoprahovými klienty se častěji objevují tzv. nepravé oběti – tedy oběti, které se domnívají, že jsou oběťmi domácího násilí, ale z objektivního hlediska jimi nejsou (např. oba partneři se dopouštějí násilí; paranoia založená na psychiatrické diagnóze). Mezi nízkoprahovými klienty je také velký počet klientů, kteří se přicházejí poradit ohledně svých příbuzných nebo známých, o nichž se domnívají, že jsou ohroženi domácím násilím.

Manželé Polákovi navštívili po předchozím telefonickém objednání intervenční centrum ve věci své dcery. Ta žije se svým manželem a malým dítětem. Manžel je vůči dceři klientů násilný a jim se to nelíbí. Mají strach nejen o dceru, ale také o vnuče. Několikrát se k nim dcera odstěhovala, vždy se však vrátila. Manželé by byli rádi, kdyby někdo vysvětlil jejich dceři, že je takové soužití špatné a aby případně zařídil, že se zeť půjde léčit ze závislosti na alkoholu, kterou vnímají jako spouštěč násilí.

Vysvětlujeme klientům možnosti intervenčního centra a nevhodnost nátlaku. Rozděluje zakázku klientů na dvě témata: Prvním tématem je obava o dceru, která je však zletilá a může se rozhodovat sama. Zkoušíme si, jak by mohli klienti dát své dceři najevo podporu, nabídku pomoci, ale zároveň nevytvářet pocit nátlaku. Klienti aktivně spolupracují a oba připouštějí, že předchozí odchody dcery od manžela byly vždy po jejich nátlaku. Zdůrazňujeme, že dcera má možnosti, jak situaci řešit, ale musí nejdříve chtít sama. Jejeho manžela nemůže nikdo změnit ani mu v této situaci nařídít léčbu.

Druhým tématem je obava o vnuče. Tam je třeba sledovat situaci. Pokud by měli prarodiče pocit, že je dítě v ohrožení, je nutné oznámit věc na příslušném OSPOD, aby s rodinou začali pracovat. Je na klientech, aby zvážili závažnost situace a podle toho se rozhodli, že budou „zachraňovat“ vnuče místo dcery.

O několik měsíců později skutečně sama ohrožená osoba vyhledává intervenční centrum a sama přichází na konzultaci. Rodinnou situaci popisuje tak, že má v rodičích oporu a pochopení. S klientkou navazujeme dlouhodobější spolupráci.

- b) **Klienti z vykázání**, tj. ti, které kontaktuje intervenční centrum na základě policejního vykázání.

Vykázání je úkonem zasahujícího policisty podle § 21a zák. č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky. Ten má oprávnění v odůvodněných případech, kde hrozí riziko opakování násilného chování, vykázat násilnou osobu na deset dní mimo domácnost. Zároveň je povinen zaslat kopii úředního záznamu o vykázání intervenčnímu centru, a to ve lhůtě 24 hodin od vstupu policisty do společného obydlí násilné a ohrožené osoby.

Tímto vzniká intervenčnímu centru zákonná povinnost podle § 60a zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Obsahem této povinnosti je kontaktovat ohroženou osobu, v jejíž domácnosti policie vykázala násilnou osobu. A této osobě nabídnout své služby. První krok tak není ze strany klienta vůči intervenčnímu centru, ale naopak.

Těmto klientům z povahy věci nelze nabídnout anonymitu, ale stále je důležité ujistit je o diskrétnosti služby. V případě klientů z vykázání je obvyklejší, že klient o služby zájem neprojeví, případně přichází na konzultaci nerozhodnut. Na druhou stranu institut vykázání přináší jedinečnou možnost nabídnout pomoc i lidem, kteří si doposud mysleli, že žádnou pomoc nepotřebují. Náhled na vlastní rodinnou situaci jim často poskytne až radikální zásah policie. Následně jsou schopni uvažovat o řešení rodinné krize v jiné perspektivě. Dá se říci, že klienti z vykázání mívají častěji potíže identifikovat se coby osoba ohrožená domácím násilím. Někdy situaci bagatelizují, či dokonce obviňují policii, že věc špatně vyhodnotila. Zároveň jsou tito klienti ale ve většině případů rádi, že k vykázání došlo a teprve v klidu, který jim tento institut nabídne, jsou schopni efektivně řešit soužití s násilným člověkem.

Pokud takový člověk konzultuje s pracovníkem intervenčního centra, je třeba s ním rozhovor vést jiným způsobem než s klientem nízkoprahovým, který přichází sám z vlastní vůle. I přesto je však klientovi z vykázání ponechán prostor pro vlastní rozhodování a přirozeně může služby intervenčního centra bez vysvětlování odmítnout.

Paní Novou kontaktujeme, protože byla označena v úředním záznamu o vykázání jako ohrožená osoba. Nabízíme paní své služby. Ta na to reaguje tak, že už o nás ví, že jí to řekli policisté, když vykazovali. Nemá však zájem, má pocit, že to bylo celé omylem. Dáváme jí prostor k tomu, aby řekla, co by chtěla jinak. Klientka povídá o tom, jak policistům říkala, že nechce, aby druha vykazovali, že bude druh naštváný. Teď má strach, co se stane, až se vrátí. Obává se toho, že jí to bude druh

vyčítat. Nabízíme pomoc se sepisem předběžného opatření, kterým by byla paní chráněna po delší dobu a mohla svoji situaci řešit. Nakonec se domlouváme na tom, že vše zváží a zavoláme jí o dva dny později.

O dva dny později se s klientkou domlouváme na termínu osobní konzultace. Klientka v mezidobí svoji situaci probrala s dětmi, které jsou téměř zletilé, a s kamarádkami. Všichni jí říkají, že by měla nabídky využít a ona cítí velkou podporu.

6.3 Kdy ohrožená osoba přestává být klientem intervenčního centra

Intervenční centrum směřuje svoji činnost k řešení problému domácího násilí. Obecně tak lze říci, že klient, který již není ohrožen domácím násilím, není nadále klientem intervenčního centra. K této situaci dochází nejčastěji tak, že ohrožená osoba ukončí soužití s násilnou osobou (rozchod, rozvod, odstěhování). Také však může dojít ke změně na straně násilné osoby (viz kapitola Práce s násilnou osobou), což však bývá méně obvyklé.

Pokud bychom vycházeli striktně z uvedeného, byla by však práce s ohroženou osobou velmi limitována. Osoba, která má výrazným způsobem změnit svůj dosavadní způsob života – podstoupit rozvod, stěhování, spory s dalšími členy rodiny atd. – potřebuje ujištění, že se bude mít na koho obrátit i v době, kdy bude akutní ohrožení násilím zažehnáno. Proto jsou klientům nabízeny také dočasné psychologické služby zaměřené na problematiku domácího násilí. Po ukončení psychologické práce v intervenčním centru mohou být klientům doporučení další odborníci.

Paní Smutná žila přes dvacet let v násilném vztahu. Manžel byl velmi manipulativní a využíval ke své manipulaci také jejich společné děti. Paní Smutná se vždy podřizovala přání manžela a neuměla si prosadit svůj názor. Během roční práce s intervenčním centrem dokázala ze vztahu odejít, vyřešit většinu právních problémů a stabilizovat svůj psychický stav. Také zlepšila svůj vztah vůči zletilým dětem. Ačkoliv ji manžel i nadále nárazově obtěžoval SMS zprávami, dokázala to brát s nadhledem. Ke konci spolupráce však paní Smutná přichází s tím, že má nového přítele, se kterým se pohádala. Nedokáže se v situaci zorientovat a vůbec neumí rozlišit, zda její reakce na přítelovy výčitky byla adekvátní či ne. Psycholožka jí proto nabízí několik konzultací věnovaných tomuto tématu, ačkoliv se aktuálně nejedná o vztah s výskytem domácího násilí. Neschopnost

klientky orientovat se v komunikaci s novým partnerem je mimo jiné důsledkem dlouhotrvajícího násilného vztahu, ve kterém se chování manžela stalo pro klientku normou.

Stejně tak je v některých případech důležité spolupracovat v oblasti právního poradenství, například v případech následného nebezpečného pronásledování (tj. stalkingu). Toto chování sice nelze striktně považovat za domácí násilí, jelikož k němu nedochází ve společném obydlí. Ale je de facto pokračováním obtěžujícího, ohrožujícího a manipulativního chování násilné osoby.

Pan Petr přichází do intervenčního centra již po ukončení vztahu s násilnou přítelkyní. Ve vztahu byl s přítelkyní velmi krátce, protože se záhy po sestěhování ukázalo, že je přítelkyně velmi majetnická, žárlivá a omezující. Násilí bylo v psychické formě, kdy přítelkyně pana Petra denně navštěvovala v práci, doma mu potom vyčítala, že mu cesta domů trvala déle, než je nutné, urážela ho, ničila jeho oblíbené věci, vyhrožovala mu, že všem řekne, že ji doma bije a znásilňuje. Pan Petr se proto s přítelkyní rozešel a odstěhoval se. Přítelkyně rozchod neunesla, navštívila pana Petra doma a při útoku mu rozbila okno kamenem. K incidentu byla volána policie a věc byla později předána přestupkové komisi. Následovaly každodenní telefonáty, SMS zprávy chodily téměř každou hodinu, dokonce i v noci. Také přítelkyně pana Petra nadále navštěvovala v práci, a i když už si nedovolila fyzicky zaútočit, okřikovala ho vulgárními výrazy a ponižovala ho. Pan Petr udělal řadu opatření, vyměnil si telefon, v práci si zařídil, aby recepční dotyčnou nepouštěly do budovy, dokonce navštívil svou nemocnou matku a o všem jí řekl, aby se u ní nemohla stavit přítelkyně a nepověděla svoji verzi, čímž by maminku vyděsila. Přesto jej bývalá přítelkyně nadále osobně pronásledovala a občas posílala místo sebe kamarádky. Z toho důvodu pan Petr vyhledává pomoc intervenčního centra. To mu poskytuje právní poradenství, doporučuje kontaktovat ve věci Policii ČR a taktéž nabízí pomoc se sepisem návrhu na vydání předběžného opatření, kterým je zakázán kontakt. Pan Petr využívá nabídky, díky předběžnému opatření, které je následně také prodlouženo, je přítelkyni pana Petra v současné době zakázáno přibližovat se k němu nebo ho kontaktovat. První dva měsíce přítelkyně pana Petra posílala své kamarádky, ale po několika upozorněních ze strany policie tohoto zanechala.

Osoba ohrožená domácím násilím i po ukončení násilného vztahu čelí řadě překážek, které ji mohou odradit od toho, aby svůj vztah ukončovala nebo řešila jiným způsobem. Jednou z těchto překážek může být i nejistota na pracovním trhu. Obzvláště, pokud je tato osoba delší dobu

bez zaměstnání nebo na rodičovské dovolené. Případně může mít obavy z toho, zda si stávající práci udrží. I toto je proto jedním z témat, které je možné v intervenčním centru otevřít. V rámci tohoto projektu bylo poskytováno nejen poradenství ve vztahu k práci jako takové. Ale byla také poskytována psychologická péče zaměřená na zvýšení sebevědomí, uvědomění si vlastních kvalit a silných míst (více viz kapitola Podpora ohrožené osoby na trhu práce).

Paní Eva (22) přichází do intervenčního centra s tím, že odešla od násilného druha ke svým rodičům. Kromě jiných témat se ukazuje jako stěžejní závislost paní Evy na druhovi po finanční stránce. Paní Eva by se ráda osamostatnila a svoji situaci zvládala i bez podpory rodičů, kteří jí vyčítají, že si zkazila život, když žila s druhem. Obává se však, že by to nevládla, protože i druh i její rodiče jí říkají, že je neschopná, nevdělaná a nemá žádnou praxi. Paní Eva se bojí, že mají pravdu, protože kolem sebe také slyší časté stížnosti vrstevnic na nedostatek práce. V rámci služeb v intervenčním centru je klientce nabídnuto psychologické poradenství, které se bude zaměřovat především na témata posílení sebevědomí a zdravého sebevědomí. A to jak vůči blízkým doma, tak navenek při hledání zaměstnání. Zároveň jí je poskytnuta podpora při hledání zaměstnání – psycholožka intervenčního centra jí pomáhá sestavit životopis, doporučuje jí způsob oslovení potenciálních zaměstnavatelů a trénují spolu případný pohovor. Klientka je po tříměsíční spolupráci natolik posílena, že si skutečně nachází práci, i když zatím pouze na poloviční úvazek, a od rodičů odchází.

Dalším velkým dilematem pro osoby čelící domácímu násilí bývá otázka dětí, a to i po ukončení násilného vztahu. Je samozřejmě žádoucí, aby měla ohrožená osoba možnost toto téma otevřít, protože reakce dětí na změny v rodině jsou nedílnou součástí řešení násilí.

Pan Malý navštěvuje intervenční centrum poprvé kvůli svým dětem. Má pocit, že děti trpí chováním manželky a rád by jim v situaci pomohl. V rámci dlouhodobé spolupráce je zjištěno, že se ve skutečnosti jedná o závažné psychické násilí zejména k mladšímu synovi (6), jehož narození nebylo plánované. Pan Malý se nakonec rozhoduje s mladším synem odstěhovat a ochránit dítě i sebe. Syn je rád, že je od matky pryč, na druhou stranu ji má rád a chybí mu sestřička. Pan Malý neví, jak s ním v této věci komunikovat. Ačkoliv je opět násilí ukončeno, nejedná se o běžný komunikační problém mezi rodičem a dítětem, ale o problém přímo vyvstávající z předchozího násilného vztahu. Nabízíme proto klientovi nejen konzultace pro něj, ale i společné konzultace se synem, na kterých je možné nastavit zdravý a věku syna úměrný přenos informací.

V situaci, kdy je ohrožené osobě nabídnuta širší nabídka služeb, je větší pravděpodobnost, že bude řešení násilí úspěšné. Na druhou stranu to klade vyšší nároky na bedra zaměstnanců intervenčního centra. Ti by měli velmi bedlivě sledovat, zda se zakázka stále týká domácího násilí, nebo zda už přerostla v jiné téma. V takovém případě je třeba předat řešení nové zakázky (např. jak mám mluvit se svým dospívajícím synem, co mám dělat, když mě neposlouchají podřízení atd.) odborným pracovníkům v dané oblasti. Je jistě žádoucí, aby takoví odborníci byli blízce spolupracující s intervenčním centrem.

Jinými slovy lze říci, že domácí násilí nekončí samotným faktem, že již nadále nedochází k útokům. Traumata, která člověk žijící v domácím násilí zažil, jej mohou pronásledovat celý život. A ovlivňovat jej v jeho každodenních rolích, ať již rodičovských nebo pracovních. Proto je nutné individuálně posuzovat každého jednotlivého klienta.

6.4 Proces práce s ohroženou osobou

Jak již bylo uvedeno výše, způsob motivace ohrožené osoby bude odlišný v případě, kdy intervenční centrum kontaktuje sám klient. A jiný v případě, kdy intervenční centrum kontaktuje klienta. Samotný obsah rozhovoru s klientem však bude vždy obdobný. A zároveň vždy zcela jiný. Vlivem poměrně jednostranně zaměřené kampaně, kdy bývá ohrožená osoba vykreslena jako slabá žena bez vlastního názoru, došlo k tomu, že je pro řadu pracovníků problém přijmout premisu obsaženou v kapitole Základní informace o domácím násilí. A sice, že ohroženou osobou může být kdokoliv. Tedy i člověk fyzicky silný. Člověk, který se navenek projevuje autoritativně, někdy útočně až agresivně. Může jí být člověk závislý na návykových látkách i člověk s poruchou osobnosti. Může to být i člověk, u kterého může mít pracovník pocit, že násilí vyvolává. Zároveň se však stále mezi ohroženými osobami ve velké míře objevují osoby skutečně slabé, nerozhodné, plačtivé, dětinské. Osoby s posttraumatickou stresovou poruchou a se vším, co přináší, vč. ztráty paměti.

Slečna Pavlína přichází na první konzultaci o půl hodiny později. Bez omluvy se usazuje do čekárny a vyčte další sedící klientce, že mluví příliš nahlas se svojí dcerou. Při následné konzultaci projevuje nedůvěru vůči pracovnícím, opakovaně se ptá na jejich kvalifikaci a zkušenosti. Skáče

pracovnícím do řeči a mluví afektovaně. Opakuje, že jí nikdo nechce pomoci a všichni jsou proti ní. Sociální pracovníce po patnácti minutách konzultaci zastavuje a upozorňuje klientku na pravidla konzultace. Slušně, ale asertivně jí reflektuje její chování od příchodu do organizace. Vysvětluje, že takový přístup může mít negativní vliv na přístup pracovníků dalších pomáhajících institucí (OSPOD, policie). Zároveň však stále opakuje, že intervenční centrum pomoc nabízí. Klientka se postupně zklidňuje a přijímá pravidla konzultací. Navazuje dlouhodobou spolupráci, při které klientka využívá nejen sociálně-právní a právní servis, ale začíná využívat také psychologickou péči pro sebe a své děti.

Právě různost typů ohrožených osob a jejich osobností činí z procesu práce s ohroženou osobou tak obtížné téma. Přitom kromě uvedeného je nezbytné taktéž zohlednit, zda jsou v domácnosti přítomny nezletilé děti a zda tyto děti dostávají odbornou péči. Zda je násilná osoba připravena a rozhodnuta svoji agresivitu řešit a jaké kroky k tomuto řešení již udělala. A v neposlední řadě je také třeba vyhodnotit objektivní rizika soužití s násilnou osobou.

Lze tedy říci, že proces práce s ohroženou osobou bude vždy záviset na množství objektivních okolností i na subjektivním vnímání dané situace ohroženou osobou. Přesto se však pokusíme v bodech nastínit práci s ohroženou osobou v tom nejobecnějším přehledu, vědomi si toho, že by si toto téma zasloužilo vlastní publikaci, aby bylo zcela vyčerpáno.

6.4.1 Úvod – seznamování

Ať už přichází první impuls ke spolupráci ze strany klienta či intervenčního centra, je důležité v první chvíli vzbudit důvěru klienta. Je tedy vhodné informovat klienta o mlčenlivosti a diskrétnosti organizace, v případě nízkoprahového klienta také o možnosti vystupování anonymně. Zároveň je vhodné uvést bezplatnost služeb vycházejících ze zákona. Samozřejmostí by mělo být představení služeb, které dané intervenční centrum nabízí.

Následně je na místě dát prostor klientovi, aby sdělil, s čím do centra přichází a jakou pomoc očekává. V případě klientů z vykazání, o nichž má intervenční centrum již informace z úředního záznamu, je nutné informovat klienta o dalších možnostech ochrany, zejména o možnosti

podání návrhu na vydání předběžného opatření, kterým by se násilně osobě zamezil přístup do společného obydlí po dobu jednoho měsíce.¹ Tento návrh lze podat i v případě, že k policejnímu vykázání nedošlo.

Výstupem první konzultace s ohroženou osobou by mělo být stanovení zakázky. Tj. stanovení toho, co je cílem ohrožené osoby. V případě nereálných zakázek („chci, aby se partner změnil“; „chci, aby se šla léčit“; „chci, aby už navždy odešel, i když dům patří jemu“ apod.) je nutné poskytnout vnější pohled a zakázku korigovat.

6.4.2 Práce s ohroženou osobou

Samotná práce s ohroženou osobou bude závislá na stanovené zakázce, časových možnostech klienta a jeho přání. Opět v obecné rovině lze říci, že poskytované služby jsou psychologické, sociálně-právní a právní. V praxi se však mohou prolínat.

Paní Jitka přichází nízkoprahově. Již dva roky žije mimo domov, pohybuje se po různých azylových domech. Před intervenčním centrem navštívila mnohé další neziskové organizace zabývající se pomocí obětem trestných činů nebo osobám ohroženým domácím násilím. Opakuje, že ji manžel, který vůči ní byl násilný, neustále pronásleduje. Při následném popisu událostí je však zjištěno, že manžel paní Jitku nijak nekontaktuje, a dokonce se jí vyhýbá, i když jednou za půl roku navštíví domov, kde žijí také její zletilé dcery a vnoučata. Dům je ve výlučném vlastnictví manžela. Paní Jitka se kvůli víře ani nechce rozvést. Přesto trvá na tom, že chce právní pomoc v této věci. Je jí poskytnuto rámcové právní poradenství, při kterém jsou jí nastíněny velmi omezené možnosti. Celá konzultace je ale směřována spíše k uvědomění si pacientky, že život, který poslední dva roky žije, je zacyklený v návštěvách nejrůznějších organizací a střídáním azylových domů. Klientce je představena možnost využít tento čas jiným způsobem, zejména hledáním vlastního bydlení. Klientka velmi neochotně přijímá, že její boj je Sysifovským úkolem a přemýšlí o tom, že by se začala ohlížet po jiném řešení.

1 Podle 400 S č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních. O tomto návrhu soud rozhoduje do 48 hodin a schválený návrh soud může následně na základě dalšího návrhu prodloužit až na celkovou dobu 6 měsíců. Tyto návrhy intervenční centrum klientovi pomůže sepsat tak, aby byly formálně správné a nezvyšovala se tedy šance neúspěchu. Při prodlužování předběžného opatření je nezbytné dostavit se na jednání. Také v této věci jsou intervenční centra nápomocná, jelikož mohou klientovi nabídnout konzultaci s právníkem nebo psychologem k přípravě na to, co je může u soudu potkat.

Sociálně-právní práce

Klient intervenčního centra vždy bude v jisté fázi spolupráci pracovat se sociálním pracovníkem. Ten mu pomůže najít zakázku, sestavit bezpečnostní plán v případě soužití s násilnou osobou i v případě odchodu. Také jej lépe nasměruje k dalším institucím, zejména Policii ČR nebo orgánu sociálně-právní ochrany dítěte. Sociální pracovník může klientovi pomoci s vyhledáváním vhodných azylových domů, odkázat ho na správné úřady ve věci sociálních dávek nebo poskytnout poradenství ve věci zaměstnání.

Právní práce

Právník je v intervenčním centru vázán na zákonné možnosti. Jeho hlavním úkolem je tedy poskytovat právní poradenství ve věcech rodinného práva, trestního práva a případně dalších odvětví, souvisí-li věc s řešením domácího násilí. Zároveň by měl klientovi pomoci se sepisem návrhu na vydání předběžného opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí a také s návrhem na prodloužení doby trvání předběžného opatření. V případě neúspěchu by měl být schopen klientovi nabídnout pomoc se sepisem odvolání, je-li to v daném případě žádoucí. Právník také může participovat na psychologických konzultacích směřujících k přípravě klienta na soudní jednání.

Psychologická práce

Tento proces je ze všech výše uvedených nejvíce vázán na individualitu klienta. Přesto je však nutné udržovat rámeček toho, kdy je stále předmětem psychologických konzultací domácí násilí. Je přirozené, že klient řeší další témata, která dokonce mohou velmi úzce souviset s tématem domácího násilí (traumatické zážitky z dětství, neharmonické vztahy v původní rodině atd.), přesto je pro psychologa intervenčního centra důležité udržet téma domácího násilí. Pokud se toto téma začíná vytrácet nebo naopak přerůstá v něco hlubšího, potom je na místě opět klienta předat k dlouhodobé terapii či do péče jiných odborných zařízení.

Psychologická práce s klientem tedy především směřuje k zpracování jeho akutních obav, výčitek nebo traumat. Klientům je poskytnut bezpečný prostor pro ventilaci emocí, ať už se jedná o strach, vztek, lítost nebo smutek. Psycholog pomáhá klientovi zmapovat všechna pro a proti, aby se mohl kompetentně rozhodnout v dané situaci. Připravuje

ho na odchod od násilné osoby, nebo naopak pomáhá usnadnit soužití s takovou osobou. Častým tématem psychologických konzultací je násilná osoba a možné důvody pro vznik násilí. Pro osoby ohrožené je důležité pochopit, proč k násilí dochází. Tak si mohou uvědomit, že odpovědnost nemají ony, jak jim bylo často říkáno. Psycholog také připravuje osobu ohroženou domácím násilím na budoucí nepřijemné situace, ať se jedná o soudní jednání nebo setkání s násilnou osobou.

V rámci psychologických konzultací se hodně pracuje na zvyšování sebevědomí ohrožené osoby, to je totiž neustálým ponižováním velmi nízké. Psycholog pomáhá klientovi uvědomit si své silné stránky i možnosti podpory sociálního okolí. Někdy se psychologická práce skládá i z mapování činností a zdrojů, které ohrožené osobě pomáhají situaci zvládat. Součástí zakázky u psychologa také může být posilování rodičovských kompetencí v souvislosti s násilím, ke kterému v rodině došlo. Klienti jsou edukováni, jak o situaci mluvit s dětmi i dalším okolím.

6.4.3 Ukončování spolupráce

Značná část klientů intervenčních center přestane využívat jeho služeb ve chvíli, kdy je přestanou potřebovat. Ukončení spolupráce je tak zcela přirozené pro obě strany.

V případě klientů, kteří již služby centra nepotřebují, avšak nadále jej navštěvují, může být ukončení spolupráce obtížné. V takovém případě je vhodné avizovat ukončení spolupráce několik konzultací předem, aby měl klient možnost se připravit. Také je vhodné uvést důvody ukončení spolupráce – změna tématu nebo jeho vyčerpání, faktické vyřešení situace atd. V případě, že organizace poskytuje navazující služby, je žádoucí nabídnout tyto služby, v opačném případě je vhodné odkázat na další odborníky (nejčastěji psychology, psychoterapeuty nebo právníky), kteří mohou klientovi v dané věci pomoci. Klient by měl vědět, že v případě akutní krize se může na pracovníky intervenčního centra opět obrátit.

6.5 Témata, která se objevují při práci s osobou ohroženou

Tak jak se různí osoby ohrožené domácím násilím, tak se různí i témata, která potřebují řešit. Pracovník intervenčního centra by měl vždy na-

slouchat přáním klienta, i když může být sám přesvědčen o tom, že dané řešení není nejlepší. Může však navrhnout jiné řešení a stejně tak by měl upozornit na rizika klientem zvoleného postupu.

Nejčastější témata, se kterými klienti přicházejí do intervenčního centra, jsou následující:

6.5.1 Akutní řešení násilného vztahu

Násilí, ke kterému dochází, je nejčastěji ze strany manžela (druha, partnera) nebo dítěte či vnoučete (zletilého i nezletilého). V poslední době se však setkáváme také s méně častými druhy násilí, např. násilí na zletilém dítěti ze strany rodiče.

V dané situaci klient zpravidla chce od násilné osoby odejít a vztah ukončit. Nebo chce, aby se násilná osoba změnila. Zatímco první zakázku lze stanovit a lze na ní úspěšně pracovat, druhá je pro pracovníka intervenčního centra nespílitelná. Pouze ve velmi specifických a odůvodněných případech lze klientovi předat kontakt na pracoviště zaměřující se na práci s násilnými osobami (v rámci tohoto projektu tato nabídka byla poskytována přímo v intervenčním centru nebo u spolupracujícího odborníka). Taková nabídka by měla přicházet výlučně v případě vztahu s nízkým rizikem opakování násilí, např. v případech tzv. situačního násilí. Také by měla být zřejmá snaha násilné osoby v této věci pomoc vyhledat. V praxi jsou tyto případy marginální a pro bezpečí ohrožené osoby je vhodnější, aby se násilná osoba o programu dozvěděla z jiného zdroje (Policie ČR, probační a mediační služba, tiskoviny, internet). Častou specifikací zakázky změny násilné osoby bývá potřeba léčby násilné osoby. A to buď z důvodu tvrzené psychické nemoci či z důvodu nadužívání návykových látek, závislosti na automatech atd. V těchto případech bývá obvyklé, že násilná osoba nemá zájem své chování měnit a sama si problém nepřipouští. Úkolem pracovníka intervenčního centra v takové situaci je snížit očekávání ohrožené osoby a nabídnout jí reálný náhled na danou situaci. Obzvláště obtížné bývá v takové situaci rozhodování pro rodiče násilných dětí.

Paní Sylva žije v menším městečku, kde pracuje jako starostka. Její manžel je ředitelem místní školy. K násilí ze strany manžela dochází jednou za půl roku, někdy pouze jednou za rok. Při konzultaci

Sylva zdůrazňuje kvalitu vztahu mimo násilí a snahu obou na zachování vztahu. Poslední incident byl před měsícem a manžel by rád navštívil odbornou pomoc. V místě bydliště je však nabídka těchto služeb omezená a navíc se oba bojí o diskrétnost poskytujících osob, vzhledem k postavení manžela i klientky. Proto v této situaci předáváme kontakt na program osob nevládající násilí ve vztazích. Je třeba, aby se na konzultaci objednal sám manžel. S tím, že pokud manžel program nevyužije, bude to pro paní Sylvu jistá informace, že na svém chování pracovat nechce a pouze se vymlouvá na prostředí.

Při akutním řešení násilného vztahu je zásadní otázka bezpečí ohrožené osoby. Je seznámena s institutem policejního vykázání, v odůvodněných případech je jí nabídnuta pomoc při sepsu návrhu na vydání předběžného opatření. Je jí nabídnuta možnost obrátit se na azylové domy pro oběti domácího násilí a je s ní vypracován individuální bezpečnostní plán.

Kromě otázky bezpečí samozřejmě vyvstávají i další podtémata – otázka bydlení, financí, péče o děti. Již ve fázi odchodu od násilné osoby je nutné tyto kroky vzít v úvahu, protože pro ohroženou osobu mohou mít, a zpravidla mají, zásadní význam.

6.5.2 Akutní řešení ukončeného vztahu – stalking, porozchodové neshody

Zejména ve vztazích, kde jsou přítomny nezletilé děti, je obvyklé, že se násilná a ohrožená osoba i nadále musejí setkávat. Taková setkávání většinou nemívají zcela ideální průběh a pro ohroženou osobu mohou být velmi zatěžující. Je proto potřeba ohrožené osobě pomoci s nastavením pravidel pro kontakty a s vymezením hranic.

Zvláštním případem je potom obtěžující nebo vyhrožující chování, které není vázané na žádný objektivní důvod. Násilná osoba se nadále snaží kontaktovat ohroženou osobu, domáhá se návratu, nebo naopak ohroženou osobu obviňuje, vyhrožuje jí. Případně kombinuje obojí. V takové situaci lze pronásledování opět řešit návrhem na vydání předběžného opatření podle § 400 zák. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních.

6.5.3 Psychologická témata – zpracování traumatu, výčitek, ambivalence pocitů vůči násilné osobě

Klienti stále více požadují služby psychologa intervenčního centra. Je to dáno jednak přirozenou potřebou a jednak ústupem stigmatizace psychologické péče. Psychologická péče přichází ve chvíli, kdy má klient zájem. Může tak být před odchodem z násilného vztahu, během odchodu i po něm. Může také směřovat k cíli zůstat s násilnou osobou, ale naučit se vymezit si podmínky takového soužití. Lze říci, že práce s klientem, který využije této služby je mnohem úspěšnější než s klientem, který takovéto služby odmítá a soustředí se pouze na praktické záležitosti. Stává se totiž, že klient neunesne tíhu změny a vrátí se zpět do stavu před zahájenou spoluprací.

Samostatnou kapitolou je potom práce s osobou, která prožila trauma a trpí post-traumatickou stresovou poruchou. V této situaci je hlavním cílem klienta a psychologa, zpracovat traumatický zážitek.

6.5.4 Vztah k dětem

Jak již bylo zmíněno, děti jako oběti domácího násilí jsou tématem samostatné kapitoly. Přesto však považujeme za důležité i v této kapitole připomenout, že osoby ohrožené domácím násilím často nemají zdravý náhled na vlastní vztah. Mohou se tak často mylně domnívat, že děti situaci nevidí, neslyší, nevnímají. Případně mohou mít pocit, že by rozvod nebo rozchod s druhým rodičem byl horší variantou než násilné soužití. Z tohoto důvodu je velmi důležité, aby byla poskytnuta péče nejen samotným ohroženým osobám, ale také dětem vyrůstajícím v daném prostředí. Nejen z pohledu dětí samotných, ale i z pohledu rodiče je taková péče velmi žádoucí. Přináší rodiči nový pohled na vlastní rodinu a umožňuje mu svobodně se rozhodnout bez nátlaku institucí nebo vlastních výčitek.

Klienti často přicházejí s tím, že děti mají zhoršené chování nebo prospěch ve škole. Že se špatně vyrovnávají s odchodem násilné osoby nebo že tomu nerozumí. Případně naopak nemají zájem se s násilnou

osobou setkávat vůbec. Těmto tématům je věnována pozornost nejen při práci s rodiči, ale také při práci s dětmi samotnými.

6.5.5 Finance a práce

Otázka finančních potíží – rozdělení společného jmění po skončení manželství, dluhová problematika, problematika sociálních dávek – je nedílnou součástí většiny případů domácího násilí. Intervenční centrum nabízí obecné poradenství a ve složitějších případech odkazuje na odborná pracoviště (např. otázky insolvence, oddlužení atd.). Zásadní je předat informaci, že všechny tyto problémy lze řešit a dá se na nich pracovat.

Otázka zaměstnanosti je dalším velkým tématem klientů intervenčního centra. Část klientů ovlivňuje jejich rodinná situace natolik, že jsou nuceni opustit stávající zaměstnání. Jiní se sice jsou schopni na pracovní pozici udržet, ale pocítují velký tlak ze strany kolegů a zaměstnavatelů. A další jsou dlouhodobě nezaměstnaní, ať už z důvodu péče o děti nebo z důvodu omezování ze strany násilného partnera. Těmto klientům je tedy poskytováno psychologické a sociálně-právní poradenství, které směřuje k zlepšení jejich uplatnitelnosti na pracovním trhu, případně k udržení stávajícího zaměstnání.

6.6 Zásady práce s klienty

Ať už je práce s osobou ohroženou domácím násilím jakkoliv různorodá z důvodu různých osobností i různých témat, je vhodné závěrem této kapitoly uvést několik sjednocujících zásad, která by měl odborný pracovník v této oblasti dodržovat:

- vytvoření vstřícného prostředí
- zjištění míry ohrožení
- empatie, otevřenost, upřímnost
- poskytování informací srozumitelně a slušně (je vhodné klást otázky k tomu, zda ohrožená osoba rozumí sděleným informacím)
- naslouchání bez hodnocení, vyjádření porozumění
- vyjádření podpory a ocenění i v případech nepatrných úspěchů
- respektování tempa klienta při řešení vlastní situace

Kazuistika: Paní Zuzana

Paní Zuzana byla oslovena na jaře 2014 po provedeném policejním vykázání. Ve vztahu docházelo k vážnému psychickému i fyzickému násilí ze strany druha, a to od podzimu roku 2012. V rodině byli dva synové z předchozího vztahu paní Zuzany. Ti byli násilným incidentům někdy také přítomni. Klientka popisovala, že byla častým objektem vulgárních urážek, ponižování, výsměchu a vyhrožování smrtí a posláním k psychiatrovi. Partner byl násilný především po požití alkoholu. Podle popisu jeho vztahu k alkoholu, se zdálo, že se jedná o závislost. V minulosti byla u partnera diagnostikována i závislost na hracích automatech. Když došlo k větším konfliktům dostávala paní Zuzana nejprve facky. Násilí se však stupňovalo a objevovalo se i dušení polštářem, škracení a bití do obličeje i jiných částí těla. S klientkou byla při prvním kontaktu zmapována situace a nabídnuty služby intervenčního centra. Klientka byla do celé situace natolik ponořena, že nebyla schopná reflektovat, jaký negativní vliv má celá situace na její děti, byla jí proto nabídnuta péče i pro její děti.

Několik prvních konzultací s paní Zuzanou měly formu krizové intervence, kdy klientka intenzivně plakala, litovala se a zpracovávala trauma z posledního násilného incidentu, po kterém následovalo vykázání. V návalu emocí nebyla schopná řešit jakékoli praktické věci, které s její situací souvisely. Byla si však jistá tím, že chce vztah s partnerem ukončit.

V rámci intervenčního centra byla klientce nabídnuta sociálně-právní pomoc i pomoc psychologická pro ni a její děti. Po úvodním zklidnění s ní byly rozebrány jednotlivé kroky a jejich posloupnost. Jako prvotní se jevil dodat klientce odvalu a oporu při stavění se na vlastní nohy. Klientka reflektovala, jak moc je pro ni odlišná pozice, když najednou rozhoduje o svém životě sama a když nemusí poslouchat násilného partnera. Cítila svobodu, ale zároveň i nejistotu, zda to sama zvládne. V rámci intervenčního centra byl s klientkou sepsán návrh na vydání předběžného opatření, kterému soud vyhověl. Paní Zuzana tak získala měsíc navíc, aby mohla svoji situaci začít řešit. Vzhledem k tomu, že byt, ve kterém s dětmi a partnerem bydleli, byl ve vlastnictví partnera, bylo nutné začít rychle dělat kroky k nalezení nového bytu. Klientce byly předány kontakty na azylové domy. Paní Zuzana začala pomalu hledat nový byt. Vyvěšovala letáčky, intenzivně hledala v novinách i na internetu. Za tři týdny se jí podařilo najít malý byt, který si byla schopná dovolit i z finančního hlediska.

Po přestěhování se klientka paradoxně začala cítit hůře. Se zpožděním jí začalo docházet, co vše se jí stalo a jak se její život proměnil. Velmi, až nezdravě, se upnula na své syny. Ti v tu dobu již docházeli k dětské psycholožce, protože mladší z nich trpěl psychosomatickými potížemi a u staršího se objevilo záškoláctví. Za pomoci sociální pracovnice intervenčního centra byla staršímu synovi zajištěna účast na letním táboře. Mohl si tak alespoň na chvíli odpočinout od tlaku a dusivé lásky matky. Současně probíhala hlubší psychologická práce s klientkou zaměřená jak na ní samotnou,

tak na podporu ve výchovném vedení chlapců.

Při psychologické práci s paní Zuzanou bylo zjištěno, že klientka byla svědkem násilí mezi rodiči ve své primární rodině a že si tento vzorec přinesla i do dalších vztahů. Aktuálně ukončený vztah s partnerem byl již druhým vztahem, ve kterém paní Zuzana zažila násilí. U paní Zuzany byly zřejmé výkyvy nálad, kdy jednou viděla svoji budoucnost optimisticky, jindy zase upadala do depresivních stavů. Tyto stavy se začaly prohlubovat ve chvíli, kdy přestala docházet na psychologické konzultace. Hlavním důvodem byla neochota zaměstnavatele uvolňovat ji poté, co jí vyšel vstříc ohledně pravidelné pracovní doby.

V současné chvíli probíhají psychologické konzultace s dětmi paní Zuzany. Ty byly doporučeny i sociální pracovníci OSPOD. Při pravidelném úvodním mapování na začátku každé konzultace s dětmi, je veden rozhovor i s paní Zuzanou. Je zřejmé, že by potřebovala odbornou psychologickou péči. Tu však kvůli strachu ze ztráty zaměstnání pro absence odmítá.

7. Ohrožené osoby a jejich podpora na trhu práce

MARTINA KOTKOVÁ

7.1 Jak ohrožené osoby vnímají souvislosti mezi domácím násilím a prací?

Než bude nastíněno, jakým způsobem mohou být osoby ohrožené domácím násilím podporovány v oblasti trhu práce, bude představen výzkum, který proběhl mezi klienty intervenčního centra. Ten měl za cíl zmapovat, jakým způsobem ovlivňuje domácí násilí uplatnění na trhu práce. Od září 2013 do srpna 2014 proto proběhlo v brněnském centru Spondea, o. p. s. a v jihlavském Psychocentru dotazníkové šetření. Tohoto šetření se účastnilo celkem 64 respondentů (3 muži a 61 žen). V následujících tabulkách (č. 1–3) jsou uvedeny popisné charakteristiky vzorku z hlediska věku, vzdělání a zaměstnání. 55 % daného vzorku spadalo do věkové kategorie *25 až 39 let*. V kategorii *40 až 54 let* bylo 36 % respondentů, ve věkových kategoriích *15 až 24* a *55 až 64* 4,7 % respondentů.

Věk	Počet	%
15–24	3	4,7
25–39	35	54,7
40–54	23	35,9
55–64	3	4,7

Tabulka č. 1 – Věk respondentů

Co se týká nejvyššího dosaženého vzdělání, tak nejvíce klientů (39,1 %) mělo dokončenou střední školu s maturitou, dále 29,7 % střední školu bez maturity. Základního a vysokoškolského vzdělání dosáhlo shodné procento respondentů (15,6 %). Přestože je stále možné se v praxi setkat se stereotypem, že se domácí násilí týká pouze osob s nižším vzděláním, je z uvedených údajů zřejmé, že osobou ohroženou domácím násilím se skutečně může stát kdokoli nezávisle na věku či vzdělání.

Vzdělání	Počet	%
základní	10	15,6
středoškolské bez maturity	19	29,7
středoškolské s maturitou	25	39,1
vysokoškolské	10	15,6

Tabulka č. 2 – Vzdělání respondentů

Vzhledem k zaměření projektu, byli respondenti tázáni na svoji aktuální pozici na trhu práce. 48,4 % vzorku pracuje na plný či částečný úvazek, 6,3 % pak jako osoba samostatně výdělečně činná (OSVČ). Velké procento vzorku, konkrétně 21,9 %, je na mateřské či rodičovské dovolené a v současné chvíli práci nehledá. Bez práce bylo deset respondentů (15,6 %), všichni z nich měli ale o nalezení zaměstnání zájem.

Zaměstnání	Počet	%
plný / částečný úvazek	31	48,4
OSVČ	4	6,3
studium	3	4,7
rodičovská dovolená	14	21,9
důchod	2	3,1
bez práce	10	15,6

Tabulka č. 3 – Situace na trhu práce

V rámci šetření byli respondenti tázáni také na to, zda vnímají nějaký handicap při vstupu na trh práce. Devět respondentů (tzn. 14 % dotázaných) uvedlo, že tento handicap pociťují. Za handicap považovali péči o nezletilé děti, zhoršený zdravotní stav a nedostatečné vzdělání či praxi.

Jako velmi zajímavé se jeví hodnocení souvislostí mezi domácím násilím, které respondenti zažili, a jejich prací. 55 % pracujících respondentů vyjádřilo, že je domácí násilí negativně ovlivnilo v jejich práci. Konkrétní podoby tohoto negativního vlivu jsou přiblíženy v následující tabulce č. 4. Vyjádření respondentů byla zařazena do obecnějších kategorií: fyzické, psychické a pracovní důsledky, omezování partnerem a problémy u zaměstnavatele.

Typ potíží způsobený DN	Vyjádření respondentů
fyzické důsledky	• Nevyspání, noční buzení • Fyzické zranění, úrazy, zdravotní neschopnost
psychické důsledky	• Psychické týrání bývalým manželem • Nesoustředění • Podrážděnost, výkyvy nálad • Nízké sebevědomí v důsledku znevažování partnerem • Psychické vyčerpání • Nízká sebedůvěra
pracovní důsledky	• Nedostatek klidu na práci • Práce ve stresu • Problémy v komunikaci s druhými lidmi, strach z ní (zakazoval mi komunikovat s lidmi) • Neschopnost být časově flexibilní
omezování partnerem	• Manžel si přeje, abych byla závislá na něm • Manžel nechtěl, abych chodila do práce • Omezení svobody – nemohla jsem do práce • Sledování • Žárlivost
problémy u zaměstnavatele	• Manžel mi dělal ostudu v zaměstnání • Problém u vedení společnosti po zjištění, že jsem měla odposlouchávací zařízení v kanceláři

Tabulka č. 4 – Vliv domácího násilí na práci

Na základě uvedeného dotazníkového šetření je tedy možné shrnout hlavní závěry: V intervenčních centrech se ve výrazně vyšší míře objevují jako ohrožené osoby ženy. Tato skutečnost však nemusí svědčit o reálném nepoměru počtu obětí domácího násilí z hlediska pohlaví. Velkou roli zde pravděpodobně budou hrát určité kulturní stereotypy mužství. Jiné vysvětlení může představovat i skutečnost, že ženy, pokud jsou násilnou osobou, se dopouštějí spíše skrytého násilí než fyzického násilí, které má viditelné následky a je tedy jednodušeji uvěřitelné. Výzkum dále ukázal, že osoby ohrožené domácím násilím pochází z celého spektra společnosti, ať už se jedná o věk nebo dosažené vzdělání. Domácí násilí se dotýká pracujících, nepracujících, osob v důchodu i osob, které jsou na rodičovské dovolené. Pracující, kteří jsou objekty násilného chování, pociťují dopady nejen v osobním, partnerském a rodinném životě, ale i v životě profesním. Kromě fyzických zranění, která vedou k absencím a pracovní neschopnosti, se respondenti potýkají i s psychickými důsledky (nesoustředění, nízká sebedůvěra) a s důsledky, které přímo zhoršují možnosti pracovního nasazení (problémy v komunikaci). Často jsou partnerem přímo omezováni, když je jim bráněno v odchodu do práce nebo je partner v práci kontaktuje, sleduje a kontroluje.

7.2 Podpora ohrožené osoby na trhu práce

Jak bylo uvedeno v kapitole Domácí násilí a trh práce a jak vyplývá i z předchozího výzkumu, dopady domácího násilí na osoby ohrožené jsou významné i z hlediska uplatnění na trhu práce. Ohrožené osoby v důsledku fyzických zranění, únavy, psychického vyčerpání a skutečnosti, že jsou pod neustálým stresem, nemohou podávat tak dobré pracovní výkony jako v případě, kdy se nepotýkají s takto velkými rodinnými problémy. Někdy je jim násilnými partnery zamezováno do práce vůbec chodit, aby si nad nimi násilný partner zajistil téměř absolutní kontrolu a zamezil jejich styku s dalšími lidmi.

Klienti intervenčního centra, ať už se jedná o klienty z vykazání nebo klienty, kteří přicházejí nízkoprahově, často nevnímají potíže v pracovní oblasti jako téma, které by bylo potřeba v intervenčním centru řešit. V porovnání s domácím násilím, které zažívají, je to pro ně téma okrajové. Jako pracovníci intervenčního centra ale považujeme za důležité věnovat

se i tomuto tématu (samozřejmě ale až ve chvíli, kdy pomine u klienta/klientky akutní krize, v takové chvíli by ani nebylo možné pracovat na jakékoli změně v pracovní oblasti). Důvody, proč je zaměstnání osoby ohrožené tak důležité, jsou ekonomického i psychologického rázu. Skutečnost, kdy ohrožená osoba nepracuje a nemá tedy svůj vlastní finanční příjem, zvyšuje závislost na násilném partnerovi a snižuje tak šanci na osamostatnění. Stává se tak, že i v případech násilí, které je život ohrožující, zůstávají ohrožené osoby s partnery, protože nemají dostatek finančních prostředků, aby od něj odešly a dokázaly se postarat o sebe a své děti. Z psychologického pohledu je pak zaměstnání prostor, kde může dostávat ohrožená osoba ocenění za vykonanou práci a setkávat se s lidmi, kteří si jí budou vážit a kteří jí budou třeba i ochotní pomoci v těžké životní situaci, ve které se nachází.

Setkáváme se ale také s typem ohrožených osob, které v práci problémy nemají, naopak se ji naučily používat jako určitý únik. Pracují větší množství hodin, než mají ve smlouvě a jsou velmi úspěšné. Práce pro ně představuje bezpečný přístav, kde se nemusí zabývat tím, co se jim děje doma. Často zastávají vysoké pozice a málokdo by hádal, že jsou ve svém soukromém životě osobou ohroženou domácím násilím.

V rámci konzultací tedy dochází nejprve k počátečnímu zmapování, zda má klient/ka práci, jaká je jeho/její pracovní doba a přibližná finanční situace. V případě, že je situace vyhodnocena tak, že ohrožená osoba potřebuje podpořit v oblasti uplatnění na trhu práce, je jí nabídnuto sociálně-právní poradenství ohledně sociálních dávek, na které by mohla dosáhnout (příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc). Je jí vysvětleno, jakým způsobem se o tyto příspěvky žádá. Dále jí jsou podány informace týkající se společného jmění manželů a finančního nastavení péče o dítě, kdy může být přesná částka určena i v rámci předběžného opatření). Zároveň, pokud potřebuje, jsou jí nabídnuty kontakty na azylové domy.

Velká pozornost je věnována podpoře ohrožené osoby v tom, aby si našla (resp. udržela) zaměstnání, kterým si zajistí soběstačnost. Ohrožené osoby, které jsou zvyklé na roli podřízených, se učí rozhodovat samy za sebe, postavit se na vlastní nohy a mít dostatek sebedůvěry, která jim v partnerském vztahu chyběla. Pomoc v intervenčním centru může mít ale i čistě praktickou podobu, ve smyslu pomoci se sepsáním životopisu,

motivačního dopisu, informování o možnostech rekvalifikace, způsobech hledání volných míst nebo nácviku sebe prezentace při výběrovém řízení.

S ohroženou osobou jsou také probírány možnosti, jak o své situaci mluvit se zaměstnavatelem. Ohrožené osoby toto často primárně odmítají, protože se za svoje problémy stydí a nechtějí, aby o nich věděli druzí lidé, natož zaměstnavatel. Na druhou stranu se při naší práci setkáváme spíše s chápavými a podporujícími reakcemi zaměstnavatelů. Ti se v rámci možností snaží ohrožené osobě vyjít vstříc např. úpravou pracovní doby. V souladu s tím, co bylo uvedeno v kapitole o interdisciplinárním přístupu, považujeme zapojení zaměstnavatele do řešení problémů s domácím násilím a stalkingem jako přínosné.

Následující kazuistika o paní Tereze ukazuje, jakým způsobem je problematika domácího násilí neoddelitelně propojena s pracovním životem ohrožených osob.

Kazuistika: Paní Tereza

Dva roky jsme intenzivně pracovali s paní Terezou a jejími třemi dětmi (3, 8 a 10 let). Násilí ve vztahu s manželem bylo velmi závažné, intenzivní a ve všech formách. Bylo směřováno na klientku i přímo na dvě starší děti, nejmladší bylo incidentům přítomné. Ke konci spolupráce s klientkou byla probírána také témata uživení rodiny a setrvání na pracovním trhu.

Klientka na konzultacích se sociální pracovnící opakovaně hovořila o velké časové náročnosti svého zaměstnání. Někdy musela zůstat v práci i 12 hodin denně, domů se tak dostala kolem 21.00. Uvědomovala si, že práci i péči o děti nemůže dlouhodobě zvládat. Pracovní zatížení se začalo projevovat nervozitou, nechutenstvím, podrážděností směrem k dětem. Sociální pracovníce motivovala klientku ke změně zaměstnání, popřípadě ke snížení pracovního úvazku. Na další konzultaci již klientka informovala sociální pracovníci o tom, že se jí podařilo změnit práci. Nadále pracovala pro stejnou firmu, ale externě z domu a k tomu si našla ještě brigádu, takže mohla vhodně skloubit péči o děti i finanční zajištění rodiny.

V roce 2014 již probíhaly pouze kontrolní konzultace dětí s psychologem a klientka využívala převážně sociálně právní poradenství v souvislosti s opatrovnickým soudem. Otec si prostřednictvím svého právníka podal žádost na svěření nejmladší dcery do jeho péče. Po zamítnutí žádosti se otec domáhal víkendového styku s nejmladší dcerou. Nakonec soud rozhodl o asistovaných kontaktech ve Spondea, o. p. s. Otec se však k domluvě na průběhu setkávání s dcerou dosud nedostavil.

8. Práce s dítětem, které bylo/je svědkem domácího násilí

MARTINA KOTKOVÁ

Jak bylo popsáno v kapitole o domácím násilí, tento patologický jev má negativní vliv i na dítě, i když násilí nemusí být namířeno přímo na něj. Dopady násilí se pak manifestují různými způsoby (uzavřenost, agresivita, problémy ve vztazích s vrstevníky, potíže ve škole, tendence k užívání návykových látek, somatické potíže, potíže se spánkem). Tyto projevy jsou někdy primárním důvodem, kvůli kterému se dítě dostane do péče psychologa. Rodiče si o něj dělají starosti nebo si s ním již neví rady, a proto vyhledají odbornou pomoc. Při mapování rodinné situace se pak ukáže, že pocit bezpečného domácího prostředí je vážně narušen probíhajícím násilím. V takových chvílích si rodič často neuvědomuje, že pomoc dítěti je velmi omezená, pokud nedojde ke změně prostředí, ve kterém žije.

Jiným způsobem, jak se děti dostávají do péče psychologa, je, že rodič kvůli domácímu násilí vyhledá péči pro sebe (ať už po vykázaní, nebo nízkoprahově) a během konzultace se objeví téma dětí. Osoba ohrožená domácím násilím si často neuvědomuje, že by mohlo být dítě domácí situací nějakým způsobem ovlivněno. Častým argumentem, kteří pracovníci intervenčního centra slychají, je: „on/ona není našim konfliktům přítomný/á“, „on/ona neví, co se mezi námi děje“. Přestože je traumatizace dítěte rozhodně menší, pokud není přímým svědkem konfliktů, konflikty rodičů vnímá (na vědomé i nevědomé úrovni). Navíc se podle naší zkušenosti často stává, že ohrožený rodič tvrdí, že se dítě konfliktů neúčastní. Když se však vyptáváme více na průběh konkrétních situací, není výjimkou, že se pak v popisu objeví, že to bylo právě dítě, které volalo na policii, šlo pro sousedy a snažilo se tedy situaci řešit za rodiče.

Děti, především dospívající, bývají v některých případech také těmi, kteří podpoří ohroženého rodiče v odchodu od násilného partnera. Toto je pro ohroženého rodiče velmi důležité, protože jeden z hlavních důvodů, který mu v odchodu brání, je snaha o udržení úplné rodiny právě kvůli dětem. Ve chvíli, kdy ale dítě dá pomyslné povolení k tomu od násilného partnera odejít, může to být pro rodiče jednodušší. Je však třeba podotknout, že dítě se zde dostává do role, která mu vývojově,

ani z hlediska vztahu dítě–rodič, nepřísluší. Jedná se o roli poradce, „vrby“ či náhradního partnera, se kterým může rodič sdílet svoje pocity (viz koncept parentifikace v kapitole Domácí násilí). Jiným typem zapojení dítěte do rodičovských sporů je triangulace, kdy je dítě prostředníkem mezi rodiči, vyřizuje jejich vzájemné vzkazy, hledá pro ně řešení či je usmíruje. Skutečnost, jakou roli dítě zastává v rodinném systému, je důležité zmapovat pro vytvoření plánu následné péče o dítě. Pokud psycholog zjistí patologický vzorec zapojení dítěte do konfliktu rodičů, je nutné toto reflektovat rodiči. Rodič je podpořen v tom, aby bylo dítě do konfliktů zatahováno co nejméně a aby neplnilo roli zpovědníka. Práce s dítětem tedy není vlastně jen o práci se samotným dítětem, ale i jeho rodičem.

V následujícím textu bude představen způsob práce s dítětem a jeho rodičem tak, jak se osvědčil v rámci organizace Spondea, o. p. s. Neznamená to však, že by měl být tento způsob považován za jediný vhodný a že by měl být plošně aplikován na všechny děti, které se staly svědky domácího násilí. Smyslem textu je primárně upozornit na zkušenosti získané při práci s těmito dětmi a na rozmanitost různých metod, které je možné použít.

8.1 Proces a metody práce s dítětem

8.1.1 Úvodní setkání

První konzultace začíná zpravidla společným seznámením psychologa, dítěte/děti a rodiče v jedné místnosti. V této fázi jsou věkově adekvátně představena základní pravidla–diskrétnost a možnost říct, že se o daném tématu dítě nechce bavit. Vzhledem k tomu, že ve většině případů má psycholog nějaké informace od rodiče, jak násilí v rodině probíhá a jaké jsou reakce dítěte na něj, zmiňujeme otevřeně obtížnou situaci doma jako důvod návštěvy (s ohledem na věk a zralost dítěte). Zároveň ale opět zdůrazňujeme, že tato skutečnost neznamená, že by dítě muselo mluvit o něčem, co mu není příjemné.

Jako nutné vnímáme použití různých technik k základnímu seznámení a navození atmosféry spolupráce. Jako užitečné se jeví dát dítěti i rodiči prostor pro to říct, jak se v daný den mají. Pro děti je zábavné ukazovat

svoji náladu pomocí „teploměru nálady“, kdy rukou ukazují, jak dobře či špatně se právě mají. Čím níže je ruka, tím horší je den, čím výše, tím je den a nálada lepší. Pak následuje slovní popsání toho, jak se jednotliví členové rodiny mají. Tuto aktivitu mají rády děti především do středního školního věku. Jiným způsobem, jak si společně ukázat náladu, je vyjádřit ji svojí mimikou nebo pozicí těla. Všichni pak mohou vzájemně hádat, co daná pozice či výraz vyjadřuje. Tyto aktivity mají společný cíl – vzájemně se na sebe naladit. Zároveň se už v tuto chvíli začínají objevovat důležitá témata.

Na začátku jedné konzultace ukázali matka a nejstarší syn (12 let) při použití teploměru nálady ruku téměř úplně dole nad zemí. Když matka mluvila o důvodu, objevilo se téma aktuálního konfliktu se synem. Konflikt vznikl kvůli telefonování a psaní si SMS zpráv syna s násilným partnerem. Ten se vyptával na to, co matka dělá a s kým se stýká. Nastavení kontaktu syna s matčiným bývalým partnerem se pak stalo hlavním tématem konzultace. Pozornost byla věnována tomu, zda se syn může podle přání matky stýkat s matčiným bývalým partnerem, a ujasnění si toho, co si matka nepřeje, aby o ní syn sděloval. Byly probírány možnosti, jakým způsobem může syn reagovat, pokud by se na to matčin bývalý partner ptal.

Každé dítě, které přichází do konzultovny psychologa, má jiné očekávání od toho, co se bude dít. Tato očekávání jsou z velké části založená na tom, jaké informace získaly děti od rodiče, ze svého okolí i z médií. Především u dospívajících je tak možné setkat se s určitým studem, který je s návštěvou psychologa spojený. Tento stud plyne především z pocitu „já jsem blázen, když musím jít za psychologem“. Zároveň se také často setkáváme s tím, že není vnímán rozdíl mezi psychologem, psychiatrem či terapeutem. Úvodní setkání tedy slouží primárně k navázání vztahu s psychologem, součástí tohoto procesu je zmapování očekávání a případných obav z psychologické práce.

Během úvodního setkání psycholog zmapuje to, co má dítě rádo, jaké má záliby, jaké činnosti rádo dělá. Tuto znalost je pak možné využít při následné práci s dítětem.

8.1.2 Následná setkání

Práce s dítětem, které se stalo svědkem domácího násilí, není svojí formou odlišná od standardní psychologické práce s dětmi. Úvod konzultace připomíná spíše popovídání s kamarádem nebo učitelem. Jako základní vnímáme upřímný zájem o dítě a o to, co vypráví. Psycholog nevystupuje v roli autority, která by se měla poslouchat, ale spíše v roli zvědavého průvodce. Pokládá otázky, které mohou být trochu nezvyklé. Prostřednictvím odpovídání na tyto otázky může dojít k lepšímu pochopení situace dítětem, a tím i postupné adaptaci na tuto situaci. Velká část psychologické práce je o poskytnutí bezpečného prostoru pro ventilaci emocí. Psycholog může být zároveň pro děti někým, komu je jednodušší říci, co se děje doma. Psychologovi je možné říci, co dětem chybí a co se jim třeba nelíbí na chování rodičů. Stejně tak mohou rodiče otevřeně mluvit o svých nejistotách v péči o dítě a jeho výchově.

Z perspektivy systemického přístupu je pak důležité pracovat nejen s jednotlivými členy rodiny, ale s celou rodinou zároveň. V naší praxi kombinujeme oba tyto způsoby. Domníváme se, že jak dítě, tak rodič potřebují určitý čas pro individuální konzultace, na které pak navazuje práce společná. Jako ideální model se jeví, pokud může rodič konzultovat s jedním psychologem a dítě s jiným. Společných setkání se pak účastní rodina a dva psychologové. Tento model má hlavní výhodu v tom, že každý člen má „svoji osobu“ a nemusí se obávat případného prořeknutí tajných informací. Tento způsob je ale výhodný i pro psychologa, který má jasno v tom, kdo mu informace poskytl. Ze spolupráce ve dvojici pak mohou čerpat, jak odborníci, tak samozřejmě i klienti. Nedá se však jednoznačně říci, že by měl proběhnout určitý počet setkání individuálních, na které navážou setkání společná. V některých případech volíme i kombinaci, např. 30 minut individuální konzultace, 30 minut konzultace společná. Rozhodnutí, jak budou konzultace probíhat, závisí z části na přání klientů (především dětí), primárně ale na odborném uvážení psychologů.

8.1.3 Metody používané při práci s dětmi a jejich rodinami

Stejně jako není možné dát univerzální doporučení, kolik setkání by mělo proběhnout a jakou by měly mít strukturu, není možné napsat seznam

metod a technik, které by byly vhodné pro každé dítě. Jak již bylo zmíněno, podle naší zkušenosti je nejlepší nechat se dítětem do jisté míry vést a využít pro psychologickou práci jeho záliby. To znamená, pokud dítě rádo kreslí, je možné použít různé projektivní kresebné techniky (např. kresba začarované rodiny). Stejným způsobem je možné využívat jiné materiály – hlinu, plastelínu, písek, stavebnici. Osvědčuje se mít dostatečné vybavení v podobě plyšových hraček, postaviček (ideálně tak, aby byly k dispozici všichni členové rodiny), aut či figurek zvířátek. Především u dětí, které byly svědky domácího násilí, je užitečné mít i zvířata, která jsou svou povahovou agresivní (př. krokodýl, žralok, dinosaurus). Předškolní děti a děti mladšího školního věku nadšeně používají prstová zvířátka. U některých dětí je zase katalyzátorem, když něco vyrábějí (např. míček z balónků a mouky, postavičky na špejli atd.). Pro starší je možné použít i různé společenské hry. Jako velmi užitečné se jeví karty ze společenské hry Dixit. Obrázkové karty v sobě totiž mají velký projektivní potenciál.

Kromě těchto nespécifických her a pomůcek, které se dají použít při jakékoli psychologické práci s dětmi nezávisle na tématu potíží, existují i metody či materiály, které jsou přesně určeny pro problematiku domácího násilí. Jednou z těchto metod je kniha s názvem *Zelený chameleon Kamil*. Kniha je určena pro děti předškolního a mladšího školního věku. V knize je srozumitelnou formou popsán příběh malého chameleona Kamila, jehož rodiče se velmi intenzivně hádají. Hádky narostou do takové míry, že je rozchod rodičů nevyhnutelný. Knížka popisuje pocity malého chameleona při hádkách rodičů, při následné změně bydliště i při rozdílných požadavcích rodičů. Chameleon si hledá vlastní cestu, jak porozumět tomu, co se dělo mezi rodiči, a zároveň je pro něj důležité, aby v hádkách rodičů neztratil sám sebe. Symbolika barev a toho, že se chameleon zbarvuje podle toho, zda je s matkou nebo otcem, je názorná a dětem velmi srozumitelná. V příběhu chameleona se mohou děti najít a společně s ním sdílet svoje starosti. Zároveň se mohou inspirovat tím, jak chameleon svoji situaci řeší. V příběhu je také důležitá role dospělého chameleona, který Kamilovi pomáhá se s rodinnou situací vyrovnat. Tento průvodce reprezentuje v reálu psychologa, který dítě obtížnou situaci provází.

Po několika setkáních se sedmiletým Honzíkem a osmiletou Aničkou se podařilo dobře navázat vztah s psychologkou a i téma domácího násilí a konfliktů mezi rodiči bylo již zmíněno. Zároveň bylo zřejmé, že ve vztahu s matkou jsou určité bariéry. S dětmi byl použit příběh chameleona Kamila. Kamil popisuje svůj hněv vůči oběma rodičům. S dětmi jsme proto mapovali, jak to mají oni. Anička se ztotožnila s pocity strachu a naštvání, které chameleon prožíval. I Honzík se přidal. Společně pak vyprávěli o tom, jak při jednom incidentu matka vyběhla z domu, aby utekla před násilným partnerem. Děti však nechala doma. Anička velmi sugestivně popisovala, jak naboso v zimě vyběhla za matkou a volala na ni, ať se vrátí. Ta však přišla domů až druhý den. Obě děti popisovaly naštvání na matku, že je tam nechala, a zároveň i strach o ni.

Další část konzultace probíhala po uvážení psychologky společně. Honzík s Aničkou převyprávěli matce příběh, který právě slyšeli. I před matkou padla otázka ohledně vzteku na rodiče. Anička matce popsala svůj vztek, když tenkrát odešla. Matka si až v tuto chvíli uvědomila, jaké to asi bylo pro její děti. Zároveň je ujistila, že je tenkrát neopustila kvůli tomu, že by je neměla ráda, ale že si byla jistá tím, že otec (manžel klientky) jim neublíží. Potřebovala zachránit sama sebe.

Velmi podobně jako v příběhu chameleona jsou zobrazeny hádky rodičů a pocity dítěte v příběhu Měsíční domek z knihy *Příběhy, které léčí*. Zde jsou všichni členové rodiny zobrazeni jako různé přírodní živly (př. víchř, bouřka). Příběh je napsán tak, že jsou děti vtaženy do děje. Přírozené vlastnosti těchto živlů jsou dětem opět velmi jasně srozumitelné. Příběh tak pomáhá dětem vyrovnávat se s tím, co samy prožívají.

Jako velká pomoc může být při práci s dětmi i pracovní sešit *Povídání o domácím násilí*. Pracovní sešit je koncipovaný jako jednotlivé po sobě jdoucí aktivity, jejichž hlavním cílem je podpořit komunikaci osob ohrožených domácím násilím s jejich dětmi. Kniha vychází z klinické praxe, kdy se ukazuje, že rodiče neví, jak s dětmi o probíhajícím násilí mluvit. Proto jsou k dispozici listy s fotografiemi, nad kterými mohou děti se svými rodiči diskutovat. Každá lekce pak obsahuje i úkoly, které mohou děti s rodiči plnit dohromady i zvlášť. Počáteční aktivity se dotýkají bezpečných témat (např. jaké je dítě, jaká je matka; pěkné společné zážitky; co nám dělá radost), postupně se však objevují i témata spojená s domácím násilím. Za zmínku určitě stojí aktivita, která se nazývá osmisměrka s pocity. Děti s dospívající hledají ve směsi písmen slova jako při standardní osmisměrce. Ukrytá slova jsou však pouze

pocity. Když dítě nebo rodič slovo najde, reflektuje, zda dnes prožívá tento pocit. Je však možné zamýšlet se i nad minulými zážitky spojenými s danými pocity. Jak je vidět i na příkladu osmisměrky, různé aktivity jsou užitečné především jako prvotní strukturovaný impuls, od kterého je možné se kdykoli odklonit k jiným potřebným tématům. V další části textu budou blíže představena právě tato témata.

Témata, která se při práci s dětmi, které byly svědky domácího násilí, objevují nejčastěji, jsou:

- **Hádky rodičů, násilné incidenty:** Děti mluví o tom, čeho byly svědky. Nezřídka velmi detailně a naturalisticky popisují fyzické násilí i verbální ponižování a nadávání, které viděly a slyšely u svých rodičů. V rámci psychologické práce je proto velký důraz kladen na možnost ventilace emocí, které jsou s těmito zážitky spojené. Některé děti prožívají spíše bezmocnost a prostřednictvím hry mohou prožít určitý pocit kontroly a vlastní účinnosti, což je pro ně korektivní zkušenost. U jiných dětí zase převládá smutek nebo agrese. Není tak výjimkou, že se během konzultace odehrávají formou hry i intenzivní bitvy, ve kterých mohou děti ventilovat svůj hněv v bezpečném prostředí.

Tříletý Martínek popisuje, jak „táta mámu škrtil, kopal do ní. Křičel na ni. Ona brečela. Táta ji pořád držel pod krkem.“ Zároveň scénu, které byl svědkem, předvádí na plyšovém medvědovi.

- **Strach o ohroženého rodiče:** Téma strachu o ohroženého rodiče je jedním z nejčastějších témat, které se při konzultacích objevuje, a to jak při rozhovorech, tak při spontánní hře. Pocit strachu velmi úzce souvisí s nedostatkem pocitu bezpečí, který se při hře nebo v dětské kresbě projevuje zvýrazněnou potřebou hranic a bezpečí, např. při stavění stavebnice děti staví extrémně silné zdi (viz kazuistika Kristýnka). Klienti intervenčního centra často hodnotí, že po násilných incidentech mají děti tendenci se více ptát, kam právě jdou, kdy se vrátí a co přesně budou dělat. Děti vyžadují i bližší fyzický kontakt, např. se chodí častěji mazlit, chtějí být v neustálé blízkosti ohroženého rodiče a mít tak vlastně kontrolu nad jeho bezpečností.

Do intervenčního centra přišel otec Denisky (6 let) a Tomáše (9 let). Matka dětí směřovala svoji verbální i fyzickou agresi na otce, občas křičela i na děti. Po posledním výraznějším incidentu si otec všiml, že obě děti mají najednou problémy se separací od něj. V minulosti neměly potíže být s jinými lidmi, teď ale vyžadují otcovu neustálou přítomnost. Pokud není přítomen fyzicky, několikrát denně mu telefonují a ptají se, co dělá, kdy se vrátí a jestli je v pořádku.

- **Naštvaní na násilného rodiče a strach z něj:** I když není násilí namířeno přímo na dítě, dítě může mít z násilné osoby strach. Někdy se stává, že dítě chce ohroženého rodiče chránit a je tak ublíženo i jemu. V jiných případech je vztek a agrese směřována i na dítě, např. slovní komentáře typu „jsi stejně blbá jako tvoje matka“, „už nikdy tě nechci vidět“, „stejně skončíš v děčáku“. Tyto věty si děti často pamatují doslovně a velmi negativně ovlivňují dětské sebepojetí a pociťovanou vlastní hodnotu.

Pětiletý Kristýnec řekl otec při jednom ze svých afektů: „Máma, ty i ten pes – vy všichni jste blbí.“ Kristýnka se k tomuto výroku ve vzpomínkách vracela (více viz kazuistika Kristýnka).

- **Nejistota ohledně budoucnosti rodiny:** Častým tématem, o kterém s rodiči dětí mluvíme, je, jakým způsobem s dětmi komunikovat o budoucnosti rodiny. Rodiče často neví, co dětem říci, protože někdy ani oni sami neví, jak bude situace vypadat. Volí pak řešení raději neříci nic než něco, co není pravda. V dětech však toto mlčení vzbuzuje velké množství otázek. Tím, že na ně nedostává odpovědi, prohlubuje se i pociťovaná nejistota. Doporučení, které od nás rodiče dostávají, zní, aby dítěti nelhali, ale věkově přijatelnou formou mu pravdivě popsali, jaká situace je.

Devítiletý Marek nevěděl, co znamenalo, když do bytu přišla policie a odvedla jeho tátu. Ten se pak doma vůbec neukázal. Marek měl zároveň strach, že se táta vrátí a bude zase na všechny křičet, zároveň mu ale chyběla zábava, která s tátou někdy byla. Když se ptal matky na to, kdy se táta vrátí, řekla mu, že je na služební cestě a že neví, kdy bude zpět.

- **Dítě mezi rodiči:** Ať už se jedná o jakýkoli spor mezi rodiči nebo o problematiku domácího násilí, dítě se často ocitá na pomyslné ose mezi rodiči. Buď je jeho úkolem vyřizovat vzájemné vzkazy a je

zhruba uprostřed, ale také může být na straně jednoho z rodičů. Jeho role pak může být role důvěrníka, opory, nebo dokonce jakéhosi aktivizátora, který ohroženému rodiči dodává odhodlání situaci řešit. V případě rozchodu jsou pak mezi rodiči často velmi silné negativní emoce, které rodiče občas sdílí se svými dětmi. Děti pak poslouchají, „jak je táta hrozný“ nebo „že je máma hysterka“ apod. V některých případech mohou být negativní informace o druhém rodiči sdělovány za přispění manipulace tak zručně, že dítě naprosto změní vztah k tomuto rodiči. Výsledkem může být až syndrom zavrženého rodiče, kdy dítě zcela nekriticky přijímá všechny informace, které od manipulujícího rodiče dostává. V klinické praxi je možné setkat se s devalvováním druhého rodiče jak u osob ohrožených, tak u osob násilných.

Dvanáctiletý Adam mluví o odchodu své matky od násilného manžela, otce Adama, takto: „Opustila nás a odešla od nás k jednomu ze svých milenců.“ „Vzali bychom ji zpátky domů, kdyby se nám omluvila za všechno, co udělala.“

Desetiletá Tereška popisuje, jak se nerada s mamkou baví o tátovi. Ten má teď na půl roku zákaz vstupu do jejich domu a také nesmí vyhledávat kontakt s matkou. Když mapujeme, proč je pro Terešku obtížné s mamkou mluvit, ukazuje se zajímavá věc – matka se svými otázkami nevědomě snaží mít dceru pouze na své straně. Pokládá otázky typu: „Máš ještě ráda tátu nebo už ne?“ Tereška nevnímá jinou možnost odpovědi než popření náklonnosti k otci.

- **Rozpad rodiny, nečastý, nebo dokonce žádný styk s rodičem, který se násilí dopouštěl:** Pokud se ohrožený rodič rozhodne odejít od násilného partnera, pro dítě to znamená, že se musí adaptovat na tuto změnu. Dříve bylo zvyklé na to, že mělo oba rodiče u sebe a najednou jeden z nich zmizí z jeho života. Toto vzbuzuje otázky. Pokud dítě nedostane odpovědi, může zvláště u mladších dětí dojít k sebeobviňování se za rozpad rodiny.

Desetiletá Verča se podle slov matky po odchodu násilného otce hodně uzavřela do sebe. Nemá chuť být s kamarádkami jako dříve. Místo toho se teď hodně věnuje učení a každá horší známka je u ní spojená se silným pláčem. Při konzultaci s Verčou zjišťujeme, že má Verča pocit, že hádky

rodičů byly způsobené jejím horším prospěchem. Chce mít proto samé jedničky, aby se rodiče zase dali dohromady a už se nehádali.

- **Reakce okolí** (Především s dospívajícími a dětmi školního věku se zpravidla objevuje téma, jak mluvit o tom, co se děje/dělo doma, s kamarády nebo ve škole. Děti se stydí za to, co se mezi rodiči odehrává. Některé o tom potřebují mluvit, jiné naopak střeží svoje soukromí a nerady odpovídají na otázky týkající se domova. Na základě zkušenosti z poradenské praxe vnímáme jako velmi důležité, aby nebyly děti tlačeny do toho mluvit o sobě, když nechtějí, a to ani psychologem, ani dalšími osobami.

Během konzultací se třináctiletou Evou bylo zjištěno, že se její třídní učitelka zná s jejím otcem, který se dopouštěl domácího násilí na své manželce, matce Evy. Tato učitelka pravidelně oslovovala Evu o přestávkách a vyprávěla jí o tom, jak se otcí po policejním vykázání a následném předběžném opatření daří špatně, že si musel vzít půjčku apod., a jak by mu měli všichni odpustit. Eva na tyto informace nereagovala, ale často o nich pak dlouho přemýšlela. Situace vyeskalovala ve chvíli, kdy třídní učitelka nutila Evu mluvit během rodinné výchovy před celou třídou o tom, co se u nich doma právě děje. Psychologická práce se v této fázi proto zaměřovala především na to, aby se Eva naučila udržet si svoje soukromí a uměla asertivně reagovat na zvědavé otázky okolí.

Čtrnáctiletý Ondra se poprvé objevil v intevenčním centru poté, co se zjistilo, že byl čtyři dny za školou. Matka v té době již řešila velmi vážné domácí násilí a byla ve špatném psychickém stavu. Ondrovo záškoláctví považovala za další břemeno, které musí nést. Zároveň mluvila o Ondrově sobectví, když ji v této situaci přiděluje další starosti. Hned poté, co matka opustila konzultovnu a psychologka zůstala s Ondrou sama, bylo zřejmé, jak je celá situace pro Ondru těžká. Seděl stažený, třásl se mu ruce a měl pláč na krajíčku. Otevřeně bylo řečeno, že psychologka o záškoláctví ví, ale byl dán prostor pro to mluvit i o jiných věcech. Hovor se zpočátku soustředil na kroužky a spolužáky, nevyhnutelně se však objevilo téma toho, co vedlo Ondru k tomu nejít do školy. Ondra začal pomalu mluvit o situaci doma mezi rodiči. Ačkoli konflikty mezi rodiči intenzivně vnímal, v současné chvíli pro něj byly primární důsledky, které s sebou přineslo matčino rozhodnutí od partnera odejít. Vzhledem k tomu, že byt, kde celá rodina bydlela, byl ve vlastnictví otce, Ondra měl obrovský strach, že se z něj a matky stanou bezdomovci. Tento strach se navíc spojil se studem poté, co matka v okolí Ondrovy školy vyvěsila plakátky s informací o tom, že hledá byt. Na plakátu bylo uvedeno její jméno. Ondra měl představu, že si všichni spolužáci všimnou plakátů a začnou se ho

vyptávat na situaci doma. Zároveň se bál, že skutečně skončí na ulici. O svých obavách s matkou nemluvil, protože vnímal, že ona je na pokrajích psychických i fyzických sil, a nechtěl ji více zatěžovat.

8.1.4 Ukončování spolupráce

Ukončení spolupráce je možné doporučit v případech, kdy se podaří redukovat či odstranit potíže, kvůli kterým začalo dítě s psychologem pracovat. Nejedná se však o pouhou odbornou pomoc, která stojí za změnou k lepšímu. Jednoznačně zde často hraje roli i změna rodinné situace (např. rozchod rodičů, kdy dítě již není konfliktům přítomné) a způsob, jakým sám rodič s dítětem o tom, co se stalo a děje, komunikuje a jakým způsobem reaguje na potřeby dítěte. Je nezbytné, aby v průběhu celé spolupráce bylo průběžně hodnoceno, k jaké změně dochází a jaký bude zhruba plán budoucí spolupráce. Nemělo by dojít k situaci, kdy bude návrh na ukončení spolupráce s psychologem vnímán jako předčasný, nebo dokonce jako nějaká forma odmítnutí. Někdy se může stát, že dítě nebo i rodič vnímá konzultace s psychologem jako určitou jistotu. Představa ukončení spolupráce pak může vzbudit obavy. Práci psychologa je proto podporovat důvěru klientů sama v sebe. Zároveň však ponecháváme možnost obrátit se na intervenční centrum, pokud by klient cítil potřebu.

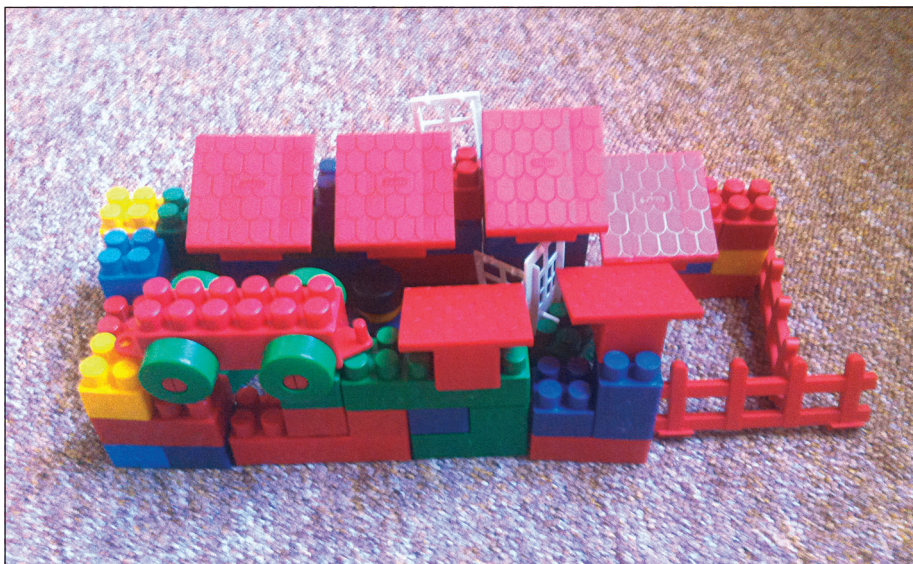
Osvědčené techniky pro rozloučení poskytuje opět pracovní sešit Povídání si o domácím násilí. Dítě, rodič i psycholog se mohou vzájemně rozloučit za pomoci obrázku mobilního telefonu, do kterého si napíšíou vzkazy. Na stejném principu je založeno i psaní si přání a vzkazů do obrázku květiny. Jiným způsobem může být vyrábění loděk z papíru – jedna negativní, která „odváží“ všechny nepříjemné pocity a zkušenosti, které jsou na ní napsané. Druhá pozitivní, do které si děti i rodič napíšíou nebo nakreslí to, co si přejí do budoucnosti. Negativní lodičku nechávají v kanceláři psychologa, pozitivní si odnášejí domů. Symbolicky je tak znázorněno, čeho se klientům podařilo za dobu trvání spolupráce s psychologem zbavit a co si naopak odnášejí do dalšího života.

Kazuistika Kristýnka

S paní Ivanou a její dcerou Kristýnkou, které bylo 5 let, jsme se poprvé setkali v březnu roku 2014. Do péče intervenčního centra se dostaly poté, co došlo k vykázaní násilného manžela, a paní Iva-

na byla rozhodnutá, že chce partnerský vztah ukončit a podat návrh na rozvod. Násilné chování manžela se objevovalo především pod vlivem drog, kdy manžel míval utkvělé představy, že ho paní Ivana podvádí, natáčí pornografií apod. Z tohoto důvodu dokonce v bytě nainstaloval kamery, aby měl přehled o tom, co manželka dělá. Ve vztahu se také objevovalo vyhrožování matčinou i dceřinou smrtí, nadávání a ponižování. Když klientka oznámila manželovi, že se chce rozvést, začal ničit všechny věci v bytě. Následně byl odsouzen k podmínečnému trestu odnětí svobody na jeden rok, s dvouletou podmínkou. Tomuto incidentu nebyla Kristýnka přítomná, ale viděla nepořádek, který v bytě zůstal. Poslední incident se odehrál na konci března, kdy manžel přišel k bytu a chtěl se do něj za pomoci výhrůžek a křiku dostat. Paní Ivana ho do bytu nepustila a zavolala Policii ČR, která manžela odvezla. Kristýnka byla tou dobou doma, ale netušila, že se jedná o otce. Matka jí sdělila, že to byl „nějaký zlý pán“. Následující dny Kristýnka ve školce proplakala. Impulzem pro vyhledání odborné pomoci bylo, že Kristýnka měla od posledního incidentu velké potíže se spánkem, často se budila kvůli nočním můrám, křičela a plakala ze spaní.

Při první konzultaci Kristýnka bez problémů navazovala kontakt. Zaujal ji vláček, ve kterém byli panáčky, kteří se podle ní neměli dobře, protože jim někdo zničil jejich domov. Jako další hračku si vybrala auto s panáčkem, kterého popsala jako zlého pána. Postavila domek a dávala si velmi záležet na tom, aby se do něj nikdo nedostal – stavěla masivní zdi. Občas se objevilo zvenčí nebezpečí, které Kristýnka minimalizovala tím, že postavila tlustší zeď domu (viz obrázek). V závěru se jí podařilo postavit tak bytelnou zeď, že už se v domě cítili panáčky bezpečně.

Na další setkání přišla klientka s tím, že Kristýnka již nepláče, ale noční můry se stále objevují. Po nemoci začala Kristýnka odmítat chodit do školky a i v jiných situacích si matka všimla, že se obtížně adaptuje na separaci od matky. Při konzultaci s Kristýnkou jsme si nejprve hrály se stavebnicí a stavěly bezpečný domov. Pak si Kristýnka vzala plyšového medvídka a spontánně řekla, že špatně spí. Společně jsme se ho snažili uložit, on se ale vždy s křikem probudil. Kristýnka hru velmi intenzivně prožívala a hodně křičela, když hrála medvídka, který má špatné sny. Povídali jsme si o tom, proč se medvídek neustále budí. Podle Kristýnky mu ubližuje zlý pán. Společně jsme proto zlému pánovi domlouvali a snažili se pomoci medvídkovi v tom, aby spal celou noc (přikrýváme ho, hladíme ho, vyprávíme pohádku na dobrou noc). Medvídek se ale mnohokrát s křikem probudil. Nakonec Kristýnka pomůže medvědovi tak, že zlého pána vyhodí z místnosti. Medvídek pak poprvé spí klidně celou noc.

Na další konzultaci paní Ivana oznamuje, že problémy se spánkem téměř vymizely a že se Kristýnka probouzí jen výjimečně. Poslední dobou se ale ptá na otce, stýská se jí a nerozumí tomu, proč s nimi není. Vzpomíná si, jak jí táta řekl, že ona, matka i jejich pes jsou blbí. Vypráví o tom, jak „byl táta na mamku zlej“. Během konzultace pak Kristýnka kreslí rodinu mráčeků, kde je jeden z rodičů občas naštvaný a hází kolem sebe blesky. I při hraní s figurkami se často objevuje téma úplné rodiny. Toto téma se objevuje i v rámci dalších konzultací. Občas se v kresbách vyskytuje pán za mřížemi, který býval dříve zlý. Teď už je zase hodný, a proto mu Kristýnka odemyká, aby mohl jít na svobodu.

Přestože matka kontaktu dcery s otcem nebrání, on nemá zájem a neviděl ji již několik měsíců. Zároveň je otec pravděpodobně stíhán za majetkovou trestnou činnost. Povídáme si s Kristýnkou o tom, jak se cítí děti, které se nevidají s tatínky, a o tom, co mohou dělat, když jsou smutné a stýská se jim. Kristýnka říká, že jí nejvíce pomáhá, když jde za mamkou a pomazlí se s ní. Od paní Iwany se pak dozvídám, že Kristýnka se na tátu ptá méně a méně, ale že si všimla toho, že je poslední dobou mnohem raději ve společnosti mužů (dědečka, strýce), než tomu bylo v minulosti.

9. Práce s násilnou osobou:

Program pro osoby nezvládající agresi ve vztazích

ZDENĚK TRÁVNÍČEK, JAKUB ŘEZNÍČEK

Touha ovládat a kontrolovat, jakož i nenávisť a v ní kořenící agrese jsou jedny z přirozených komponent lidské psychiky, bez ohledu na pohlaví a věk. Jedním z mnoha důsledků ztráty kontroly nad těmito patologickými komponenty, které sytí lidské prožívání, je jejich manifestace v podobě fyzického, psychického, sexuálního či ekonomického násilí mezi blízkými osobami žijícími společně v jedné domácnosti odehrávající se zpravidla mimo kontrolu společnosti. Tyto projevy agrese a patologického zacházení s mocí – kdy zároveň platí, že intenzita násilných incidentů se stupňuje a role násilné a ohrožené osoby se nemění – jsou označovány jako domácí násilí (více viz kapitola Základní informace o domácím násilí).

Spondea, o. p. s. poskytuje služby osobám ohroženým domácím násilím již řadu let, od roku 2007 pak v rámci sociální služby intervenční centrum. Tato služba je od počátku určena všem osobám bez rozdílu věku a pohlaví, mužům, ženám, dětem i seniorům, kteří byli vystaveni nebo byli svědky domácího násilí. Stejně tak z dlouholeté zkušenosti Spondea, o. p. s. vyplývá, že domácího násilí se dopouštějí nejenom muži, ale také ženy, že se nevyskytuje pouze v partnerském vztahu dospělých osob, ale že je směřováno také na děti, na seniory a lidi s handicapem. Domácí násilí se odehrává nejenom v partnerských vztazích, ale páchají ho také rodiče na svých dětech, dospělé děti na svých rodičích, dospělá vnoučata na svých prarodičích... Nicméně je skutečností, že převážnou část těch osob, které se dopouštějí domácího násilí, tvoří muži, a to nejčastěji ve vztahu manžel–manželka nebo druh–družka. Domácí násilí je však pácháno také na mužích, často se však jedná o seniory. Muži jako ohrožené osoby tvoří maximálně 14 % z celkového počtu klientů intervenčního centra.

Jak již bylo uvedeno v kapitole o systémovém pohledu na rodinu, domácí násilí se dotýká fungování celé rodiny a je tedy třeba přistupovat k řešení této situace komplexně. Proto je ze zákona považován za osobu ohroženou kdokoliv, kdo s obětí domácího násilí žije. Podpora by tedy

měla být směřována nejenom k osobám přímo vystaveným domácímu násilí, ale například i dětem, které jsou jeho svědky, popř. dalším příbuzným či blízkým osobám žijícím v takové domácnosti. V rámci intervenčního centra se pak dostává ohroženým osobám a jejich blízkým služeb psychologického, sociálního a právního poradenství.

Součástí rodinného systému je zpravidla i osoba, která se domácího násilí dopouští, která však nepatří do cílové skupiny intervenčního centra a se kterou Zákon o sociálních službách nepočítá. Tato osoba ale buď dále zůstává v domácnosti, pokud např. partneri nechťejí vztah ukončit (může se rovněž jednat o mezigenerační domácí násilí), nebo, i když společnou domácnost opouští, je pravděpodobné, že v dalším vztahu či rodině může ve svém patologickém chování pokračovat. Proto v rámci Spondea, o. p. s. vznikl tým pracovníků, kteří začali poskytovat službu i těm, kteří jsou označováni v rámci intervenčního centra jako násilné osoby. Vznikl tak program pro osoby, které nevládají svou agresi vůči druhým lidem ve společné domácnosti. Protože však slovo „násilná osoba“ není úplně relevantní pro všechny klienty, kteří program využili nebo využívají, bylo zvoleno přijatelnější a výstižnější označení „osoba nevládající agresi“ (ONA). Tento termín lépe vystihuje skutečnost, že zavrženíhodná není ta osoba, která je agresivní, nýbrž samotné agresivní chování. Problém nespočívá v tom, že je někdo „násilník“, ale v tom, že nemá pod kontrolou svoji agresi, která má velmi patologickou a společensky nepřijatelnou podobu.

9.1 Principy práce s osobami nevládajícími agresi ve vztazích

Od roku 2013 je služba pro osoby nevládající agresi ve Spondea, o. p. s. realizována ve formě individuálních programů, tedy v podobě individuálních osobních konzultací. Délka programu je nastavena na patnáct šedesátiminutových konzultací, tedy program je realizován v rozsahu cca tří měsíců při doporučené frekvenci setkávání jedenkrát za týden. Program je určený mužům i ženám, kteří se dopustili násilí na svých blízkých osobách (partnerky/partneři, děti, rodiče, prarodiče...) a je vhodný jak pro ty, kteří se přihlásili dobrovolně, tak pro ty, kteří tak učinili na základě doporučení instituce (např. soudu, Policie ČR, OSPOD nebo PMS ČR). Program však není náhradou programů pro léčbu sexuálních

deviací, závislostí na návykových látkách a nejedná se o dlouhodobou psychoterapii. Program pro osoby nezvládající agresi je založen na následujících principech:

1. Zastavení násilí a zajištění bezpečí ohrožených osob.
2. Osoba nezvládající agresi je zodpovědná za své chování.
3. V rámci práce s osobou nezvládající agresi může dojít ke změně, pokud intenzivně zvažuje své chování.
4. Práce s osobou nezvládající agresi by neměla být izolovaná, měla by probíhat v rámci interdisciplinární spolupráce.

Násilí je nepřijatelné a zavrženíhodné, protože ubližuje, zraňuje a ničí druhé lidi. Při podpoře osob, které žijí v rodině s výskytem domácího násilí je třeba co nejdříve zajistit bezpečí ohroženým osobám a zabránit dalšímu násilí. Násilí je nepřijatelné a musí být postihováno. A to i včetně uplatnění institutu vykázání nebo vzetí do vazby a případnému odsouzení k výkonu trestu odnětím svobody.

Osoba, která nezvládá svoji agresi, nese plně důsledky za svoje chování, a je pouze na ní, zda se rozhodne pro změnu. Přestože z dosavadní zkušenosti spolupráce s klienty v rámci programu pro osoby nezvládající agresi ve Spondea, o. p. s. vyplývá, že v mnoha případech nelze situaci domácího násilí nazírat pouze jednostranně, tedy černobíle ve smyslu „za všechno může ten, který se násilí dopouští a všichni ostatní jsou v tom nevinné“, nelze agresivní chování omlouvat a marginalizovat. Např. skutečnost, že osoba páchající násilí byla v dětství sama svědkem nebo přímo vystavena domácímu násilí, není důvodem pro odnímání její zodpovědnosti za její aktuální patologické chování. Na druhou stranu to není a priori důvod pro její zavržení, sociální stigmatizaci a izolaci. Citlivé a vyvážené vnímání kontextu, ve kterém se domácí násilí odehrává, včetně životní anamnézy jeho aktérů, je důležitým předpokladem pro jeho účinné řešení. Výsledkem pak může být pro aktéry násilí v indikovaných případech nabídka programu zvládnání agrese.

Z výše uvedeného vyplývá nutná podmínka pro změnu u osoby nezvládající agresi, kterou je náhled na své patologické chování a rozhodnutí s tím začít něco dělat. Toto je přímo podmíněno přijetím zodpovědnosti za své chování. A to i v případě, že k tomuto náhledu

dojde až v průběhu spolupráce. Ze strany osoby nezvládající agresi je tedy důležité pochopit, že agresivní chování není přijatelné, že je nutné přijmout za toto chování zodpovědnost a rozhodnout se to změnit.

9.2 Individuální program pro osoby nezvládající agresi ve vztazích

Program je cílen na eliminaci násilného chování a na dovedné zvládnání konfliktů v každodenním životě. Pro dosažení těchto cílů jsou v rámci programu vytvářeny podmínky pro přijetí zodpovědnosti za páchané násilí, osvojení si jiných nástrojů zvládnání konfliktů, rozvíjení empatie do situace ohrožených osob a schopnost zvládat vztahy s blízkými osobami. Jak již bylo uvedeno výše, klíčovou podmínkou pro změnu v životě osoby nezvládající agresi je získání náhledu na vlastní chování a přijetí odpovědnosti za toto chování. Přičemž motivace klienta se může v průběhu spolupráce proměňovat, jinými slovy, nutnou podmínkou vstupu do programu nemusí být vždy klientova motivace změnit svoje násilné chování. Toto může být skryto za jiné očekávání a cíle, např.: „Abych mohl vidět děti, měl bych se změnit.“, „Aby se mnou partnerka zůstala, nastoupím do programu.“ Z výše uvedeného tedy vyplývá, že není kontraproduktivní doporučovat klientům program jako součást alternativního trestu. Z naší spolupráce s Probační a mediační službou ČR středisko Brno je zřejmé, že jeho pracovníci s tímto počítají, klientům program představují a nabízejí a posléze navrhují státnímu zástupci doporučit program jako součást trestu. Samotný individuální program má pak několik nosných bodů:

1. Zvládnutí agresivního chování (verbální, fyzické)
 - Práce na zachycení energie hněvu např. pomoci tělesného zakotvení, mapování situací vyvolávajících hněv, reflexe klientovy frustrační tolerance apod.
2. Zvládnání prožívání syčeného nenávisti
 - Nácvik konkrétních technik a metod zdravé kanalizace nahromaděného napětí. Uvědomění si krátkodobých a dlouhodobých následků násilí pro klienta. Označení patologických jader a spouštěčů násilí.
3. Prevence nadměrné psychické zátěže

- Time management, psychohygienu, nácvik relaxačních technik, plánování volného času. Posilování klientovy schopnosti vytvořit si prostor pro relaxaci, jakožto prevenci agresivního chování.
- 4. Nácvik komunikačních dovedností a zvládnání konfliktů
 - Posilování a nácvik efektivní komunikace, principů asertivity a efektivního řešení konfliktů.
- 5. Porozumění situaci partnera, který je agresi vystaven
 - Mapování klientovy představy, jak prožívá násilné chování partnerka nebo jeho dítě. Práce s klientovým náhledem na situaci. Rozvíjení empatie směrem k ohrožené osobě, případně dětem. Uvědomění si krátkodobých a dlouhodobých následků násilí pro klienta.

Vedle individuální práce s osobami nezvládajícími agresi ve vztazích, se ukazuje jako velmi účinná skupinová práce. Z naší zkušenosti ze stáží v ČR i zahraničí vyplývá, že skupina je velmi vhodným prostředkem pro sdílení příběhů jednotlivých klientů. Díky skupinové dynamice může rychleji dojít k náhledu na násilné chování, členové skupiny si pak sami poskytují korektivní zkušenosti a edukují se v tom, jak dovedně zvládat nahromaděnou energii. Členové skupiny jsou sobě svým vlastním zrcadlem a motivují se k další práci na sobě samých. Skupina se pak stává pevným společenstvím, kde je prostor pro sdílení svých osudů, nesnází, neúspěchů, ale i výher a pozitivních posunů v chování. Z těchto důvodů chce tým pracovníků Spondeo, o. p. s. v budoucnu zařadit do nabídky také skupinový program pro osoby nezvládající agresi.

Nicméně, v rámci poskytování komplexní péče se nám jeví jako vhodné doplňovat v budoucnu jak individuální, tak skupinovou práci, práci terapeutickou. Výše zmíněný individuální program je svou povahou jednak psychoedukativní, jednak je zaměřený na zvládnání agresivního chování v každodenním životě včetně nácviku konkrétních dovedností. Klientům se však mohou v rámci programů otevřít jejich hlubší témata, které pronikají více do jejich osobnostní struktury a nelze je zpracovat v rámci mezí programu, ale je možné na nich pracovat v rámci individuálních terapeutických sezení.

9.3 Multidisciplinární spolupráce

Do řešení domácího násilí je zpravidla zapojena celá intervenční struktura dané lokality, která je tvořena subjekty Policie ČR, městské policie, státního zastupitelství, intervenčního centra, orgány sociálně právní ochrany dítěte, Probační a mediační službou ČR, samosprávnými orgány, neziskovými organizacemi (krizová centra pro děti, centra pro ženy v nouzi...), ale také například manželskými a rodinnými poradnami. Efektivní spolupráce mezi těmito subjekty, která by měla probíhat nejen na úrovni jednotlivých případů, ale i na vyšší institucionální úrovni, je nezbytná pro naplnění principů a cílů programu pro osoby nezvládající agresi. V této souvislosti je zejména nutné nastavení jasných pravidel v předávání informací, v kontrolních a vyhodnocovacích procedurách.

Jedním z výsledků multidisciplinární spolupráce může být i vytipování a motivace klientů, pro které může být program pro osoby nezvládající agresi vhodný. Jak již bylo uvedeno výše, doporučení ze strany státních institucí nemusí být kontraproduktivní, ale naopak může vést klienta v průběhu programu k náhledu a změně postoje k tomu, čeho se dopustil. Náhled a přijetí důsledků vlastního chování ze strany osoby nezvládající agresi pak může vést nejenom k zajištění bezpečí ohrožených osob ve stávající domácnosti, ale v případě ukončení vztahu, ve kterém k násilí docházelo, i ke snížení rizika ohrožení osob v novém vztahu či rodině.

Stát by měl mít zájem na zajištění bezpečí svých občanů a aktivní řešení problematiky domácího násilí s tím souvisí. Systémová podpora multidisciplinární spolupráce v oblasti řešení domácího násilí včetně podpory programů pro osoby nezvládající agresi by měla být logickou součástí jeho politiky. Jedná se zejména o podporu změny postoje odborníků i veřejnosti k osobám, které se dopouštějí násilí minimálně v tom smyslu, že sociální izolace či exkluze není jediný nástroj, který je při řešení této problematiky k dispozici.

9.4 První zkušenosti a výstupy

Roční zkušenost s programem pro osoby nezvládající agresi ve Spondea, o. p. s. přinesla první dílčí poznatky, které většinou korespondují se zku-

šeností našich kolegů, s nimiž jsme měli možnost spolupracovat v rámci několika zahraničních i tuzemských stáží.

Je skutečností, že námi nabízený program pro osoby nezvládající agresi využívali většinou motivovaní klienti, kteří se zpravidla obávali rozpadu partnerského vztahu či rodiny nebo ztráty kontaktu s vlastními dětmi. Typickým klientem programu je muž ve věku 38–48 let, středoškolsky či vysokoškolsky vzdělaný, schopný finančně zajistit rodinu, prožívá krizi partnerského vztahu, který chce zachránit, má pozitivní vztah ke svým dětem, přijímá vinu za násilí, kterého se dopouští, ale reflektuje podíl partnerky na partnerském konfliktu („Potřebovala by taky takový podobný program...“), jehož důsledkem je páchané násilí.

Uvedený typ klienta reprezentuje několik skutečností, se kterými jsme se během roční spolupráce s klienty v rámci individuálního programu setkali. V první řadě je třeba zdůraznit, že pravděpodobně díky nastavení programu jako dobrovolného jej využívali klienti, kteří do jisté míry reflektovali svou potřebu změnit své jednání. Klienti službu vyhledali na základě doporučení jejich partnerek (většinou klientek intervenčního centra), na základě doporučení pracovníků Probační a mediační služby ČR nebo si vyhledali informace sami na internetu. Ve většině případů jim šlo o uchování stávajícího vztahu s partnerkou a pozitivního vztahu s vlastními dětmi. Často se jednalo o dlouhodobé partnerské vztahy i vzhledem k tomu, že věk mužů se pohyboval v rozmezí 38–55 let. Ani v jednom z případů se nejednalo o dlouhotrvající domácí násilí ve smyslu opakujících se fyzických útoků se stupňující se intenzitou, stejně tak jako o zásadní potřebu mocenské kontroly nad druhou osobou.

K výbuchům násilí docházelo zpravidla jako důsledek dlouhodobě potlačované frustrace klientů, způsobené ztrátou smyslu a seberealizace, selháváním na trhu práce, nenaplněním potřeb v intimním životě. V několika případech bylo možné hovořit o krizi středního věku a partnerské krizi v dlouhodobém vztahu. Většinu případů lze proto označit jako situační domácí násilí. Jak již bylo uvedeno výše, opakovanou zakázkou ze strany klientů bylo udržení partnerského vztahu, kdy jako jeden z důležitých faktorů pro jeho nápravu vnímali zvládnutí své vlastní agrese.

Během spolupráce v programu však opakovaně vyvstávalo téma, které jsme označili jako „riziko dvoukolejnosti“. Za tímto označením

se skrývá opakovaná zkušenost některých klientů, kdy se snažili změnit své patologické modely chování směrem k druhému partnerovi aplikací asertivní komunikace a postupů vedoucích k redukci stresu včetně zvládnání konfliktních situací technikami „time-out“, ale ze strany druhého partnera nedocházelo vždy k porozumění těmto novým strategiím jednání. Porozumění takové snaze o změnu a její přijetí ze strany toho, kdo byl vystaven násilí, je přitom důležitou podmínkou sanace vztahu a tedy i zajištění jeho bezpečí. Zastavení násilí a zajištění bezpečí pro ohrožené osoby je tak hlavní důvod pro podmínku, kterou jsme nově stanovili v rámci uzavírané dohody o spolupráci s osobou neovládající agresi – je jí souhlas s informováním ohrožené osoby o tom, že partner vstoupil do programu, co je jeho obsahem a jaké to může mít důsledky pro jejich budoucí partnerský či rodinný život. Je pak již na ohrožené osobě, zda využije nabídku možnosti podpory pro zvládnutí nové situace (např. ze strany psycholožky intervenčního centra). V indikovaných případech pak může být výstupem doporučení obou týmů odborníků, kteří spolupracují s osobou neovládající agresi a s ohroženou osobou, pro společné využití služby partnerského poradenství či terapie.

Případná kombinace individuální podpory, skupinového programu pro osoby neovládající agresi a párové terapie však není zdaleka vhodná pro všechny případy situačního domácího násilí. Pro efektivní řešení konfliktní situace v partnerském vztahu či v rodině s výskytem násilí, které má za hlavní cíl eliminaci násilí a tudíž bezpečné prostředí, je důležitá spolupráce mnoha odborníků, kteří musí velmi citlivě a komplexně zvažovat nabídku vhodného „balíčku“ podpory pro všechny osoby, kterých se násilí dotýká, ať již těch, kteří jsou mu vystaveni nebo jsou jeho svědky nebo se ho dopouští.

10. Porozumění agresi v kontextu psychiatrie

JURAJ TKÁČ

Pro práci s jedinci, kteří nezvládají svoji agresi, je zásadní porozumět původu agrese. Je to důležité především kvůli tomu, aby mohl být co nejefektivněji nastaven plán změny a zároveň, aby se mohlo počítat i s určitými limity práce. V tomto kontextu se pohybujeme jak na poli poradenském, terapeutickém, tak již na poli psychiatrickém. Je nutné naučit se rozeznávat, zda je násilný jedinec „normální osobou“ s cholericým temperamentem, zda se jedná o jedince, který je dlouhodobě frustrovaný a pod vlivem stresu nebo zda jde o klienta s psychiatrickou diagnózou (např. impulzivní, narcistická, antisociální nebo anetická porucha osobnosti). Narcistická a další specifické poruchy osobnosti vedou k obtížně terapeuticky ovlivnitelným stavům a anetické osobnosti s narušenou strukturou osobnosti jsou zcela nevhodné pro jakoukoliv formu terapie zaměřenou na zvládnutí emocí a jejich prožívání (Praško et al., 2003).

Teoretici, vědci i kliničtí pracovníci si v rámci zlepšení péče proto kladou otázku, jak vlastně agrese u konkrétního jedince vzniká. Již Freud (1999) mluvil o pudu života a pudu smrti a boji mezi těmito dvěma tendencemi, jež určuje způsob našeho života. Podle Freuda je pud smrti směřován do vnějšího světa, aby neničil vlastní organismus. Pokud není daná energie odreagována na náhradních podnětech formou katarze nebo sublimace, vzniká agresivita, která je často namířená na nejbližší osoby daného jedince.

Podobně jako Freud se na agresi jako na člověku vrozený pud díval i Konrad Lorenz (1966). Tento pud přispívá k zachování druhu a, jako jiné pudy, i agrese musí být uspokojena. Nejsou-li k tomu vhodné vyvolávající podmínky, energie agrese se hromadí až do okamžiku, kdy na základě minimálního spouštěče vybuchne (tzv. hydraulický model agrese).

Další teorií, která je do jisté míry podobná Lorenzově hydraulickému modelu, je Dollardova frustrační teorie agrese (Dollard, Doob, Miller, Mowrer & Sears, 1939). Podle této teorie předchází agresi vždy nějaká forma frustrace, která zvyšuje pohotovost k agresivnímu jednání nebo takové jednání podněcuje. Pokud by byla tato teorie aplikována

v praxi, práce s agresivním jedincem by měla být zaměřena především na odhalení důvodů frustrace a naplnění daných potřeb do takové míry, aby došlo k zamezení vzniku frustrace a následné agrese. Dollardova teorie tak odpovídá situacím, kdy dochází ke vzniku násilí především pod vlivem těžké životní situace, ve které se jedinec nachází. Je však nutné zdůraznit, že frustrace vždy nevyplývá z jednání jiných osob, ale také z vlastní neschopnosti dosáhnout zamýšleného cíle.

Kromě těchto teorií má pak významné místo i teorie citové vazby (Bowlby, 1969). Podle té jsou vztahy v dospělosti ovlivněny primární citovou vazbou, která vzniká na základě vztahů s pečující osobou v raném stádiu vývoje. Pokud se dítěti dostává adekvátní a včasné péče, získává pocit jistoty a bezpečí ve světě. V opačném případě vnímá svět jako potenciálně nebezpečný a je pro něj obtížné porozumět vlastním pocitům i pocitům druhých lidí. V dospělosti se pak nejistá citová vazba projevuje jako neschopnost milovat a plně prožívat láskyplný partnerský vztah.

Jako zásadní se tedy při zvládání agrese jeví schopnost rozpoznat svoje vlastní emoce a naučit se kontrolovat. Alexithymie, kterou je možné vnímat jako „deficit ve zpracování a regulaci emocí, vede k maladaptivním stylům emoční regulace“ (Procházka, 2009, s. 35). Neschopnost pochopení vlastních emocí vede k vysvětlení, proč mají někteří agresivní jedinci sklon k vybíjení napětí plynoucího z nepříjemných emocionálních podnětů formou násilného chování.

Souvislost agresivního chování s užíváním návykových látek

Výzkumy (Stuart et al., 2009) ukazují, že agresivní chování se často vyskytuje u uživatelů návykových látek. V klinické praxi se ukazuje, že konzumace návykových látek má vysoký podíl na páchání trestné činnosti, i když se nemusí jednat vyloženě o syndrom závislosti. Volní jednání je negativně ovlivněno např. i užitím alkoholu a agrese se tak dostane často na povrch i u osob, které bez požití alkoholu nemají se zvládnutím agrese větší potíže. Násilné chování se v obecné populaci nejčastěji vyskytuje u osob zneužívajících především alkohol a kokain. V prostředí nemocnic představuje nejdůležitější problém delirium z odnětí alkoholu.

Protiklady se přitahují

V klinické praxi se ukazují zajímavé vzorce, kdy si osoby ohrožené domácími násilím opakovaně vybírají násilné partnery. Může se jednat o jakousi počáteční symbiózu mezi závislým jedincem a jedincem s narcistickou poruchou osobnosti. Narcistická osobnost dokáže být ve společnosti velmi okouzující a může i zaujímat významná místa na sociálním žebříčku. Dokáže velmi zdatně manipulovat druhými a jejich morální zásady využívá k naplnění vlastních potřeb. Nedokáže se však vypořádat s kritikou a je egocentrická. Názory a chování mění podle situací a osob, s kterými je v kontaktu. Pod různými záminkami se snaží partnera izolovat od přátel, rodiny a koníčků. Činí si nárok na veškerý volný čas partnera a sužuje ho/ji žárlivost. Vyžaduje, aby se mu/jí partner stále více odevzdával, ale nikdy není spokojen/a s tím, čeho se mu/jí dostává. Majetnické sklony nejsou nikdy plně uspokojeny, soužití je doprovázeno žárlivými scénami, podezřívavost se stává chorobnou. Závislého partnera finančně využívá, leckdy fyzicky napadá a psychicky týrá.

Emočně závislý partner však není schopný vztah ukončit, protože lpí na svém partnerovi a žije spíše životem svého partnera než svým vlastním. Tato nezdravá připoutanost může být přirovnávána k závislosti na návykové látce. Mezi problémy závislé osobnosti patří pocit méněcennosti a neschopnost žít sám. Důsledkem žárlivého a kontrolujícího chování je ztráta veškeré sebeúcty. Oporu pak hledá závislý jedinec často u svých dětí, které zaujímají pozici partnerské náhražky. Tímto se uzavírá začarovaný kruh, kdy může takto emocionálně zneužívané dítě v budoucnu navazovat závislé vztahy nebo se chovat agresivně.

LITERATURA:

- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss, Vol. 1: Attachment*. New York: Basic Books.
- Dollard, J., Doob, L. W., Miller, N. E., Mowrer, O. H., & Sears, R. R. (1939). *Frustrations and Aggression*. Yale University: Institute of Human Relations.
- Freud, S. (1999). *Mimo princip slasti a jiné práce z let 1920–1924*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství.
- Lorenz, K. (1966). *On Aggression*. London: Methuen Publishing.
- Praško, J. et al. (2003). *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál.
- Procházka, R. (2009). Soudobé konceptce alexithymie. *E-psychologie*, 3 (3), 34–45.
- Stuart, G. L. et al. (2009). Examining the Interface Between Substance Misuse and Intimate Partner Violence. *Substance Abuse: Research and Treatment*, 3, 25–29.

11. Podpora osob ohrožených domácím násilím na trhu práce pohledem pracovníků

DANA KNOTOVÁ, BOHUMÍRA LAZAROVÁ

Projekt „*Usnadnění vstupu na trh práce osobám z rodin s výskytem domácího násilí – přenos dobré praxe ze zemí EU pro práci s celou rodinou jako systémem*“ je specifický svým zaměřením na práci s celou rodinou a také tím, že si klade za cíl poznávat souvislosti s domácím násilím (dále jen DN) a pracovní aktivitou aktérů domácího násilí a v rámci intervencí posilovat takové kompetence ohrožených osob, které jim umožní vstoupit nebo udržet se na trhu práce. S cílem poznat specifika propojení domácího násilí a angažovaností na trhu práce a možnosti podpory zaměstnanosti/zaměstnatelnosti aktérů, jsme se zajímali o názory pracovníků dvou pracovišť, které jsou zapojeny do zmíněného projektu: Krizové a Intervenční centrum **Spondea v Brně** a **Psychocentrum v Jihlavě**. Realizovali jsme kvalitativní šetření, jehož cílem bylo zjistit, jak profesionálové pracující v obou institucích vnímají propojení standardní práce s aktéry domácího násilí s nově se rodícím zaměřením na pracovní trh a jak nahlízejí v tomto ohledu na možnost podpory klientů. Zároveň jsme chtěli poznat jejich názory na přínosy a limity realizovaného projektu.

Chtěli jsme získat relevantní výsledky, proto jsme respektovali zásady kvalitativního výzkumu a sbírali data za pomoci předem připravené metodologie. Po formulování cílů a dílčích otázek šetření (prostřednictvím diskusí s ředitelkou centra Spondea a studia projektové dokumentace) jsme připravili polostrukturovaný rozhovor a v průběhu měsíců června a července 2014 jsme realizovali rozhovory s 11 pracovníky–respondenty v prostorách Krizového a Intervenčního centra Spondea v Brně. Hovořili jsme se všemi pracovníky, kteří byli zapojeni do projektu a kteří zároveň měli i přímý kontakt s klienty: šesti sociálními pracovníky/pracovnicemi (S), se dvěma mediátory (M), právníkem/právníčkou (PR) a dvěma psychology (PS).

Data získaná z rozhovorů jsme zpracovali pomocí otevřeného kódování a tzv. techniky vyložených karet. Výsledkem kódování a slučování spolu souvisejících kódů jsou prezentované kategorie, které pojmenováváme,

popisujeme a interpretujeme ve vztahu k cílům šetření (podrobněji viz např. Strauss & Corbinová, 1999; Švaříček, Šedová a kol., 2007).

Na základě výše uvedeného postupu – kvalitativní analýzy dat získaných na základě rozhovorů, představujeme v následujícím textu vybrané kategorie, které charakterizují a popisují hlavní zjištění.

Každé domácí násilí má svůj kontext

Důležitou změnou v práci, kterou přinesl projekt, je zaměření na celý kontext domácího násilí, zejména **na rodinný systém** a uplatnění na trhu práce (zaměstnání) aktérů domácího násilí. Nepracuje se již pouze s oběťmi domácího násilí; cílovou skupinou, je-li to možné, se stává celá rodina.

Rodina je pracovníky vnímána jako systém, v němž **hraje roli mnoho faktorů**, které mohou vést k domácímu násilí. Činnost pracovníků se již nesoustředí jen na pomoc obětem domácího násilí, ale vnímají potřebu systémového pohledu, kdy se cíleně pracuje také s dětmi, násilnou osobou a případně i s dalšími blízkými osobami.

Naučil jsem se vnímat rodinu, v níž dochází k domácímu násilí, citlivěji, jako systém...(M)

Přinesl pro mě legitimizaci práce s rodinou jako se systémem, což dříve bylo zpochybňováno i kolegy...(S)

Cílem je vést (nejen) oběť k náhledu na DN v celém nabízejícím se kontextu; takto si může snáze uvědomit, že za projevy DN, resp. v pozadí za násilným chováním partnera (či někoho jiného) vězí celá řada věcí. Práce se systémem umožňuje oběti nahlédnout svůj problém ještě jinak.

Oběť získává náhled, protože je nabídnuto násilné osobě, aby zavolala, ale ona nezavolá a oběť se tak přesvědčí, že to násilník řešit nechce. A to je pro klienty důležité poznání. (S)

Nejvíce diskusí přirozeně evokuje **práce s agresory, resp. násilnými osobami**. Ti již nejsou tak jednoznačně vnímáni jen jako patologické osobnosti, které nezvládají svou agresi v důsledku osobnostní poruchy. Pokud jsou ti, kteří páchají násilí, ochotni přijít a pracovat na sobě, pak jsou také vnímáni jako klienti, kteří mají své problémy, chtějí je řešit a potřebují k tomu odbornou pomoc. Nehovoří se tedy již o osobě násilné, ale o **osobě nezvládající agresi**. Tento pojem, podle pracovníků,

lépe vystihuje behaviorální aspekt a „nenálepkuje“ a nepatologizuje potenciální klienty.

Není to jen násilná osoba, která za všechno může, roli hraje i nefunkční model, chování oběti, není to tak jednostranné, jak to může vypadat. Něco jiného je, když je to psychopat, pak ochraňujeme oběť, primární je její bezpečí. (M)

Nelíbila se nám násilná osoba. Jde také o lidi, kteří potřebují pomoc. Alespoň mnozí z nich. ...V Intervenčním centru byly násilné osoby dokonce odmítány. Stalo se, že násilná osoba zavolala, že s námi chce mluvit a my ji museli odmítnout. Takto můžeme uchopit případ komplexně. (M)

Práce s agresory, resp. s osobami nezvládajícími agresi je zatím spíše okrajová, do budoucna se však počítá s tím, že práce s těmito osobami se bude rozšiřovat a stanou se standardní cílovou skupinou. Vždy však bude záležet na tom, zda osoba nezvládající agresi požádá o pomoc, tedy podobně jako její oběť.

Pracovníci také zmiňují určitý posun v práci s rodinným systémem – od práce s jednotlivými prvky (členy) systému odděleně až ke společným sezením. Právě k tomu je však třeba přijmout nové metody a postupy práce (viz dále).

Hovoříme-li o kontextu domácího násilí, nelze nezmínit tzv. **institucionální zakotvení** všech aktérů domácího násilí, na které dotazovaní pracovníci také odkazují. V rámci tohoto pohledu se pak cíleně zaměřují na již **zmíněné pracovní zařazení/zaměstnání** aktérů domácího násilí.

Nejde jen o to, ochránit oběti násilí a osoby blízké, ale vzít v úvahu celý životní kontext a institucionální zakotvení. Ten člověk také chodí do práce a je třeba ošetřit i to. (M)

I když jsou klienti zahlceni problémy, tak se ptám na jejich potřeby související se zaměstnáním. Před tím to tak nebylo, i pro mě je hlavní bezpečí klientů. (S)

Je zřejmé, že charakter práce či nezaměstnanost může mít vliv na chování jak oběti, tak i osoby nezvládající agresi ve vztazích. Práce

může být, podle pracovníků, jedním z faktorů podporujících vznik DN, a zároveň se DN může promítat do pracovního výkonu. V té souvislosti zmiňují nevhodné intervence osoby neovládající agresi na pracoviště oběti (např. při stalkingu), zakazování práce ze strany osoby neovládající agresi či vyčerpanost oběti promítající se do pracovního výkonu.

Bavíme se o všem, co se v násilné osobě hromadí jako v papířáku než to bouchne... může to být i práce. Bavíme se i o práci v souvislosti s násilím... ale na to asi není pravidlo. (PS)

S orientací na trh práce primárně nepracuji... ale násilné osoby jsou často pracovní vytíženy, mají i dvě práce... práce může být zdrojem konfliktů, buď mají málo peněz, nebo nemají čas na rodinu. (M)

Zaměření na podporu pracovních aktivit klientů (trh práce) se stalo jednou z priorit projektu, ale v diskusích s klienty zůstává toto téma zatím poněkud stranou. Klienti totiž **primárně přicházejí s problémem domácího násilí** a spojitost se svým zaměstnáním nevidí a mnohdy ani vidět nechtějí. V diskusích se vrací ke „svému tématu“ a „své objednávkě“, které pracovník musí respektovat.

Pro klienty je to nová informace, že práce může souviset s jejich problémem, mnohdy si neuvědomují, jak je to propojené...(S)

Chtělo by to o práci mluvit déle, a ne to jen v prvokontaktu natuknout. Na druhou stranu to asi klienti nechtějí a dost by se divili. Myslí si, že když se vyřeší domácí násilí, automaticky se vyřeší i práce. (PR)

Chce to informace o práci dávkovat, neříkat vše najednou..., ukázat jim, že práce je důležitá, i když jejich primární problém je bezpečí. Chce to systematicky pracovat na změně klientek v myšlení, jsme na začátku. (S)

Pro klienty je stigma sociální bydlení a nezaměstnanost nebo ztráta práce...(S)

V souvislosti s trhem práce hovoří dotazovaní také o dobré zkušenosti, pokud jde o spolupráci s některými zaměstnavateli. Jedním z výstupů projektu podporující takovou spolupráci je informační **příručka pro zaměstnavatele** (manuál), která jim umožní lépe porozumět

problematice DN a tedy i těm jejich zaměstnancům, kteří mají s DN osobní zkušenost.

Ale oslovujeme zaměstnavatele a informujeme je o problémech domácího násilí, jak pracovat s těmi lidmi. Z některých firem máme informace, že má-li člověk problém v práci, hned letí, i když je třeba týraný, pronásledovaný... (S)

Manuál je fajn, může ukázat zaměstnavatelům, jak konkrétně pomoci, může překonat jejich obavy nebo předsudky – asi si za to může sama/sám. (S)

Vzhledem k potřebě cíleně zaměřené pomoci deklarují pracovníci nutnost další systematické spolupráce se zaměstnavateli v regionu – je třeba např. aktivně vyhledávat a kontaktovat personalisty, informovat je o možnostech řešení domácího násilí ve prospěch zaměstnanců tak, aby zaměstnanec-oběť domácího násilí nebyl vnímán jako problém, ale jako pracovník, kterému je možné pomoci.

Pracuje se „jinak“ ... o metodách práce

Pro rozvoj metod práce posloužily dobře zejména **zahraniční stáže**, na nichž měli účastníci možnost seznámit se nejen s novými přístupy, metodikami, ale i formami práce a podobou pracovních standardů. Obohacení praxe přinesly zejména **nové metody práce s dětmi**, na základě zkušeností získaných na stážích se v týmu **vytváří nová metodika práce s klienty založená na technikách a edukačních aktivitách** (např. práce s tělem, mapování kontextu stávající životní situace). Celou řadu nových postupů a další inspirace čerpají pracovníci ze zdrojů (internetové zdroje, informační kanály apod.), které se jim díky projektu otevřely.

Bylo kam jít pro zdroje... Byl jsem na workshopu práce s násilnými osobami... vyzobával jsem, co se hodilo, a vytvářím si vlastní postupy a konkrétní metodiky. (PS)

Dříve jsme neměli nástroje, jak s osobou nezvládající agresi pracovat, to projekt přinesl, nevěděli jsme, jak to zachytit... (M)

V rozhovorech s pracovníky zaznívaly tři základní způsoby práce, které jsou klientům (implicitně) nabízeny: **poradenství, mediace i psychoterapie**. I když je možné v definicích tyto způsoby práce jasně

diferencovat a vymezit, přesto je zřejmé, že se v práci s klienty DN mnohdy stírají hranice těchto způsobů práce.

Já mám pravidlo širší..., není to o tom, že tady to už ne, tady odcházíte..., každý sezení trochu zavání psychoterapií, ale nejdeme hlubinně... (PS)

Pracuje-li se se systémem, nachází zde své uplatnění nově i **mediace**, která dříve v případech ND nebyla indikovaná. Využívání nových metod práce a postupů vyžaduje systémový pohled na DN, kdy osoba nezvládající agresi přestává být nahlížena jako jediný viník.

Je to jako s jinými klienty, jsou to mnohdy normální lidé, kteří mají osobní problémy, chtějí v životě něčeho dosáhnout, ve vztazích se trápí a vědí, že nedělají dobré věci, mnohdy jsou to zlomení lidé... (PS)

Nejprve jsme si mysleli, že to nebude třeba, ale nyní zjišťujeme, že mnozí spolu chtějí zůstat, kdyby spolu nechtěli zůstat, nebyla by pro ně vztahová terapie bezpečná... Dáváme jim kontakt na psychoterapeuty. (PS)

Umíme už vyhodnotit, ve kterých případech jde pracovat v páru, tam, kde chtějí být spolu, aby to uměli vyhodnotit a zvládat... (M)

V mnohých případech domácího násilí jde tedy i o páry a rodiny, které se brání rozchodům a rozpadům, ale nevědí, jak dál. V té chvíli může pomoci mediace i rodinná psychoterapie. Ne vždy je však snadné odlišit, co je možné zvládnout „vlastními silami“ a kdy je třeba nasměrovat klienty k jiným odborníkům.

Organizace práce – tendence ke komplexní péči

S předcházející kategorií souvisí nezřídka vyčleněná snaha o **poskytování komplexní služby** pro všechny aktéry DN. Pracovníci obou institucí pozitivně hodnotí vzájemnou spolupráci v **interdisciplinárním týmu interních zaměstnanců** (mezi krizovým a intervenčním centrem), kdy dochází k rychlému a pohotovému předávání informací v případě potřeby, což dříve nebylo možné. Nové možnosti a kontinuální péči otevřela zejména databáze případů, do níž mají zaměstnanci v případě potřeby přístup.

Komplexní péče v interdisciplinárním týmu **na jednom místě** však stále zůstává spíše výzvou. Pro oběti domácího násilí obvykle není

snadné navštěvovat celou řadu odborníků na různých místech, pro jejich bezpečí je vhodnější komplexní péče situovaná do jednoho centra.

I když pracujeme se systémem, nikdy se nesejdeme úplně všichni s externími subjekty – to je v plenkách, ale uvažujeme tím směrem. (PS)

Inspirujícím pro podobné úzké formy spolupráce v interdisciplinárních týmech se stal způsob **partnerské spolupráce státní správy a neziskové sféry** realizovaný v Utrechtu. V Brně i v Jihlavě zorganizovali pracovníci center kulaté stoly pro zástupce státní samosprávy, organizace neziskového sektoru, Policie a OSPODu mj. s cílem změnit pohled na potřeby obětí domácího násilí.

Chtěli jsme jim ukázat, aby pochopili, na co například oběti domácího násilí potřebují finance, například i na to, aby za náma mohli vůbec přijet. (S)

Musíme provázat spolupráci s OSPODem, oni jsou spíš dosud kontrolní orgán... (S)

Požadovaná je tedy užší spolupráce s Úřadem práce, OSPOD a dalšími externími subjekty (mediační a probační služba, zdravotníci-psychiatři, neziskové organizace). Zazníval požadavek „metodických setkání“ s externími subjekty, aby se zlepšením koordinace zamezilo někdy zbytečnému „přehazování si“ klientů mezi institucemi. Spolupracovat s dalšími poskytovateli sociálních služeb z neziskového sektoru také není neobvyklé – předpokladem je, že se tyto instituce nevnímají jako konkurenti, ale jako možní partneři podílející se na řešení domácího násilí.

Mám radost z nových zkušeností, navázali jsme užší spolupráci v rámci neziskového sektoru, nejsme přece konkurenti, ale můžeme koordinovat spolupráci, můžeme se třeba doplňovat. (S)

Mělo by nás být víc

V rozhorech zaznívalo, že se díky projektu, zejména v důsledku rozšíření cílové skupiny, zvýšil počet klientů. Respondenti se shodují v tom, že v budoucnosti bude zapotřebí rozšířit tým spolupracovníků, aby bylo možné zajistit pokud možno komplexní péči. Tým by tak mohl být obohacen např. o kariérového poradce, který by mohl klientům pomáhat při

hledání práce (např. psaní životopisu nebo poskytnutí technického záze-
mí – telefon, počítač, kopírka při vyhledávání informací či kontaktování
potenciálních zaměstnavatelů). Náplní práce kariérového poradce by tak
mohla být i systematická spolupráce s pobočkami Úřadu práce a per-
sonálními agenturami, zjišťování možnosti rekvalifikací apod. Mnohdy
také v průběhu práce s klientem vyplyne požadavek kontaktovat zaměst-
navatele oběti, které hrozí výpověď.

*Nestíháme to, potřebovali bychom o člověka víc, řešil by zaměstnání
obětí... naučit je psát životopis, naučit je hledat, doprovázet na trhu
práce. (S)*

*Klienti potřebují stálou motivaci a pomoc, jsou často neúspěšní při
hledání zaměstnání, ale nemáme moc čas jim v tom pomáhat. Můžeme
jim poskytnout třeba telefon, kopírku, počítač, aby se mohli domluvit
na práci, ale chce to dělat systematicky. (S)*

Přínosem by bylo, podle některých, posílit tým také o **právníka**, aby
bylo možné poskytovat klientům plný právní servis, např. doprovod
klientů k soudnímu jednání (advokátní služby) apod. Zatím si tyto služby
musí zajistit klient sám. Jako důležité se také některým z dotazovaných
(v jihlavském centru) jeví obohatit tým o **dětského psychologa** – alespoň
na částečný úvazek.

*Projekt nám ukázal mezeru v práci s dětmi, nutně do budoucna určitě
potřebujeme dětského psychologa, ale ti chybí v celém regionu, to bude
problém. (S)*

Pomalý rozjezd projektu aneb „Chtělo by to marketing“

Dotazovaní zmiňovali poněkud **pomalý začátek projektu**. Z počátku
nebyli všichni zcela jasně informováni, v čem bude hlavní změna a te-
prve postupně začali rozumět tomu, co se vlastně po nich chce a začali
pozorovat a oceňovat přínosy, pochopili smysl projektu.

*No, na začátku to bylo těžkopádný, postupně se informovanost zlepšila
a teď je to výborný i díky lepší spolupráci v týmu. (S)*

O možnostech projektu předem nebyli (a ani nemohli být)
informováni ani vnější subjekty. Nějakou dobu tedy trvalo, než se
podařilo informovat o projektu a možnostech nově zaměřené spolupráce

externí subjekty. Nicméně právě díky projektu se nové formy spolupráce podařilo nastartovat. Teprve v průběhu projektu se postupně **daří projekt propagovat**, informovat veřejnost i zaměstnavatele o nabízených službách.

Ukázalo se, že zaměstnavatelé sice nějaké informace měli, ale postupně se začíná dařit aspoň u některých jejich obavy a předsudky o domácím násilí a naší práci překonávat. (S)

Možným důsledkem menší propagace cílů projektu je počáteční spíše marginální zájem klientů o téma uplatnění na trhu práce, teprve postupně dochází ke změně. Poněkud jiná situace je v jihlavském centru, kde se tomuto tématu věnují systematictěji a mají také k dispozici specialistu, který se tématu zaměstnanosti aktérů DN věnuje. Větší propagace projektu a jeho záměrů, informovanost veřejnosti, zaměstnavatelů i jiných subjektů o nabízených službách tedy zůstává nadále výzvou.

Závěrem: kde jsme a kde bychom chtěli být

Díky projektu získali pracovníci celou řadu zkušeností a mnohému se naučili – teoriím, novým metodám a postupům, pracovat se systémem, rozvinout vnitřní i externí spolupráci. Postupně vidí první úspěchy i v práci s osobami nezvládajícími agresi, pomalu se daří i propojovat téma domácího násilí s pracovní aktivitou klientů.

Za velmi důležitou však někteří pracovníci považují kognitivní změnu, resp. změnu pohledu na vlastní práci a klientelu.

Rozjela se práce s NO, boří se hranice i v nás... (PS)

...nebýt extremistický, ve smyslu za každou cenu zachráníme oběť a ještě k tomu mluvit vždy o ženách – ale rozšiřujeme pohled i na muže důchodce... tedy neupadnout do extremistického uchopení domácího násilí ani na jednu ani na druhou stranu, ve smyslu „ženy jsou svině, který provokují...“ Stále ještě existuje nevyvážený pohled na DN a to je výzva... nenechat se vtáhnout do těchto krajních pohledů... (M)

Nové zdroje, nové způsoby práce a tedy i nové zkušenosti vedou pracovníky k reflexi vlastní praxe, **k uvědomění si limitů a potřeb**.

Aby mohli nadále pokračovat v nastaveném zaměření (práce se systémem a kontextem domácího násilí, komplexnost služeb na místě)

a rozšiřovat své služby podle potřeb klientů, bylo by třeba, podle pracovníků, v příštím období zejména navýšit počet pracovníků o některé specialisty a **obecně rozšířit a obohatit kapacitu center** (např. vybudování prostor pro práci s dětmi v jihlavském centru). Pro rozvoj práce s osobami nevládajícími agresi by potřebovali i **legislativní podporu** – legislativa zatím práci s násilnými osobami nezakazuje, ale ani metodicky nepodporuje.

Pokud jde o rozvoj pracovních postupů, výzvou zůstává rozvoj práce s celým systémem a rozvoj skupinové/komunitní práce (terapie) s oběťmi i osobami nevládajícími agresi. Právě **práce se skupinami** může usnadnit náhled klientů na jejich vlastní situaci a rozbít jejich kognitivní stereotyp.

Jen ve skupině může získat náhled i na souvislost s prací. (M)

Potřebujeme nasbírat odvalu jít do skupinové práce, to má jinou dynamiku, poskytuje jiný pohled, usnadňuje náhled klientů na jejich situaci... práce ve skupině je živější..., například když je ve skupině násilná osoba žena, může to něco přinést i násilným osobám mužům. (M)

V budoucnu je také možné nabídnout klientům trénink takových dovedností, které posílí jejich šance uplatnit se či udržet se na trhu práce (např. v tom, jak sdělovat zaměstnavatelům své potřeby v případě domácího násilí, asertivní techniky apod.).

Určité výzvy formulují pracovníci v oblasti spolupráce s externími subjekty. Tam, kde zatím není možné zajistit službu vlastními silami (psychoterapie, mediace, advokacie), je požadována užší spolupráce a vyšší vzájemná informovanost. Zazněla i otázka: Kdo má s navazováním takové spolupráce začít? Spondea se soustavně snaží o první kroky v tomto ohledu, je však limitovaná zájmem vnějších subjektů o nové formy spolupráce.

Další výzvou zůstává otázka kontaktování potenciálních klientů v případě, kdy existuje podezření na domácí násilí, avšak strach ze stigmatizace oběti (například na malém městě či vesnici) brání efektivní pomoci. Důležitou roli tedy sehrává osvěta, která by měla být zaměřena nejen na šíření informací, ale i na boření kognitivních stereotypů a mýtů – u zaměstnavatelů i veřejnosti obecně.

LITERATURA:

- Strauss, A. & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Nakladatelství Albert.
- Švaříček, R., Šedová, K. a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.

12. Rodina a práce jako součást domácího násilí – pohledem klientů

TEREZA VYCHOPŇOVÁ, IVANA TARGOŠOVÁ

Působení na trhu práce osob ohrožených domácím násilím je komplikované. Z tohoto důvodu se problematika domácího násilí v souvislosti s uplatněním na trhu práce stala předmětem zájmu prezentovaného mezinárodního projektu. Cílem kvalitativního šetření bylo zmapovat, jaká je situace osob ohrožených domácím násilím na trhu práce a jak na tuto situaci samotné ohrožené osoby nahlíží. Sběr dat probíhal primárně na základě hloubkových rozhovorů, ale také pomocí analýzy dokumentů, konkrétně se jednalo o interní databázi. Strukturu rozhovorů tvořil soubor otevřených otázek, na základě kterých byly jednotlivé rozhovory realizovány. Následně byly získané rozhovory podrobeny analýze, a to metodě otevřeného kódování. V rámci šetření byl kladen důraz nejen na to, jak vstupuje domácí násilí do pracovního působení klientek, ale také způsobu, jakým řeší svoji situaci na trhu práce a nakonec jaké jsou jejich potřeby v souvislosti s jejich uplatněním na trhu práce. Pozornost byla věnována také rodinnému systému, kterého se domácí násilí jednoznačně dotýká.

Šetření se účastnilo celkem patnáct respondentek – žen ohrožených domácím násilím (viz tabulka č. 1), které jsou klientkami intervenčního centra Spondea, o. p. s. nebo Psychocentra Jihlava. Přestože bylo šetření tvořeno pouze ženami, je potřeba zdůraznit fakt, že osobami ohroženými domácím násilím se mohou stát také muži.

Jméno	Pracovní status	Trvání násilí	Forma násilí
Anabela	zaměstnaná na HPP	několik roků	psychické, fyzické, sociální
Blanka	nezaměstnaná na HPP, jen příležitostné brigády	několik roků	psychické, fyzické, sexuální, sociální, ekonomické
Cíla	zaměstnaná na dohodu	10 roků	psychické, fyzické, ekonomické

Darina	zaměstnaná na částečný úvazek	4 roky	psychické, fyzické
Evelína	zaměstnaná na částečný úvazek	3 roky	psychické, fyzické, sociální
Filoména	zaměstnaná na HPP	několik roků	psychické, fyzické, sexuální, sociální
Gabriela	zaměstnaná na částečný úvazek	více jak 10 roků	psychické, fyzické
Halina	zaměstnaná na dohodu	4 roky	psychické, fyzické, ekonomické
Ilona	zaměstnaná na HPP	několik roků	psychické, ekonomické
Laura	na mateřské dovolené	méně než 3 roky	psychické, fyzické, sociální
Matilda	zaměstnaná na HPP	několik roků	psychické, fyzické
Nataša	dlouhodobě nezaměstnaná	několik roků	psychické, fyzické
Olga	zaměstnaná na částečný úvazek	několik roků	psychické, fyzické, sociální
Petronela	zaměstnaná na HPP	téměř 20 roků	psychické, fyzické, sexuální
Rita	nezaměstnaná	několik roků	psychické, fyzické

Tabulka č. 5 – Přehled základních údajů o respondentkách

Z výsledků výzkumu je zřejmé, že domácí násilí představuje bariéru v pracovním působení klientek a zároveň je zodpovědné za vznik mnoha pracovních problémů, kterým klientky musí čelit. Vliv domácího násilí na jejich pracovní uplatnění má mnoho podob, které lze rozdělit na **přímé** a **nepřímé**.

Přímé vlivy představují konkrétní zásahy násilných osob do práce klientek, narušující jejich pracovní činnosti a celkové fungování v práci. Takovými zásahy jsou i snahy partnerů cíleně ovlivňovat kariérní rozhodnutí respondentek a chování zaměřené na maření jejich pracovního výkonu. Ve výpovědích respondentek byly vyzorovány tři různé způsoby, jakými jim jejich partneři do práce zasahovali. Prvním bylo **kontaktování respondentek v práci**. Respondentky byly svými partnery během pracovní doby kontaktovány telefonicky, formou SMS zpráv, nebo dokonce osobně – příchodem partnerů na jejich pracoviště.

„(...) manžel často volal do práce a zišťoval si, či som v práci.“ (Blanka)

Takové, většinou na kontrolu zaměřené, chování partnerů má negativní důsledky na pracovní výkon respondentek. Nátlak násilného partnera narušuje soustředění na práci, a znemožňuje tak adekvátní plnění pracovních povinností.

Druhým způsobem bylo **kontaktování kolegů a nadřízených respondentek a neadekvátní chování vůči ostatním pracovníkům**. Kontaktování vedoucích a spolupracovníků se většinou dělo se záměrem očernit respondentky před těmito osobami, a ohrozit tak jejich pracovní uplatnění. Do nepřijemné a rizikové pozice stavěli partneři respondentky také prostřednictvím hrubého chování vůči jejich kolegům.

„(...) oni ho znali tady kolegové a on se tady asi dvakrát projevil takovým docela neurvalým způsobem na kolegyně i jakoby v jednání se mnou.“ (Ilona)

Třetím z vyzorovaných způsobů, jakými partneři zasahovali respondentkám do práce, byly jejich **negativní postoje k práci respondentek a příkazy a zákazy** ohledně jejich pracovního zapojení. V případě respondentek se ze strany partnerů například objevil příkaz vzít práci jen na částečný úvazek či zákazy pracovat či stýkat se s kolegy.

„(...) to bylo doma zase peklo, na jednu stranu mně říkal: ‚Táhni do práce, ale na druhou stranu ‚ne, já jsem musela vzít ten zkrácenej úvazek na těch ambulancích, jo, tak já tomu nerozumím (...).‘ (Gabriela)

Partneři respondentek si často nepřáli, aby byly jejich ženy profesně aktivní. Svými negativními postoji k jejich pracovnímu působení se proto snažili ovlivnit jejich kariérní rozhodnutí a účast na trhu práce,

v čem byli nejednou úspěšní. Násilní partneři svými zásahy mnohokrát způsobili respondentkám pracovní problémy a narušili jejich pracovní působení.

Nepřímé vlivy reprezentují **dopady** domácího násilí na pracovní uplatnění respondentek. Jedná se tedy o to, jak se násilí, které ohrožené osoby doma zažívají, odráží na jejich pracovní aktivitě. Na základě výpovědí respondentek bylo identifikováno celkem pět oblastí, na které mělo násilí evidentní dopad. První bylo jejich **psychické rozpoložení v práci**.

„To když jsem jezdila do práce, to jsem fakt brečela v šalině, v práci taky, jo, jenom když jsem si na to vzpomněla.“ (Filoména)

Respondentky v práci často prožívaly negativní emoce, zejména pocit smutku, úzkosti, deprese či stresu. Negativní citové prožitky, které respondentky během práce provázely, následně vedly ke snížené schopnosti soustředit se na práci a podávat dostatečné pracovní výkony. V návaznosti na to bylo druhou oblastí **zvládnání pracovních povinností**, na kterou mělo domácí násilí taktéž dopad. Respondentky uváděly, že se v práci často cítily unavené, vyčerpané a bez energie a že nebyly schopny věnovat se své práci na 100 %.

„Nebo, že jsem třeba do té práce šla hodně jakoby unavená, protože jsem to musela doma všechno zvládnout sama, protože tam ta pomoc jakoby nebyla, a ještě když vlastně ten jeho nátlak jak psychickéj, tak fyzickéj byl takovej, že člověk vlastně unaveněj, bolavej šel z domu do práce, kde to pak šlo hůř.“ (Gabriela)

Třetí postiženou oblast tvořily **vztahy na pracovišti**. Některé respondentky se kvůli své zkušenosti s násilím staly uzavřenějšími a nedůvěřivějšími vůči členům vlastního pracoviště. Aby před nimi své osobní problémy skryly, musely se často přetvařovat a někdy i lhát.

„(...) nechcete, aby to v té práci někdo poznal, strašně se tomu bráníte, aby někdo něco postřehl, jestli je na vás něco vidět nebo ne, protože ta dušička je zraněná a hodně, takže to bylo asi to nejtěžší.“ (Anabela)

Došlo tak u nich ke změně přístupu ke svým spolupracovníkům i ke změnám v komunikaci s nimi. Ukázalo se, že domácí násilí se může podílet na vzniku zhoršení vztahů na pracovišti, a vyústit tak

do pracovních problémů. Čtvrtou oblastí, na kterou mělo domácí násilí dopad, byla **pracovní docházka**. U respondentek nejednou docházelo k pozdním příchoďům do práce, k pracovním absencím či ke dnům pracovní neschopnosti.

„(...) já jsem kolikrát kvůli němu do práce přijela třeba o hodinu pozděj (…), ale ono to jako zas nebylo, že bych do té práce jezdila pravidelně pozdě, jo, to prostě když, když mu něco přelítlo přes nos, no... to ani jako nebylo mým zapříčiněním, i když on teda samozřejmě vždycky říkal, je to tvoje vina, ty za to můžeš, kdybys mlčela, nebo kdybys...jo.“ (Gabriela)

Poslední, pátou oblast představovalo **kariéerní rozhodnutí**. V důsledku domácího násilí se několik respondentek uchýlilo k rozhodnutí o změně pracoviště, či dokonce k rozhodnutí o ukončení pracovního poměru.

„A i když mu syn třeba řekl, že dělám jinde, tak stejně si asi obvolal anebo zavolal si někam a zeptal se, kde jsem a ty holky, že jo, proč by to neřekly. Stejně, stejně ví, že jsem teď tady, ale už za mnou našťestí nechodí.“ (Filoména)

Odchod z pracovního místa a potíže s nalezením místa jiného vedlo v důsledku k nezaměstnanosti respondentek, což lze považovat za nejzávažnější vliv domácího násilí na pracovní uplatnění vůbec.

Prostřednictvím uvedených výsledků lze vidět, jakými způsoby vstupuje domácí násilí do pracovního působení klientek. Výpovědi respondentek dokazují, že jim jejich situace na trhu práce není lhostejná, že k ní přistupují zodpovědně a že ji i aktivně řeší. Řešení jejich pracovní situace spočívá v překonávání pracovních problémů, které vznikly v důsledku domácího násilí. Ve vyprávění respondentek se podařilo zachytit konkrétní kroky, které učinily k tomu, aby své problémy v práci /s prací eliminovaly.

Poměrně častým byl problém se soustředěním se na práci a zvládnutím pracovních povinností. Dané problémy respondentky řešily prosbou kolegů o **záskok** a nadřízených o dočasné **uvolnění z práce** nebo o udělení **dovolené**. Během období záskoku, uvolnění a dovolené měly respondentky možnost dostat se do větší psychické pohody, uklidnit se a načerpat síly na opětovné věnování se svým pracovním činnostem na požadované úrovni. Problém s pracovními absencemi ve chvíli, kdy

se nemohly do práce dostavit, respondentky také řešily díky **zastoupení** svými spolupracovníky. Problémy týkající se pozdních příchodů do práce, zhoršených vztahů na pracovišti nebo kontaktování mužem v práci respondentky řešily především **změnou pracoviště**. Změnou pracoviště znemožnily svým partnerům rušit je během pracovní doby, v jiných případech měly blíž do práce, čímž nebyly odkázány na odvoz násilným partnerem. Vzhledem ke změně pracoviště se ohrožené osoby dostaly do nového pracovního kolektivu, kde měly možnost vybudovat si často lepší vztahy, než na předchozím pracovišti. Problém zhoršených vztahů byl však řešen i radikálnějším způsobem, než změnou pracoviště, a to **ukončením pracovního poměru**. Toto řešení jednoho problému však vyústilo do vzniku jiného pracovního problému, konkrétně problému s nezaměstnaností. Ten respondentky řešily uvědoměle a iniciativně. Aby si mohly začít **hledat práci**, resp. aby se mohly začít ucházet o vstup do pracovního procesu, musely respondentky často nejprve **opustit své násilné partnery**, kteří jim ve vstupu na trh práce bránili. V rámci hledání si práce respondentky **oslovily své známé, navštívily** některé **specializované instituce**, jejichž služby by jim mohly při hledání práce pomoci, **sledovaly aktuální pracovní nabídky** na příslušných internetových portálech, **rozesílaly své životopisy** organizacím, v nichž měly zájem pracovat, **účastnily se různých pracovních pohovorů** či **zkoušely rozličné alternativní formy práce**. Některé ze svých pracovních problémů tak řešily respondentky vlastní silou, ale mnohokrát požádaly v tomto směru o pomoc své blízké, členy pracoviště nebo příslušné instituce.

Aktivnímu přístupu respondentek k řešení svých pracovních problémů jednoznačně předcházela vlastní **ochota dané problémy řešit**, která byla v případě respondentek tohoto výzkumného šetření **flagrantní**. Daná skutečnost je však při pohledu na výzkumný vzorek pochopitelná, neboť ho tvořily klientky intervenčního centra. To, že jsou klientkami intervenčního centra, ukazuje jejich ochotu a odhodlání řešit své problémy s domácím násilím, které zasahují do různých oblastí jejich života, tedy i oblasti profesní. V některých případech ale nejsou klientky schopné řešit cokoli jiného než problémy související s domácím násilím. Lze tak konstatovat, že v případě výzkumného vzorku se jednalo o ženy aktivní, odhodlané čelit svým problémům a především

změnit svou osobní i pracovní situaci, proto nelze výsledky výzkumného šetření zobecňovat na všechny ženy ohrožené domácím násilím. Ochota respondentek řešit svou situaci na trhu práce však vychází zejména z významného postavení a důležitosti práce v jejich životě.

Na základě uvedených výsledků lze vidět, jak řeší klientky svou situaci na trhu práce.

Z výpovědí respondentek vyplývá, že se u nich objevují určité potřeby související s pracovním prostředím. Nejčastěji deklarovanou pracovní potřebou byly **flexibilní formy práce**. Respondentky často mluvily o tom, že si nemohou dovolit pracovat na plný úvazek a že jim více vyhovují jiné pracovní poměry.

*„(...) ze začátku bych měla půl úvazek, než bychom se po všech stránkách dostali z toho nejhoršího, ale potom bych teda ten plnej úvazek chtěla.“
(Halina)*

To vyplývá ze složité životní situace a ze všech pracovních bariér, které ohroženým osobám často brání v plnohodnotném pracovním uplatnění. Nepochota respondentek pracovat na plné pracovní úvazky je především způsobena nezbytností starat se o děti, na jejichž výchovu nejednou zůstaly v důsledku přítomnosti domácího násilí samy. Další z významných pracovních potřeb byl **pozitivní přístup pracoviště**. Projevem pozitivního přístupu pracoviště jsou všechny snahy kolegů a nadřízených respondentky podpořit a umožnit jim zvládnutí jejich práce.

„(...) i a hlavně teda, mně vlastně v práci vyšli vstříc i tou pracovní dobou (...), když vlastně nemá, kdo by mi dcerku odvedl do školky, tak se se staniční nebo s vrchní domluvím, že bych přišla o 10 minut pozdějc, takže oni mi i v tomhle jakoby vyjdou vstříc.“ (Gabriela)

Z výpovědí respondentek je zřejmé, že pochopení ze strany pracoviště, vstřícný přístup a dobré vzájemné vztahy jsou pro ně vzhledem k jejich pracovní situaci často klíčovými. Důležitou pracovní potřebou se ukázala být i **pomoc při hledání práce**. Respondentky se během rozhovorů vyjadřovaly, že by se mnohdy bez určité pomoci v pracovní oblasti neobešly.

„(...) prostě takhle už přes sestru jsem rozhodila sítě (...), kamarádka má personální agenturu, tak říkala, že kdyby se něco tam vyskytlo, tak samozřejmě mi pomůže a úplně tak jsem byla ráda, že nemusím sama si něco hledat.“ (Evelína)

Zároveň na základě toho, že respondentky nejednou samy a dobrovolně pomoc při hledání práce vyhledaly, lze usuzovat, že je tato pomoc jednou z věcí, kterou v souvislosti se svým pracovním působením potřebují. Mezi konkrétní záležitosti spjaté s pracovním uplatněním, s nimiž respondentky nejčastěji potřebovaly pomoci, patřilo shánění práce, psaní životopisu a motivačního dopisu či adaptace v novém zaměstnání. V daných oblastech respondentky otevřeně deklarovaly potřebu určité pomoci. Mezi pracovní potřeby respondentek výzkumného šetření byla zařazena i samotná **práce**. Respondentky během rozhovorů jasně vyjadřovaly potřebu pracovat, a to primárně z hlediska ekonomického, ale také z hlediska sociálního. Ve své složité životní situaci totiž potřebují jak přístup k finančním prostředkům, tak i kontakt s lidmi mimo násilnou domácnost.

Dostatek financí je nutný kvůli tomu, aby ohrožená osoba dokázala uživit sama sebe, ale často i své děti. Předmětem zájmu výzkumného šetření se proto stala i **rodina** a to, jakým způsobem ovlivňuje domácí násilí její jednotlivé členy a jaké pomoci se jim dostalo v Intervenčním centru.

„Protože my jsme první sezení absolvovaly společně a v podstatě tam jsme si navzájem byly oporou, abychom tu sílu našly tady sem přijít vůbec a možná i ta druhá konzultace byla společná. Ale potom už jsem byla ráda, protože je dospělá, je jí 25 let, že v podstatě ona zas už nemusí mít ten pocit, že ta maminka u toho je, a může říct ty svoje problémy, jak co cítila.“ (Anabela)

V takovém případě není pozornost věnována pouze osobě ohrožené a osobě násilné, ale také dětem, které se stávají součástí tohoto závažného problému v rámci celého rodinného systému. Rodina jako taková je pro ženy, které zažily domácí násilí, na prvním místě.

„Teď jsem to říkala paní psychologce, že děti jsou pro matku, že jo, všechno. A pak i to, co se doma dělo, tak si furt říkáte, kvůli dětem!“

Prvně musím dát dohromady vztahy s těma dětma, aby se to uzdravilo, aby to bylo zdravé, aby měly normální prostředí.“ (Nataša)

Primárně se klientky snaží zajistit bydlení, s čímž souvisí i otázka bezpečnosti. Jinými slovy, hlavním zájmem je ochránit sebe a především děti.

„My jsme vlastě odešly den ze dne beze všeho. Na jedné straně se nám velmi ulevilo, že jsme se dostaly z toho stresujícího prostředí, na druhé straně spousta komplikací – bez auta, bez peněz...“ (Petronela)

Respondentky pozitivně vnímají, že jejich děti mají možnost účastnit se konzultací v Intervenčním centru. Přestože nemají otázku domácího násilí stále vyřešenou a děti jsou nedílnou součástí této otázky, vnímají matky své děti jako určitou oporu a vítají možnost „mít je u sebe“.

„Aj dcerka je tady po druhé na návštěvě, nedělala doma žádné problémy – „Ano, mami, pojedeme tam, jo jako bez problémů, absolutně tady na pohodu.“ (Olga)

„My to prostě bereme jako... jako rodinnej výlet to máme. Ne, my sem musíme jet, ale prostě sem jezdíme všichni rádi. A musím říct, že děti se vždycky těší na další návštěvu.“ (Matilda)

Díky spolupráci s Intervenčním centrem tak klientky získaly i celou řadu rad a zkušeností, které jim alespoň v rámci možností usnadňovaly jejich nelehkou životní situaci.

„Mně pomohli jako s těma dětma, to je nejdůležitější věc. A teď mi pomáhají s právníma věcmi, s financema, kvůli práci, takže celou tu složku pokryla, nebo intervenční centrum pokrylo.“ (Nataša)

Vzhledem k tomu, že je problematika domácího násilí vnímána jako dlouhodobá záležitost, jejíž vývoj ovlivňuje celá řada faktorů, nebylo v rámci krátkého období, kdy byl tento projekt realizován, možné zjistit další důležité informace/údaje, na základě kterých by bylo možné popsat a na příkladech ukázat konkrétní proměny v rodinném kontextu. Přesto je zřejmé, že práce s celými rodinami, ve kterých se domácí násilí odehrává, má do budoucna svůj velký potenciál.

Uvedené výsledky poskytují přehled o tom, jaké jsou potřeby klientek v souvislosti s jejich uplatněním na trhu práce. Vzhledem k dostupným

výpovědím respondentek lze konstatovat, že svou situaci na trhu práce posuzují na základě několika okolností, které do jejich pracovního uplatnění vstupují. Jejich pohled na tuto situaci je například ovlivněn tím, v jakém rozsahu a intenzitě domácí násilí zasahuje do jejich pracovního působení, zda se jim v tomto směru dostává nějaké pomoci a podpory, nebo do jaké míry jsou v jejich aktuálních podmínkách uspokojovány jejich pracovní potřeby. V důsledku mnoha pracovních problémů, kterým musí kvůli domácímu násilí čelit, vnímají respondentky svou situaci realisticky – jsou si vědomy své nejisté pozice v pracovním procesu, která je přítomností daných pracovních problémů ohrožena. Respondentky si však často vůbec neuvědomovaly, že za vznik těchto problémů je mnohdy zodpovědné právě domácí násilí, nevnímaly tedy spojitost mezi násilím a jejich pracovním uplatněním. Díky poskytované pomoci a podpoře, která respondentkám nezřídka umožňuje jejich pracovní problémy překonávat, se po profesní stránce cítí jistější a svou situaci na trhu práce tak vnímají pozitivněji. V této souvislosti si uvědomují potřebu pracovní pomoci, protože se domnívají, že bez ní by byla jejich pracovní situace složitější. V tomto ohledu vnímají především potřebu pozitivního přístupu ze strany pracoviště, které by mělo pro jejich situaci pochopení a dokázalo je za daných okolností podpořit. Respondentky si totiž jsou vědomy toho, že vstřícný přístup pracoviště je pro jejich setrvání v pracovním procesu, resp. pro udržení se na trhu práce zásadní. Respondentky si zároveň uvědomují, že práci potřebují, že je pro ně v jejich osobní situaci klíčová. Už jen to, že zaměstnání mají, jim dovoluje dívat se na svou situaci na trhu práce ve světlejších barvách. Navíc, respondentky samy sebe celkově vnímají jako schopné pracovnice s odpovědným přístupem k práci, proto věří, že si dokážou udržet zaměstnání současné nebo získat zaměstnání nové. Přesto, že situace respondentek na trhu práce je poměrně složitá, nechtějí na ni respondentky hledět pesimisticky. Ačkoliv vnímají přítomnost mnoha překážek v jejich pracovním působení, domnívají se, že jsou schopny na trhu práce uspět.

V souvislosti s otázkou uplatnění ohrožených osob na trhu práce se ohniskem zájmu stala také rodina. Je tedy zřejmé, že se domácí násilí (ne)přímo týká i členů rodiny, především jsou to děti, které jsou tímto negativním jevem silně ovlivněny. Ukazuje se, že ohrožené osoby mají

vytvořený pomyslný žebříček, na jehož prvním místě jsou děti a jejich bezpečí, hned poté je to zajištění bydlení a financí. Otázka financí v kontextu domácího násilí úzce souvisí se zaměstnaností ohrožených osob, které primárně potřebují finančně zajistit rodinu jako takovou. Na základě toho lze konstatovat, že rodina je pro osoby ohrožené domácím násilím velmi důležitá. V některých případech představuje rodina určitý „hnací motor“, který dává osobě ohrožené domácím násilím sílu řešit svoji situaci.

13. Závěr

Věříme, že tato publikace pomůže v řešení problematiky domácího násilí na individuální i strukturální úrovni. Není naší ambicí, že domácí násilí bude díky této publikaci vymýceno, ale přáli bychom si, aby postupně začalo docházet k určitým změnám, kterými jsme svědky v zahraničí.

Projekt *Usnadnění vstupu na trh práce osobám z rodin s výskytem domácího násilí – přenos dobré praxe ze zemí EU pro práci s celou rodinou jako systémem* byl založen na třech základních pilířích: práce s celým rodinným systémem, podpora zaměstnanosti osoby ohrožené domácím násilím a podpora rozvoje interdisciplinární spolupráce. Každá z těchto oblastí byla do jisté míry podpořena, ale stále existují bariéry, které brání plnému rozvoji.

Co se týká práce s celým rodinným systémem, ukázalo se, že není jednoduché opustit dosavadní způsoby práce. Současná česká praxe se při řešení případů domácího násilí soustředí zejména na poskytnutí péče ohrožené osobě, a i případně dítěti, které bylo svědkem násilí mezi rodiči. Tato péče je však především individuální, tzn. s odborným pracovníkem konzultuje samotný rodič nebo samotné dítě. Není zvykem, aby mimo rámec rodinné terapie probíhaly společné konzultace mezi rodiči a dětmi. Zároveň se však ukazuje, že pro toto není ani často kapacita, protože krizová centra pro děti a dospívající i dětské psychologové jsou zahlceni množstvím klientů a objednáci lhůty jsou standardně i tři měsíce. Zvláště v případech domácího násilí, kdy bývá krize akutní, je ale potřeba rychlé psychologické podpory. Je proto potřeba většího množství pracovníků, kteří by tyto služby mohly nabízet.

Podle perspektivy systémového přístupu je ale také nutné, aby bylo pracováno se všemi členy rodiny, tzn. včetně osoby násilné, aby vůbec mohlo dojít ke změně, která bude mít z dlouhodobého horizontu šanci na ustálení. Prvním krokem tedy bylo vytvoření programu pro násilné osoby (resp. osoby nezvládající agresi ve vztazích). Tento krok se v projektu podařilo zvládnout, i když je účast v programu zatím pouze dobrovolná. Do budoucnosti vnímáme jako velmi důležité navázat dostatečně úzkou spoluprací s justicí a jejími orgány, aby mohla být účast v takových programech i nařizována. Skutečnost, že účast v programu byla založena jen na dobrovolnosti, vyústila v to,

že se nepřihlásilo dostatečně velké množství klientů, aby mohla být vytvořena skupina. Skupinová práce má v porovnání s individuální prací mnohé výhody a může tak být efektivnější. Zároveň zde hraje určitou roli i malá informovanost o programu a také způsob, jakým jsou osoby násilně informovány o existenci programu. Pokud se o něm totiž dozví z úst osoby ohrožené, mohou to již a priori vnímat negativně. Proto je naprosto nezbytná spolupráce s policií a Probační a mediační službou.

Při podporování osob ohrožených domácím násilím na trhu práce jsme v rámci projektu také narazili na velké množství bariér. První z nich je skutečnost, že tato oblast nebývá s domácím násilím spojována a nezaměstnanost nebo potíže v práci jsou vnímány jako jev nesouvisející s problematikou domácího násilí. Často to takto vnímají i samotní klienti a klientky. Za hlavní bariéru je však možné považovat neochotu zaměstnavatelů omlouvat či vycházet vstříc požadavkům ohrožených osob. V současné době nabízí Spondea, o. p. s. různým firmám a organizacím školení pro personalisty a vedoucí o tom, jak rozpoznat, když se mezi zaměstnanci objeví osoba ohrožená nebo násilí, jakým způsobem s nimi jednat a jaké jsou možnosti pomoci. Zájem o tato školení je minimální, ať už kvůli zaneprázdněnosti nebo kvůli neochotě narušovat osobní prostor zaměstnanců, přestože se jeho osobní problémy projevují i na pracovišti.

Posledním cílem projektu bylo rozvinout interdisciplinární spolupráci, aby spolu mohly efektivně spolupracovat jednotlivé organizace a instituce, které se zabývají řešením případů domácího násilí. Vnímáme, že díky kulatým stolům, případovým konferencím a především interdisciplinárním týmům se podařilo udělat velký pokrok a spolupráce je tak mnohem otevřenější. Zároveň ale stále vnímáme rezervy a domníváme se, že by základní informace o problematice domácího násilí měly být více rozšířené, a to jak u odborníků, kteří se s touto problematikou mohou setkat, tak i u osob, které se mohou dostat do role osoby ohrožené, ale i osoby násilné. Jako možné řešení proto vnímáme rozšíření výuky na vysokých školách o téma domácího násilí i preventivní programy na školách základních a středních.

Je vidět, že existuje ještě velký prostor v tom, co by mohlo být při boji s domácím násilím zlepšeno. Na druhou stranu ale nechceme tímto snižovat hodnotu toho, čeho bylo v rámci projektu dosaženo. Zahájení

práce s násilnými osobami považujeme za základní předpoklad pro to, aby došlo ke snížení výskytu domácího násilí. Stejně tak si dokážeme představit, že do práce s celým rodinným systémem se v budoucnosti zapojí právě i osoby násilné. Díky projektu jsme se seznámili s velkým množstvím metod, které mohou být použity při práci s dětmi a jejich rodiči (kniha Chameleon Kamil, pracovní sešit Povídání si o domácím násilí). Máme podporu a odborné vedení u zahraničních organizací, se kterými se nám podařilo navázat úzkou spoluprací.

Zmíněné tři pilíře projektu (práce s celým rodinným systémem, podpora zaměstnanosti ohrožených osob a rozvoj interdisciplinární spolupráce) vnímáme jako primární oblasti, na kterých je stále potřeba pracovat. Zároveň ale máme dobrý pocit z toho, že se nám podařilo nalézt a pojmenovat tyto slabiny – je to první krok k tomu, aby mohlo dojít ke změně. Věříme, že se nám touto publikací podařilo podnítit ve čtenářích myšlenky a chuť se do této změny zapojit společně s námi.

